

A-6877

Duplum

M. NURMIK

PAIKESE LAPSED

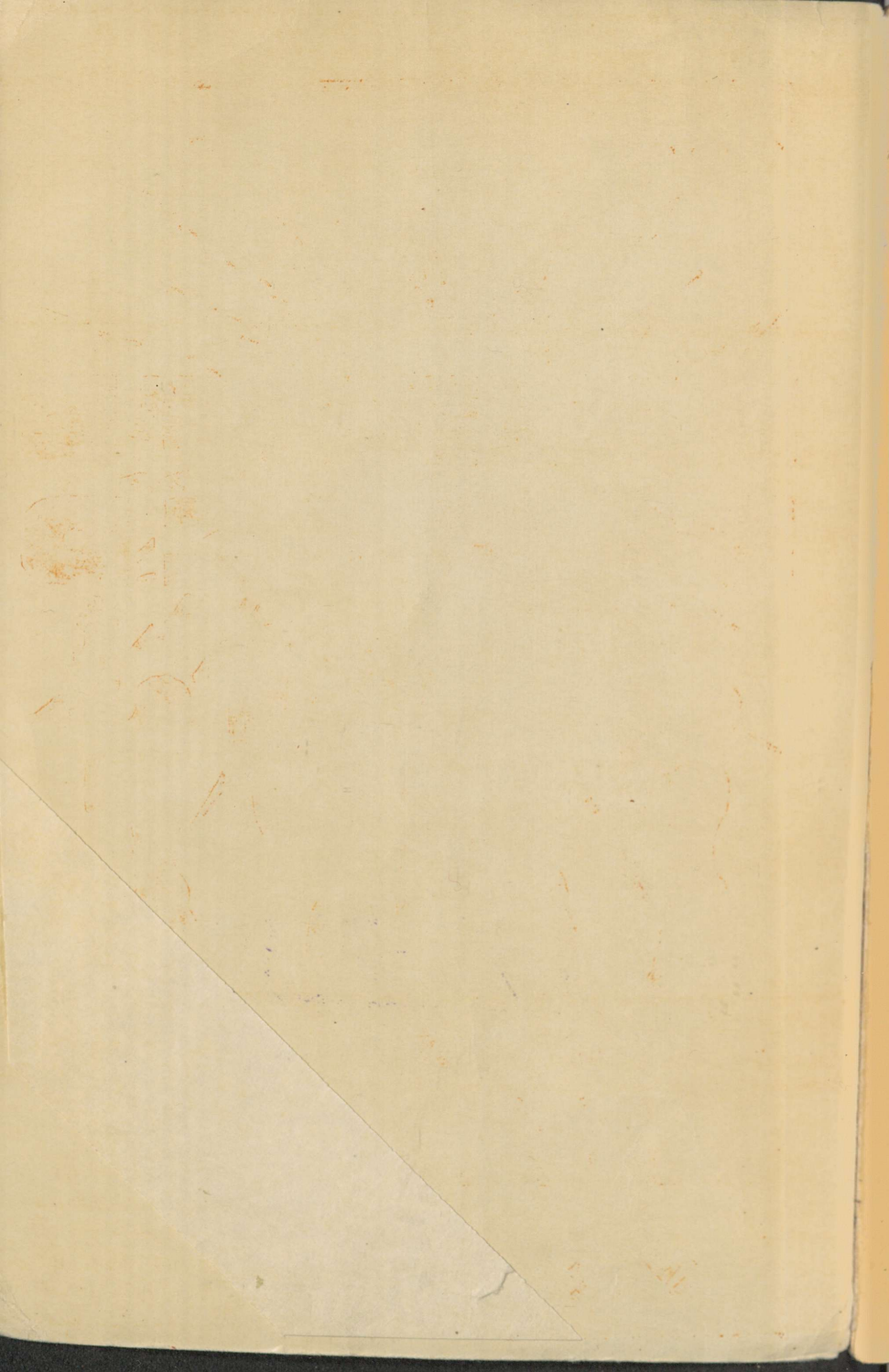
KÜLBLUSÕPETUSE RAA-
MAT ALGKOOLOIDELE

R.

E.

TÕUKOOL

A-6877₁₁

M. NURMIK

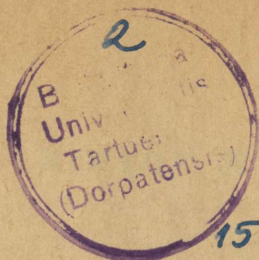
PÄIKESE LAPSED

KÕLBLUSÕPETUSE RAAMAT

ALGKOOLIDELE

10453

„Töökool“ Tallinnas
1929

Saatesõna.

Lisaks „Vaimu ja valguse lastele“ ilmub siin nüüd teinegi kõlblus-õpetuse raamat, mille sisuvalikus on võidud rohkem kui eelmises algkooli nõudeid silmas pidada. Nagu üks aasta tegelikku koolitööd on näidanud, pakuvad suurmeeste eluloojutustused kõige paremat materjali kõlblus-õpetuse tunnil. Seepärast on pühendatud neile suur osa käesoleva köite ruumist. Hommikuste hardushetkede jaoks vajab õpetaja samuti kõige mitmekesisemat, kuid lühema ulatusega kõlblist materjali jutukeste ja luuletiste näol. Eriti viimastest on meil suur puudus. Et saada kõblise sisuga luuletisi, on autor pöördunud meie luuletajate poole, kes siis väliskirjandusest selle väljaande jaoks mõne parema pala on tõlkinud ja ümber luuletanud.

Et suurmeeste elulugude järele on tunduv vajadus, siis on kirjastus otsustanud avada elulookirjastiku „Vaimusuured“, mis annaks noorsoole kõrgeid kõlblaid eeskujusid. Raamatud oleksid paari-, kolme- poognalised ja hinnalt odavad.

Haapsalus, 1. aug. 1929.

M. N.

A-6877

I.

Sokratese elu ja surm.

„Tunne iseennast!“ Sokratese juhtlause.

Sokratese nooruspõlv.

Sokrates elas Ateenas nelisada aastat enne seda aega, mil ilmus Kristus maailma. Ta isa Sophroniskus oli kujuraiuja, ning ema ämmaemand. Koolis hakkas ta käima seitsmeaastaselt. Juba siis üllatas ta kõiki oma selge mõtlemise ja suure teadusehimuga. Ta õppis kõiki teadusi ja luges kreeka kirjanikkude teoseid.

Kuid raamatuis ei räägitud midagi sellest, kuidas inimene peab elama. Ja oma ümbertki ta ei leidnud kaunist eeskujulikku elu.

Kui ta isa ametile andudes töökojas marmorit raius, langes tihti ta käsi töö juures alla, ja ta jäi pikaks ajaks mõttesse.

„Kõiksugu asju me õpime“, mõtles ta, „kuid mis kasu on meie õppimisest. Kuigi õpiksime tundma kõik tähed ja loeksime kõik mere kivid, ega meie elu sellest paremaks saa. Kõik me rühmame ja otsime endile ikka hääd, aga kui lähemalt vaatame, siis märkame, et hää asemel teeme koguni paha. Ja keegi ei tea, mis on inimesele hää. Kuigi olen õppinud palju, ei tea ma veelgi, kuidas inimene peab elama. Ja see üksi on inimesele tähtis. Ainult see kasu on olnud mu õppimisest, et tean kõik meie õppimise olevat tühise. Enne arvasin end midagi teadvat, kuid nüüd tean kindlasti, et ma midagi ei tea. Ja kreeklaste jumalad! Mis jumalad niisugused on, kes ei ole inimestest paremad. Need ei õpeta inimesi elama ega lahutama hääd kurjast. Ei, niisugune ei ole õige Jumal. Õige Jumal on vaga ja õiglane ning õpetab inimestele, kuidas nad peavad elama.“

Ja Sokrates hakkas otsima. Ta märkas, et ta südames oli hää, mis avaldas hääkskiitmist ja julgustas, kui ta talitas õieti, kuid noomis ja tegi olemise rahutuks, kui ta väära-sti talitas. Mida enam ta kuulas seda sisemist häält, seda sagedamini see talle kõneles. Sokrates arvas:

„See on Jumala hää. Mis suur ja imelik asi! Mina olen õppinud teadma, mis on tõsi ja hää, ma pean õpetama seda ka teistele, et neil oleks hää olla.“

Räägitakse, et rikas Kriton, kellest pärast sai Sokratese õpilane ja sõber, saatis ta omal kulul isa töökojast selle aja parimate õpetajate juure, sest ta oli märganud peituvat poisis terase mõistuse ja suuri vaimuandeid. Sokrates ei leidnud siiski neilt õpetajailt seda, mida otsis. Seepärast asus ta elust ise koguma ainet oma mõtiskelule ja hakkas elukooli õpilaseks.

Sokrates sõjas.

Enesevalitsemine ei jättnud Sokratest kunagi maha. Sellest see haruldane mehisus, mida ta ilmutas mitu korda oma elu kestel. Ta võitles mitmeski lahingus oma isamaa eest. Potidaea lahingus, milles Sokrates võitles lihtsõdurina, sai ta armsaim õpilane Alkibiades haavata, ja paratamatu surm näis teda ähvardavat. Kuid julgesti tormas Sokrates oma mahalangenud sõbrale appi, asetas kilbi talle varjuks ette, ja tal läks korda haavatu eemale kanda võitluse rüsinast. Kui siis Ateena väejuhid pakkusid talle tasu, lükkas ta selle rahulikult tagasi.

Deliose lahingus Ateena väed olid sunnitud taganema. Selle segaduse ajal ta õpilane Ksenophon oli haavatuna paisatud maha hobuse seljast. Sokrates kargas mehiselt talle appi, ja ta tugeva kogu ning vihase härjavaate eest pörkas vaenlaste salk tagasi, kes oli tikkunud haavatud ratsanikule lõppu tegema. Sokrates võttis Ksenophoni oma õlgadele ja kandis ta lahingust eemale.

Sokrates avalikus elus.

Niisama kindel ja mehine oli Sokrates ka avaliku elu igasuguste sündmuste keerus. Kord saavutasid ateenlased

merelahingus hiilgava võidu spartlaste üle. Admiralid said rahvakogu poolt rikkaliku tasu. Kuid pea pärast seda saabusid teated, et admiralide lohakuse tõttu paljud langenud ateenlased ei olnud pärast lahingut maha maetud, ja paljudele haavatutele polnud õigel ajal abi antud. Rahvamassides algas kõige ägedam kihutustöö äsja auavalduste ja kinkidega ülekülvatud admiralide vastu. Kihutustööks oli pind väga soodne, sest rahva usulised vaated andsid matmiskombele väga suure tähtsuse. Kogu linn leinas; kõned rahvakoosolekuil hõõgusid ägedusest ja vihast. Näis, nagu oleks rahvas valmis olnud igauht surnuks litsuma, kes julgeb välja astuda vihatud admiralide kaitseks, kellele täiesti säädusevastaselt taheti enesekaitse õigus ära võtta. Rahvakogu nõudis nende viibimatut ja ühtlast karistust. Selle rahvakogu säädusevastase tahtmise vastu julges ainult üks kodanik protesteerida. See oli Sokrates.

Kaks aastat hiljemini kolmkümmend hirmuvalitsejat, kes võimu oma kätte olid haaranud, püüdsid Sokratese suu kinni suruda, kes avalikult ja mehiselt nende vägivalla poliitika hukka mõistis. Võimuhaarajad olid mõtte-
targa niisuguse teguviisi üle tulivihased. Nende poolt olid väga karmid abinõud ta vastu ette pandud, kuid need jäid täide viimata, sest et üks nende seast, Kritos, Sokratese endine õpilane, tuliselt ta kaitseks välja astus. Kuid võimumehed ei jätanud siiski oma kavatsust kangekaelsele mõttetargale kätte tasuda. Varssi antigi talle käsk minna ühes nelja teise tuntud kodanikuga Salamini saarele, et tuua säält tagasi rikas mees Leones, kes võimumeeste eest sinna oli põgenenud. See oli harilik kavaluse konks türannide poolt, et võimalikult suuremal hulgal tõmmata oma tegevusse kodanikke, kes neile kaasa ei tunnud. Keegi ei julenud julmade võimumeeste käsule vastu panna. Kuid Sokrates polnud niisuguste killast. Tähendatud korralduse ära kuulanud, tuli ta rahulikult koju. Seekord päästis Sokratese hinge vaid üleöö lahtipuhkenud revolüt-

sioon, mis vääras türannide võimu. Sokrates ei kart-
nud inimesi.

Sokrates eraelus.

Ta elunõuded olid väga väikesed, seepärast ta vabastas enda kõigist väliseist muredest ja kohustusist. Andudes oma elutööle, unustas ta oma kodu, teenistuse ja majapidamise, olgugi et oli perekonna-inimene ja mitme lapse isa. Sööki ja jooki ta tarvitas nii vähe, et kõik imestasid, kuidas ta veel elus püsis. Keegi ta sõber ja järelkäija sõnas talle etteheitvalt: „Sa elad nii, nagu kõige halvem origi oma isanda juures ei taha elada; sa lepid kõige viletsama toiduga, ja kõige lihtsamad joogid rahuldavad sind. Üksainus vilets mantel käib sul niihästi suvel kui talvel, ja sul pole isegi pääkatet ega jalavarje...“

Sokratese tagasihoidlik eluviis ei tulnud mitte sellest, et ta oleks olnud mõni lihasuretaja. Ei, Sokrates oli elurõõmus inimene ja armastas elu kõigi ta hüvedega. Kui ta läks sõprade juure olengule, käis ta vannis ja kohendas oma riietust kuivõrra see võimalik oli. Ja sõprade seltsis oli ta alati ülevas tujus ja tegi lõbusat nalja. Ta äärmisel tagasihoidlikkusel oli kaks põhjust. Inimese siseilm oli talle tähtsam välisest, kehalisest. „Mitte midagi vajada“, rääkis ta, „täheleb olla jumalus, kuid vajada võimalikult vähe, tähendab olla talle lähedalt sarnane. Aga et jumalik loodus on täius, siis läheneda talle tähendab läheneda täiusele.“

Ja ta oskas karastada oma vägeva keha viimase määranani, mis inimesele veel iganes on kättesaadav. Sõjakäigu ajal Traakiasse, mis oma karmi kliima poolest tuttav, Potidaea juures, kus sõdurid väga said külmast kannatada, käis Sokrates palja jalu jääd mööda ja mässis end oma vanasse kulunud mantlisse. Nagu ta oma keha oli külma vastu karastanud, niisama oli ta harjutanud seda ka nälga välja kannatama. Nõnda arvas ta võivat säilitada oma hinge selgenägevuse ja meelekindluse, olgu olukorrad missugused tahes.

Sokrates rahva õpetajana.

Ligi viisteist aastat mõtiskelnud elu tähtsaimate küsimuste üle, otsustas Sokrates hakata õpetama inimestele seda, mille ta ise pidas õigeks. Alles neljakümneaastasena oli ta täis küps oma kõrge kutse jaoks. Nüüd tundis ta oma jõudu ja üleolekut teiste tarkuse-õpetajate suhtes ja andus täielikult oma kutsele.

Kõneldakse, et Sokrates vaibus tihti päevaks või kaheks mõttesse ja istus kogu selle aja samas [asendis Ateena turul.

Mille üle ta siis mõtles?

Ta mõtles kõige selle paha pääle, mis ümbritses teda paksu uduna, ja mõtles, et see saab alguse teadmatusest. Inimesed ta ümber kobasid teadmatuse pimeduses. Kui neil oleks selge arusaamine sellest, mis on halb ja mis on häa, siis nad kindlasti püüaksid selle poole, mille nad hääks peavad, jõudis ta lõppeks arvamisele. Ja kui ta oma mõtetes oli jõudnud selle tulemuseni, täitis see ta meele sõnulseletamatu rõõmuga. See avas ta silmad nägema, mis tal tuli teha.

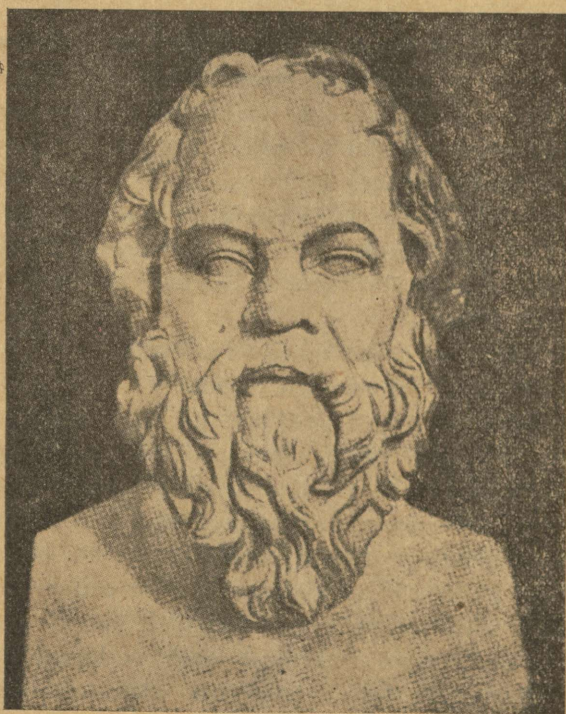
Ta läks säält paigast, kus oli mõtelnud, minnes otsima inimesi, et õpetada neid õieti elama.

Üsna lihtsalt alustas ta vestluse ükskõik kellega. Ja ta küsitlusil oli äratav mõju. Inimesed märkasid ta geniaalsete mõtete ees oma teadmatust ning jõudsid teharule, kus neil tuli otsustada, kumba teed nad tahtsid minna.

Möödaminejagi peatus kuulama meest, kes vaidles rahvahulga keskel. Ta vaimustus kasvas sedamööda, kuidas vestlus siirdus igapäevastelt asjadelt elu kõrgetele tõdedele, ja ta kõndis Sokratese järel, et kuulda, mis ta veel ütleb. Ja ta tahtis isegi osa võtta vestlusest, et leida lahendust oma sisemistele küsimustele.

Sokrates ei õpetanud tasu pärast, vaid et levitada oma õpetust ja mõtteid. Ta suurim tasu oli veendumus, et inimkond saab paremaks, kui ta ohverdab selle hääks oma töö ja elu.

Juba vara hommikul läks ta avalikesse kohtadesse, vehklemissaalidesse, supelusasutisse, templite juure, tänavanurkadele, turgudele ja käsitöölise töökodadesse. Kõigiga ta vestles, niihästi harimata kui haritud inimestega, kreeklaste ja muulastega, kõneles kõigist asjust, sõjast ja riigivalitsemisest, abielust ja majapidamisest, kunstist ja käsitööst, teadmisest ja hüvest. Päliskaudsed inimesed kartsid seda madalakasvulist, veidra näoga meest ja ta harvasõnalist, otsekohest ja pilkavat arvustust, mis paljastas nende ilukõnede õõnsa tühjuse.

Sokrates.

Kogu Ateena tundis Sokratest. Palju rahvast kogus alati kuulama, millega lõpeb ta alustatud vestlus. Ta kõneles lihtsalt ja selgesti ja küsis enam kui õpetas,

et kuulaja ise oleks saanud tõe jälile. Eriti noorsugu austas ja jumaldas teda. Mõned ta õpilastest tulid igapäev maalt mitme kilomeetri takka ta õpetusi kuulama. Surma ähvardusel saabus sinna naiseks rietatuna Eukliidiski ümberpiiratud Megarast.

Delphi oraakel oli kuulutanud Sokratese Kreekamaa kõige targemaks meheks. Sokrates hämmastus seda kuuldes ega teadnud, mis oraakel sellega mõtles. Ta läks seepärast ühe õppinud ja targakspeetud mehe juure, et näha, kumb neist oli targem.

„Tema juures ära käinud“, sõnas Sokrates, „mõtlesin nõnda: kuigi usun, et kumbki meist õieti ei tea, mis on tõde, hääduš ja ilu, olen ma vähemalt selle poolest tase ees, et kuna ta arvab end midagi teadvat, ilma et seda teaks, mina aga midagi ei tea, kuid selle eest olen täiesti teadlik selles, et ma midagi ei tea.“

Sokrates mõistetakse surma.

Sokratesel oli palju sõpru ja poolehoidjaid, kuid veel rohkem vaenlasi. Ta õpetus ei meeldinud rikastele, mõtlemata või kergemeelistele kodanikele. Ta sõnad sattusid õrna kohta, sest paljastasid väärad eluviisid ja peidetud vead. Kolm tühist isikut, nahakaupleja Anites, luuletaja Melites ja kõnemees Lykon, tõstsid kohtus ta vastu kaebuse. Süüdistajad ütlesid Sokratese kohta: „Ta rikub riigi säädusi — ei tunnusta rahvuslikke jumalaid, kuulutab nende asemel uusi ja demoraliseerib noorsugu oma õpetusega.“

Sokrates, kes oli sel ajal seitsmekümneaastane vanake, ilmus rahulikult kohtusse. Selleasemel et püüda oma kohtumõistjate südant haledaks teha, pidas ta lihtsa kõne, täis oma väärtuse tunnet.

„Kohtumõistjad ja kodanikud“, lausus ta viiesaja kohtuniku ja turuplatsile kohtupidamist kuulama tulnud suure rahvahulga ees, kes kõik lootsid talt kuulda kaitsekõnet ja ootasid, et ta esitaks armuandmispalve, „olen elanud teie keskel seitsekümmend aastat. Mu elu on olnud

kõigi silme ees, olen õpetanud rahvast tänavail ja turgudel, ilma midagi varjamata või salgamata, ja õpetan ikka edasi, niikaua kui jõudu jätkub ja püsti seisan. Kui keegi on kuulnud minu suust midagi jumalakartmatut või näinud mind tegevat väära, siis ütelgu seda. Olen õpetanud seda, mis mulle on kõneldud Jumala hää, mis on iga inimese hinges. Ütelge, kas olen õpetanud väära! Ja oma õpetuse eest olen valmis kannatama mitte üksi üht, vaid tuhat surma.“

Sokrates peab kaitsekõnet.

Väikese hääle-enamusega kuulutas kohus ta süüdlaseks. Sel ajal võis süüdlane ise oma karistuse kohtunikele kaalumiseks ette panna. Sokrateselt küsiti, millise karistuse ta arvab olevat ära teeninud.

Sokrates vastas, et ta pole mingit karistust ära teeninud, aga kui ta just tingimata peab ütleva, mis ta oma elutööga on ära teeninud, on see, et saada riigi kulul asuda Prytaneumis, — suurim au, mis siis kodanikule võis osaks saada.

See vastus tegi seda, et kohus kolmesaja kahekümne häälega saja kaheksakümne vastu ta surma mõistis.

Sokrates surus pää alandlikult maha, kuuldes oma surmaotsuse, ja silmapilgu vaikinud, lausus ta kindlal häälel oma kohtumõistjatele:

„Surma ma ei karda ega kurvasta oma elu pärast, kuid teist on mul kahju, et olete süütu hukka mõistnud: see on suureks häbiks meie rahvale. Ja asjata te ruttate mind surmama, olen vana ega oleks mul niikuinii enam olnud kuigi palju elupäevi.“

Ta jättis jumalaga kohtunikud, kes ta poolt olid hääletanud, ja andis andeks neile, kes olid mõistnud ta surma, öeldes neile:

„Nii siis — lahkumistund on lõonud: me lahkume — mina, et surra, ja teie, et elada; kuid kumb on parem — seda teab üksi Jumal.“

Rahulikult ja rõõmsasti astus ta kindlal sammul ja auväärsele kohtukojast vanglasse.

Kohtuotsus Sokratese üle oli tehtud selle eelpäeval, kui ametlik saatkond sõitis Delosse pühitsema Apollo püha. Nagu see nende juures kombeks oli saanud, ei tohtinud ühtki surmaotsust täide saata enne 'laeva tagasijõudmist' Ateenasse. Selkombel tuli Sokratesel oodata oma surma kolmkümmend päeva. Kogu selle aja veetis ta vanglas aהלisse needituna. Kuid talle ei olnud keeldud õpilastega kokku saada, ja ta jätkas oma harilikke vestlusi, nagu poleks juhtunud midagi erilist. Põgenemisest ta keeldus kategooriliselt.

Sokratese märtrisurm.

(Ta õpilase Plato jutustatud.)

Sokrates läks teise tuppa end pesema. Kriton läks talle järgi, paludes meid oodata. Me jäime ja vestlesime sellest suurest õnnetusest, mis meid oli tabanud. Tundus nii, nagu oleks röövitud meilt isa ja nüüd peame ülejäänud osa oma elust elama isatuna.

Kui Sokrates oli end pesnud ja ta lapsed toodi ta juure — tal oli kaks väikest poega ja üks täiskasvanud — ja kui ta perekonda kuuluvad naised olid saabunud, kõneles ta nendega Kritoni juuresolekul ja andis neile hulga nõuandeid. Siis laskis ta naised ja lapsed ära ja tuli meie juure. Oli juba päikeseloodangu aeg, sest ta oli viibinud kaunis kaua sees. Pesemiselt tulles ta istus ja kõneles vähe.

Pea saabus kohtuteener, jäi ta ette seisma ja lausus: „Ma ei usu, et sina, Sokrates, nagu mõned teised, minu pääle pahandad, et argontide käsul palun sind mürki võtta. Neil päevil olen tähele pannud, et oled õilsaim, armsaim ja parim inimene, kes iganes siia on tulnud, ja ma tean hästi, et sa ei ole mulle vihane, vaid neile säääl, keda väga hästi tunnend. Sa tead, millise käsu ma toon. Huvasti siis, ja katsu see vältimatu asi välja pidada nii kergesti kui võimalik.“ Siis ta purskas nutma, pöördus ja läks välja.

Sokrates vaatas talle järgi ja sõnas: „Ela hästi ka sina. Me teeme, nagu sa ütled.“ Siis ta pöördus meie poole, lausudes: „Ta on tõesti peen inimene. Neil päevil on ta sageli tulnud minu juure minuga kõnelema. Ta on osutunud aumeheks. Mõtelge ainult, kuidas ta nüüd nutab minu pärast. — Aga nüüd, Kriton, peame täitma, mis on kästud. Lase mürk siia tuua, kui see on jahvatatud. Kui mitte, siis las mees ise jahvatab selle peeneks.“

Kritoni meelest oleks Sokrates veel võinud viibida, kuid ta tahtis käsku täita.

Kriton andis nüüd mehele märku, kes lähedal seisis. See läks välja ja tuli hulga aja pärast tagasi ühe isikuga, kelle kohuseks oli anda mürki. Siin seisis see peekris. Sokrates, teda nähes, ütles talle: „Sina, sõber, tunned seda asja, ütle, kuidas ma pean toimima?“

„Üsna lihtsalt,“ kostis see: „sa jood mürgi ära ja siis kõnnid mööda tuba, kuni tunned, et jalad raskeks lähevad. Siis heidad pikali, ja mürk mõjub iseenesest.“

Seda öeldes õiendas ta peekri Sokratesele. Viimane võttis selle vastu kõige sõbralikumal pilgul, ilma et ta näokarv oleks muutunud. Ta silmitses vaid harjumuse järgi meest ja küsis:

„Kas joogiohver sest peekrist on lubatud?“

Teine vastas: „Me valmistame, Sokrates, ainult nii palju, kui joomiseks hädasti tarvilikuks peame.“

„Mõistan“, ütles Sokrates, „kuid jumalate palumine peaks ikka olema lubatud, palumine, et minek sinna nende juure oleks õnnelik.“

Seda öeldes tõstis ta peekri huultele ning tühjendas selle erksalt ja kergesti.

Siiamaani oli suurem hulk meist suutnud pisarad tagasi hoida. Aga nüüd, kus nägime, et ta oli tühjendanud peekri, oli see otsas. Minu pisarad voolasid ojana, kuigi püüdsin neid pidada, ja ma pidin palged varjama ja üksinda omaette nutma. Kriton oli juba varemini läinud välja, olles võimetu end tagasi hoidma. Apollodorus oli kogu aja lakkamata nutnud, kuid nüüd puhkes ta valjusti hädaldama, nii et kõik juuresolijad, Sokrates väljaarvatud, olid sügavasti liigutatud.

Kuid Sokrates ütles: „Imelikud inimesed, mis te ometi teete? Just sellepärast saatsingi naised ära. Olen kuulnud öeldavat, et surema peab rahu. Rahustuge ja näidake, et olete mehed.“

Siis häbenesime ja hoidsime pisarad tagasi. Sokrates kõndis nüüd toas edastagasi. Veidi aja pärast teatas ta, et jalad lähevad raskeks, mispärast ta pikali heitis. Sest

nõnda oli käskinud teda teha mees, kes talle mürgi ulatanud. See katsus kordamööda ta käsi ja jalgu. Nüüd ta vajutas tugevasti Sokratese jalga ja küsis, kas ta tunneb midagi. Sokrates vastas: ei. Samuti katsus ta üht kehaosa teise järgi, mis vähehaaval muutusid külmaks ja kangeks.

Sokrates isegi tunnistas end ja ütles, et kui kangestus jõuab südameni, siis rändab ta ära. Ja ta oli peaaegu juba vööst saadik külm, kui ta kergitas riidet, mis tal pääl oli, ja ütles oma viimsed sõnad:

„Kriton, me võlgname kuke Asklepios-jumalale. Oh-verda see talle, ära unusta seda.“

„See sündigu“, sõnas Kriton, „ütle, kas soovid veel midagi?“

Sellele küsimusele ta enam ei vastanud, kuid järgmisel hetkel ta võpatas. Mees võttis katte ta näolt, ja siis nähti, et ta silmad olid kustunud. Seda nähes Kriton sulges ta suu ja silmad.

Sellase lõpu, Elekrates, sai meie sõber. Me võime kindlasti öelda, et ta oli parim, targim ja õiglaseim inimene, keda oleme tunnud.

Jooni Sokratese elust.

Alkibiades suurustas tihti oma maa-aladega. Ta õpetaja Sokrates, kes väsimata püüdis ta loomusest maha laasida puuteid ja nõrkusi, tahtis tal parandada sellegi vea.

Kui Alkibiades jälle kord suurustas, käskis Sokrates teda toaseinal olevalt kaardilt näidata, kus on Kreekamaa.

„See on kerge leida!“ hüüdis Alkibiades, „näe, siin ta on.“

„Aga Attika maakond?“

„Siin.“

„Aga sinu maa-alad?“

„Need on liig väikesed ja tühised, et siia kaardile ära mahuksid“, kostis selle pääle Alkibiades.

„Kuidas sa siis võid suurustada sellega, mille ise nimetad väikeseks ja tühiseks? Kas see pole meeletus?“

Kui noor Alkibiades kohmetas ja kartis esineda rahva ees, võttis Sokrates nõuks tal see kartmine kaotada ja küsis:

„Kas sa kardaksid kingsepale kõnet pidada?“

„Ei, tõepoolest mitte!“

„Aga kas ehk vasksepp paneb su kohmetama!“

„Ei, seda ka mitte!“

„Aga kas sa siis kaupmeest kardad?“

„Sama vähe!“

„No vaata!“ jätkas Sokrates, „just niisugustest ongi Ateena rahvas kokku pandud. Sa ei karda üksikult kedagi; miks sa neid siis peaksid kartma, kui nad kõik koos on?“

* *

Sokrates tahis saada oma õpilaseks anderikka nooruki Ksenophoni. Ta kohtas ta kord kitsal tänaval ja pani tal tee kepiga eest kinni.

„Ütle mulle“, algas Sokrates, „kust ostetakse jahu?“

„Turult“, oli vastus.

„Aga õli?“

„Säältsamast.“

„Aga kust saadakse tarkust ja hädust?“

Nooruk vaikis ja otsis vastust.

„Tule minuga“, ütles Sokrates, „siis ütlen sulle“.

Sest hetkest algas nende sõprus. Ksenophonist sai oma hüvedelt kuulus riigimees, sõdur ja ajaloolane.

* *

Sokratese enesevalitsemisest ja mehisest meelest nii sõjas kui ka avalikus elus on eespool juba mõndki jutustatud. Ka perekonna-elus ettetulevad tülid ja igapäevased näägutamised kandis ta üleoleva rahuga. Teatakse kõnelda, et ta äge teinepool Ksantippa, keda mehe „nurjatu“ elu

väga ära oli pahandanud, pärast vihast sõnelemist talle solki kaela oli kallanud. Sokrates pühkinud enda rahulikult kuivaks ja naljatanud hääsüdamlikult: „Nojah, pärast müristamist tuleb ikka vihma.“

Oma külma pilke ja surmava loogikaga viis ta oma vaenlased meeletuseni, ja tihtilugu tuli tal nende poolt solvamisi kannatada. Kui üks niisugune vastane teda jalaga löi, jätkas Sokrates rahulikult oma tööd, seletades oma imestunud sõpradele: „Kui mind eesel oleks jalaga löönud, kas ma siis tema oleksin kohtusse kaevanud. . .“ Ükskord suurte Dionysose (rõõmujumala) pidude aegu lasti ta arvel näitelavalt lendu mitu kibedat pilget; kui väljastsõitnud publik hakkas igasse külge ringi vahtima, et näha oma silmaga nende pilkamiste ohvrit, tõusis Sokrates oma kohalt täies pikkuses püsti ja seisis niiviisi näidendi lõpuni, et iga soovija teda kergesti võiks näha.

* *

Sokrates ütles hästi teadvat, et ta enesekasvatuse ja enesevõitmise poole sihtiv õpetus leiab ateenlaste poolt sama kindlasti hukkamõistmist, nagu arstki, keda suhkru-saiade küpsetaja süüdistab lastest moodustatud kohtus, et ta ei salli maiustusi, vaid määrab mõrudaid rohtusid ning löikab ja põletab oma haigeid.

* *

Keegi mees ütles kord Sokratesele:

„Su näojooned näitavad, et oled kergemeelne, vägi-valdne, lihatseja ning joodiku kalduvustega inimene.“

Sokrates vastas: „Mu loomuses on tõesti need halvavad omadused, kuid ma olen nad taltsutanud ja võitnud sellega, et püüdsin end alati harjutada hüvedes.“

* *

Antisthenes asus Piraios, umbes kümne kilomeetri kaugusel Ateenast, ja tuli säält igapäev kuulama Sokratese õpetust. Ta oli kehvast soost. Oma rõõmuks märkas ta, et Sokrates ei põlanud vaeseid ega orjegi, vaid pidas neid

oma vendadeks niisama nagu aadlikke. Iseäranis meeldis talle Sokratese õpetusest see, et inimene peab vaesuses ja puuduseski saama endaga rahulolevaks, targaks ja õnnelikuks. Ta otsustas selle oma õpetaja mõtte enda juures teostada ja hakkas põlgama kõike välispidist. Üsna katkenud riides saabus ta kord Sokratese juure.

Sokrates, kes oma õpilases ei näinud küllalt vaimsust ja mõistis, et see ta õpetusest liig pääliskaudselt oli aru saanud, ütles:

„Antisthenes, edevus vahib su katkise mantli aukudest.“

* * *

Kriton oli Sokratese vanim õpilane ja ta parimaid sõpru. Ta oli Ateena jõukas kodanik ja oli Sokratest tihtigi aidanud. Nüüd tahtis ta Sokratese vangist vabastada. Vangivalvuri tellis ta ukse lahti jätta, et Sokrates oleks pääsnud hõlpsasti põgenema.

„Armas Kriton“, ütles siis Sokrates, „kas pole me ühesarvamises selle kohta, et kurja ei pea tasuma kurjaga? Oleme ju tunnistanud tõeks, et kodaniku esimene kohus on säädust täita. Olen hulga aastaid elanud oma isamaa sääduste varju all. Miks peaksin siis nüüd neist mööda hiilima, kui mõned üksikud inimesed neid vääramasti tarvitavad, et mind hukka saata. Tulgu raskusi missuguseid tahes, kuid säädus olgu ikka üle kõige.“

Dioogenes.

Rikka Ateena tänaval kõndis mees, kuueräbal seljas, kott õlal ja kepp käes. Ta näol oli mõtlik ilme, mis aegajalt muutus teravaks, võimsaks ja koondatud pilguks. Vastutulijad peatusid, pöördusid tagasi vaatama, muigasid ning jätkasid oma teed. Kuid see, kes lausus talle pilkesõna, sai selle kümnekordselt tagasi. Ööseks läks mees linnast välja. Teati kõnelda, et ta asuvat tünmis.

See kehv mees oli filosoof Dioogenes. Mitu korda eriskummalisem oli ta, kui need pikajuukselised, paljaspäised ja paljasjalgsed vabaduse otsijad, milliseid näeb kõigil aegadel oma teed käivat. Kentsakate eluviiside all asus temas terane mõistus, mis valmis oli kõike olevat häätahtlikult arvustama, kuid selle põhjast paistis siiski sünge tühjus.

See kummaline mõttemees sündis Mustamere rannal asetsevas Sinopi linnas nelisada aastat enne Kristust. Kõneldakse, et ta pidanud noorukina maha jätma sünnilinna, sest teda süüdistatud osavõtus isa roimast. Isa oli pandud vangi valeraha tegemise eest.

Hulkudes ühest kohast teise, katsus Dioogenes puhu üht, puhu teist tööd, vahel järele mõteldes, kas ta elas õieti, või oli ta elus ehk midagi parandada. Ei pääsnud ta kunagi selgusele oma mõtete ummikust, ega võinud teda teisedki aidata. Ühed ei saanud tast aru, teised naersid, ja mõnel oli tast isegi hale meel.

„Ei temast saa keegi aru!“ kostsid nad ta küsimustele. Siis Dioogenes hakkas mõtlema, et ehk inimesed isegi ei tea, kuidas peab elama, ega tea ka, mis on tõde, mis õige ja häa.

Ateenasse jõudnud, asus Dioogenes uurima mõttetarkust. Ta murdis pääd mõtlemisega, kuidas ta võiks elada

nii, et tal kunagi ei tarvitseks teha kellelegi kurja. „Kui minul on hää olla“, mõtles ta, „on teistelgi mu ümber hää olla“.

Ateenas peeti kord suuri pidustusi, ja linna kogunes suur hulk rahvast lõbutsema. Dioogenes ei võtnud osa üldisest pidutsemisest. Ta läks inimeste hulgast minema. Söönud õhtuks kruusitäie kaeraleent, veetis ta öö mantlisse mähituna linna turu ääres. Oma peiduurkast silmitsees ta kellegi märkamata lärmitsevat, lõpmatut rahvahulka ja mõlgutas mõtteid oma elu üle.

„Siin lõbutsevad inimesed“, mõtles ta. „Kogu päeva on nad vahtinud näidendeid ja osa võtnud võidumängudest, nüüd lähevad nad laiali oma pidusid pidama. Sääl nad söövad, joovad ja mässavad. Miks mina ka ei taha elada niisama nagu nemadki? Miks olen eraldunud neist, et otsida teissugust eluviisi?“

Kuid tema oli üksi, ja teisi oli suur hulk. Ta meeles tärkas kahtlus. Kas elas ta õieti? Siis kuuldus ta kõrvalt kõbinat. Dioogenes vaatas ümber ja nägi hiire. See tuli ta toidukruusi juure ja hakkas sööma ta söögijätiseid. Dioogenes vaatas seda ja ütles endale:

„Mis sa ometi mõtled, Dioogenes? See hiir siin rahuldub su söögijätistega, ent sina, kuigi oled mõistlik olend, kurvastud seeüle, et sa ei või täis kõhu ja purjus pääga lebada pehmeil padjul värviliste tekkide all.“

Nii lohutas Dioogenes end kahtluse ja kurvameelsuse hetkil; vähehaaval lakkas ta kahtlemast, otsides kasvava innuga oma teed. Teda tõmbas kõige rohkem filosoof Antisthenese rajatud küüniline õppesuund, mis vastaste seletuse järgi oli saanud oma nime selle õpetuse järelkäijate „koeralikust“ eluviisist.

Mõnel Antisthenese õpilasel ei jätkunud jõudu karmi õpetuse teostamiseks. Seepärast vaatas Antisthenes kaunis kahtlevalt Dioogenese pääle, kes oli tulnud ta juure, et ta kooli pääseda, ja mõtles, et ta vahest muu tegevuse puudusel oli otsustanud hakata filosoofiat harrastama.

„Keda otsid?“ küsis ta range häälega.

„Õpetaja, tulen kuulama su õpetust! Tahan õppida õieti elama!“ kostis Dioogenes.

„Käi minema, ma [ei vaja enam kedagi! Jätke mind rahule, te ebaustavad ümberlonkijad!

„Ma ei lähe su juurest, õpetaja!“

„Kasi siit!“ käratas Antisthenes, võttis kepi ja andis sellega isemeelsele pääleikäijale selga.

„Löö, löö!“ hüüdis Dioogenes, „kui võid mulle midagi õpetada, ei sa siis leia nii jämedat keppi, et võiksid mind sellega minema ajada.“

Kepp kukkus Antisthenese käest, ja ta lausus:

„Sõber, ma näen, et oled välja pidanud raske proovi. Su keha on tugev ja nõtkes ja vaim võimas. Jää siia! Õp-pigem ühes tõde tundma ja kuulutagem seda inimestele.“

Tugeva tahtega suutis Dioogenes äärmusteni teostada küünilise õppesuuna mõtted elu lihtsusest ja targa rippumatuses kõigist välisest asjaoludest. Vabalt ja kellestki hoolimata aetas ta enda väljaspoole kõiki kultuurilise ühiskonna nõudeid, tõmmates seega enda pääle suurt tähelepanu ning jättes neil toreduse, nautimishimu ja üldise raiskumise aegadel nii mitmegi südamesse sügava mõju. Ta oli Kreeka iseäralikuim inimene.

Antisthenesel oli oma korter, kus küll muud polnud kui paljad seinad. Dioogenes aga elas päris kerjuse elu. Kui ilm oli ilus, magas ta öö lageda taeva all.

„Sellase katuse varjul“, sõnas ta, „ei ole kitsas asuda, ruumi jätkub kõigile. Ja tähed valguvad öös ja tuikavad, nagu jutustaksid üksteisele, mis nad maa pääl näevad. Neid vaadeldes ei hakka kunagi igav; on nagu viibiksid suures inimeste seltskonnas.“

Halva ilmaga Dioogenes veetis öö kuski templi samastikus.

„Nad on mulle maju ehitanud,“ lausus ta templite kohta, mis kreeklased olid jumalaile püstitanud.

Diogenese elukorter.

Vana pilt, kus koer sümboolselt kujutab mõteteta küünilist (kyon-koer) eluviisi.

Vähehaaval ta loobus kõigist asjust ja tarbeist. Kui ta nägi ühe poisi palja käega joovat allikast vett, viskas ta kruusi minema ja hakkas samuti jooma pihust. Ta sõi juuri ja rohelist aiavilja ja märkas, et see oli väga tervislik. Kõneldakse koguni, ta katsunud süüa toorest kala, et ilma tuleta läbi saada. Oma keha ta karastas, käies talvel palja jalu mööda jääd ja suvel paistes end päikese käes. Rõivaks oli tal mantel, mille ta sooja ilmaga avas ja külмага kahekorra endale ümber mässis.

Kreeka filosoofide kombel Diogenes toimis rahvaõpetajana, seletades igale soovijale oma vaateid. Kes ei kuulutaks oma parimaid mõtteid? Ta oli leidnud oma elus niisugust, millest võib kinni pidada; eeskuju ja sõnades ta tahtis ta juhatada teisigi selle tundmisele. Diogenesil oli kaikuv hääl; ta kõneles teravmõtteliselt, ilukõneliselt ja nii uskumapanevalt, et väga paljud kuulajad pidid tunnistama, et tal on õigus.

Ühe templi sammaskäigust Ateenas leidis ta suure tühja tunni, see meeldis talle ja ta võttis selle endale eluasemeks. Teiste teadete järgi ta asus vanas saviastjas. Diogenes tegi nalja oma mugavasti korraldatud maja üle, mille ukseauku võib pöörda tuule järgi. See oli temapalee. Oma tahtmise järgi võis ta seda ühest kohast teise kanda.

Aigina saarel elas rikas mees nimega Onesikraates. Ta saatis poja Ateenasse järele kuulama, mis mees see Dioogenes õige on, kellest nii palju kõneldi. Kuid asjata sai ta poega koju oodata. Poeg oli Dioogenese kõnest nii vaimustatud, et jäi ta õpilaseks. Samuti sündis ka teise pojaga. Viimaks isa läks järele, kuulas Dioogenese õpetust ja jäi ka sinna.

Ükskord Onesikraates palus Dioogenest sõita tema poole Aigina saarele. Dioogenes astus laevale. Teel tõusis hirmus torm, mis haaras laeva ja heitis selle kuhugi tundmata rannale. Teisel hommikul lähenes merehädaliste suureks rõõmuks laev rannale, kuid siis märgati kokkudes, et see oli meriröövlite alus. Need lasid lootsiku vette merehädalisi ära tooma.

Dioogenes julgustas kaaslasi vaikselt ja rahulikult alistuma oma saatusele.

„Ei siin ole häda midagi“, rahustas ta. „Meid viiakse vaid vangi ja müüakse orjadeks. Iga inimesega võib läbi saada, ja nemadki on inimesed. Vaimu ei saa nad vangi panna, ja vaimuvabadus — see üksi on inimesele kallis. Kui paneme vastu, valame asjata verd, ilma et oma olukorda parandaksime.“

Vangiks andunud viidi Kreeta saarele. Kohtlemine oli nii halb, et nad vaevalt hinges püsisid. Dioogenes üksi ei lasknud oma meelt langeda.

„See on küll imelik“, rääkis ta meriröövlitele, „et pörssaid ja lambaid, keda mõtlete müüa, te nuumate otse kuninglikult, kuid inimese, kes on loomadest ometi kõige kallim, te piinate polsurnuks ja siis alles müüte ta maha.“

Dioogenese sõnad mõjusid. Vangide seisukorda parandati. Dioogenes püüdis teiste julgust alal hoida oma naljatuste ja hää tujuga.

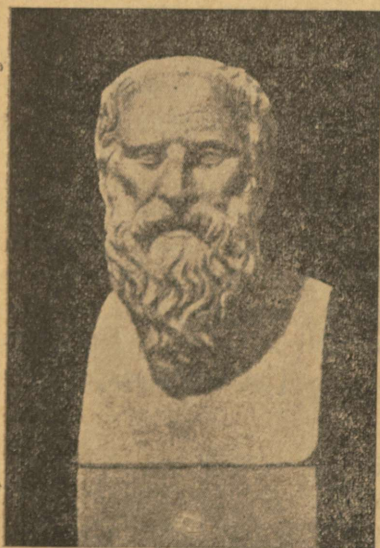
Saabus müügipäev. Müüjad küsisid Dioogeneselt, mis ametit ta oskaks.

„Oskan valitseda inimesi,“ kostis Dioogenes. „Hüüde: kes tahab osta endale peremeest või kes vajab õpetajat?“

Istudes turul, nägi ta, et säält läks mööda keegi mees, kes oli uhkesti riides, kuid kelle nägu avaldas hääsüdamlikkust. Dioogenes hüüdis:

„Müüge mind sellele mehele, tema vajab peremeest!“

Teine kuulis seda. Orja sõnad huvitasid teda, ta ostis Dioogenese ja viis ta oma koju Korintuse linna. Ostja nimi oli Kseniaades. Juba teel Dioogenesega vesteldes taipas ta, kui kalliväärtusliku leiu ta oli teinud. Ta pani Dioogenese oma laste kasvatajaks ja andis viimaks ta kätte kogu oma majapidamise juhtimise.

Dioogenes.

„Hää vaim asub minu juures“, oli tal viisiks öelda sõpradele Dioogenesest.

Oma õpetaja asukoha teada saanud, asusid Dioogenese õpilasedki elama Kseniaadese maja lähedale, et vestelda

Dioogenes elas oma lõpp-ea orjuses, kuid ta vaim püsis vaba. Ta hakkas lugu pidama oma peremehesest ja ta lembest loomusest ja lastest, kes olid nii temasse kiindunud, et ei jätnud enne teda, kui ta suri. Dioogenes oskas kasvatada lapsi. Ta harjutas neile lihtsaid eluviise, ta karastas nende keha ja vaimu ja õpetas neile huvitavaid mängu. Kseniaades märkas, et vaikus, rahu ja kord olid asunud ta majja.

Dioogenesega eluküsimusist. Asjata katsusid nad õpetajat oma nõusse meelitada, et ta lubaks end vabaks osta ja tuleks nendega ühes tagasi. Siis andis Kseniaades talle vabaduse minna kodust millal tahab. Dioogenes käis mitmes linnas, kuid parima meelega ta õpetas siiski Ateena ja Korintuse rahvast. Ta elas talvel Ateenas ja suvel Korintuses.

„Olen kui Persia kuningas“, sõnas ta, „suve veedan ühes oma kuningriigi osas ja talveks siirdun teise.“

Kõneldakse rohkesti lugusid Dioogenese õpetajategevusest. Otsides asjata tõelisi inimesi, kohtles ta mõnikord meelekibeduses liig karmilt oma ümberolevaid isikuid.

„Haugun päevavargaid ja hammustan halbu“, lausus ta kord, vihjates sellega oma õppesuuna nimele.

Dioogenes sai üheksakümmend aastat vanaks. Kui ta õpilased küsisid, kas ta surma kardab, vastas ta:

„Kuidas võin ma surma karta, kui teda veel keegi pole näinud.“

Ühel hommikul a. 323 e. Kr. tulid Dioogenese õpilased, nagu harilikult, oma õpetaja juure. See lebas oma mantlisse mähituna, nagu oleks ta maganud. Ei olnud veel kunagi juhtunud, et Dioogenes oleks maganud nii kaua. Õpilased ootasid pilgu aega, kuid siis otsustasid ta äratada. Oma suureks kurvastuseks nad märkasid siis, et nende õpetaja oli surnud.

Dioogenes maeti Korintusse ja talle püstitati pronksist hauasammas, kus marmorisse oli raiutud koer ta küüniliste vaadete märgiks. Pääle selle olid hauasambal veel järgmised sõnad:

„Aeg kulutab kive ja pronksi, kuid sinu sõnad, Dioogenes, elavad igavesti! Sina õpetasid inimestele õnne, mille nad ise võivad saavutada, ja osutasid neile abinõu elada rahulikult ja rõõmsasti.“

Jooni Dioogenese elust.

Mitmed imestasid, et Dioogenesest, kes noorena õeldi osa võtnud oma isa roimast, oli saanud rahva õpetaja.

„Ons tõsi, Dioogenes, et oled teinud valerahasid?“ küsis talt keegi häbematu isik.

Dioogenes vastas: „On, see on tõsi, et elasin enne pahasti; nüüd olen siiski muutunud. Pange iseendid tähele, millised olite ennem, ja uurige siis, kui palju olete sest ajast muutunud.“

*

Dioogenesel oli üksainus ori. Kui ta tedagi ergutas elama kerjuse kombel, põgenes see oma peremehe juurest. Sõbrad andsid Dioogenesele nõu orja taga ajada. Dioogenes ütles siis:

„See oleks tõesti naeruväärt, et Dioogenes ei võiks elada ilma Menaadeseta, kuna Menaades võib elada ilma Dioogeneseta.“

*

Plato oli kutsunud Dioogenese enda juure õhtusöögile. Äkki Dioogenes hakkas jalaga põrandavaipa tallama.

„Vaata nii!“ hüüdis ta, „nõnda tallan jalgega Plato kergemeelsust.“

„Veel suurema kergemeelsusega,“ lisas Plato juure.

*

Pestes rannal ube, nägi Dioogenes säält mööda minevat Sokratese õpilase Aristippose, kes oli hakanud türrann Dionysiose õukondlaseks.

„Kui oleksid harjunud ube sööma*), ei oleks sa nüüd hirmuvalitseja ori“, sõnas ta siis.

„Ja sina,“ kostis Aristippos, „kui oleksid võinud õppida elama peenes seltskonnas, ei peseks sa nüüd ube.“

*) Oatoit oli kreeka peenemas seltskonnas põlguse all, mida ainult alamrahvas söögiks tarvitas.

*

Dioogenesele kiideti kord sõjalaulude lauljat Ksenophantest. Ta ettekandeid kuuldes Aleksander Suur ei olla suutnud end taltsutada, vaid oli haaranud mõõgapideme.

Dioogenes ütles: „Ksenophantes oleks veel suurem kunstnik, kui ta oskaks laulda midagi niisugust, mis taltsutaks selle tulipää kirgi.“

*

Dioogenese sõbrad tahtsid ta osta orjusest vabaks.

„Mis te muidu raiskate oma raha?“ ütles neile Dioogenes. „Ostke selle eest vaestele toitu ja jätke mind rahule, sest mul on siin hää olla. Ei ole lõukoerad oma söötjate orjad, vaid söötjad on lõukoerte teenrid. Igavestest orjusest on mind vabastanud mu õpetaja Antisthenes, ega või mind keegi enam orjusse tõugata.“

*

Dioogenes istus õpetades meeleldi puude vilus. Ilutsedes igast loodud asjast ja igast rohukõrrest, kõneles ta õpilastele:

„Mida muud võiks inimene veel vajada? Loodus on talle auliselt jaganud oma anded. Kust leian pehmema voodi kui siit niidult, mille valgus on heledam kui selle päikese oma, kus helisevad ööbiku laulu kaunimad viisid, ja milline jook on maitsvam hõbedase allika veest? Toitugi on siin ülikülluses: kui ohtrasti söögiks kõlbavaid kasve ja juuri; lähen ja kaevan neid niipalju kui tahan ja tarvitan lõunasöögiks. Ei võta neid keegi mu eest, ja kui võtabki, siis lähen ja leian teisi, ilma et mul tarvitseks kanda viha varaste pääle.“

*

Nähes ühe nooruki punastuvat hääbist, sai Dioogenes sellest väga rõõmsaks, et sisetunne temas oli veel ärkvel. „See on hüve värv,“ sõns ta, „see on jumalik anne.“

*

Dioogenes vihkas kõike silmakirjalikku. Ta paljastas inimese teesklemise ja pääliskaudsuse, millal seda aga iganes nende juures nägi.

„Te mängumehed,“ ütles ta muusikameestele, „häälestate oma mänguriistu, et need annaksid ilusa hääle, kuid te ei mõtlegi häälestada oma hingi tegema häid tegeusid.“

Õpetlastele ta kõneles:

„Te uurite hoolega, milline õnnetus kohtas mõnd läinud aja kuningat ta sõjaretkedel, kuid oma vigu, mis sünnitavad inimestele paljugi õnnetusi — neid te ei tunne. Te vahite pikksilmaga päikest ning kuud ning jälgite taevakehade liikumist, kuid seda te ei näe, mis teie ees sünnib, ja komistate igal sammul. Teie ümber kaikuivad nälja ja külma kätte surevate inimeste hädahüüded, kuid te vaid otsite inimesi rändtähtedelt.“

Paganliku jumalateenistuse kombeist Dioogenes ei pidanud lugu. Kui üks ohvripapp talle kord näitas merejumalale toodud ohvrite suurt hulka, tähendas ta:

„Neid oleks mitu korda rohkem, kui neid oleksid toonud hukkunud ja mitte pääsenud.“

*

„Tahan kirjutadal“ mõtles kord Dioogenes. „Aga kuhu ma kirjutatan? Pole mul vahatahvleid, pole tohtu ega nahka; oleks vähemalt sile kivi või luu — seda ka ei ole. Ja kuigi leiaksin paiga, kuhu kirjutada, aga mul pole sulge, millega kirjutada. Olen kuulnud, et võib kirjutada liivale; kahju ainult, et see nii ruttu kustub. Tean küll mitu niisugust kirjutajat, kes tõesti peaksid kirjutama liivale, et nende tarbetud teosed hävineksid nii ruttu kui võimalik. Nüüd aga mõtlevad kõik, kuidas nad võiksid kirjutada niipalju kui võimalik. Aga ikkagi oleks mul himu kirjutada. Oh mind kohtlast küll! Toaseinad on tühjad, ei ripu säääl maale, ei näopilte ega muid ilustisi; võtan sõe ja hakkkan kirjutama seinale nii ruttu kui jõuan.“

Kui Kseniaades saabus Dioogenese tupp, nägi ta, et seinad olid kirjutatud täis elutarkust. Ta astus kähku välja, läks linna, ostis säält kalliväärtuslikke luust meisterdatud tahvleid ja kinkis need Dioogenesele.

„Täna sind, Kseniaades,“ kõneles Dioogenes tahvleid vastu võttes, „kui tahad, et kirjutan neile tahvlitele, siis sündku su tahtmine.“

Ja ta hakkas kirjutama oma mõtteid luutahvlitele.)

*

Ateenas elas keegi upsakas mees, kes pidas end ülivagaks. Ei tohtinud ükski lihtlabane inimene talle lähenda. Ta riputas üles oma ukse kohale sildi, millel oli kirjutis: „Ärgu mu majja astugu midagi ebapuhast.“

Dioogenes läks säält majast mööda, peatus ja hakkas silti maha võtma. Rahvast kogus ta ümber.

Kõik ootasid, mis mõttetark ütleb.

Valju häälega luges Dioogenes sildikirja ette ja pöördudes rahva poole ütles:

„Aga kuidas pääseb peremees ise siit sisse.“

*

Dioogenes astus kord ühe aadliku pidule sisse. Säält valati talle suur peeker viina täis. Dioogenes võttis peekri ja kallid viina maha.

Piduperemees ja külalised hakkasid Dioogenest noomima, et ta oli raisanud nii palju kallist viina.

„Kui oleksin selle ära joonud,“ seletas Dioogenes, „oleks see samuti läinud raisku. Kuid nüüd on ta läinud raisku, ilma et ta mulle mingit kahju oleks teinud.“

*

Keegi paljaspää hakkas turul Dioogenest pilkama. Dioogenes vastas talle:

„Ma ei pahanda su üle, kuid su juukseid ma kiidan, et nad on minema läinud nii rumalast pääst.“

*

Kohates kalmistul, Dioogenese, küsis Makedoonia kuningas Philippos, mis ta säält teeb, millele mõttetark vastas:

„Otsin sinu isa luid, aga ma ei või neid kuidagi leida, sest kõigi luud on ühesugused.“

* *

Dioogeneselt küsiti, kuidas Syrakuusa türann Dionysios kohtleb oma sõpru. Dioogenesel oli kohe vastus valmis:

„Nagu kotte“, kostis ta. „Ta hoiab need alal, kes on täis, ja viskab tühjad minema.“

*

Dioogenes kurtis tihti selle üle, et inimesed olid kaugemale eksinud oma jumalikust algupärast ja lakanud olemast inimesed.

Kord kõndis ta turul. Ta nägi inimesi askeldavat: ühed sõimasid, teised kisendasid, kaupmehed petsit ostjaid, ja rikkad raiskasid raha, ostes tarbetuid asju ja tõrjudes eemale ligitikkuvaid kerjuseid. Dioogenes peatus kesk turgu ja hüüdis:

„Inimesed, tulge siia!“

Jõude rahvast hakkas ta juure voolama. Kui oli kogunud sinna suur hulk, lausus Dioogenes:

„Mis te siia tulite? Mis te must tahate! Ega ma teid kutsunud, vaid inimesi. Inimesi ma teie keskel ei näe!“

Teinekord Dioogenes süütas südapäeval laterna, käis mööda Ateena tänavaid ja vahtis igasse paika, just nagu oleks midagi otsinud.

„Mis sa otsid?“ küsiti.

„Inimest!“ kostis Dioogenes.

* *

Dioogenesel oli selge silm märkama oma aja ühiskondlikke puudusi. Ta nägi, et on tuhandeid inimesi, kes elavad teiste vaevast ja kannatusist. Kord puistas ta välja oma südame ühele rikkale mehele, öeldes:

„Oh teid, rikkaid!“ Vaatan teie paleid, aedu, mälestussambaid, kulda ja hõbedat, teie lõbustusi ja teatretid ning näen nende taga kümneid tuhandeid näljaseid ja kül-

metavaid inimesi. Neil pole varju halva ilmaga, sest teie elate marmorpaleis. Neil pole millega katta oma ihu, sest teie kannate välkuvaid riideid; neil pole midagi süüa, sest et te oma prassinguil kulutate tuhandete nädalase toidu. Aga mis ma teile muidu asjata räägin: see on ükskõik, kas rääkida teile või seintele — ühed kurdid olete mõlemad!

„Te pole meie vastu õiglane, õpetaja“, vaidles rikas mees vastu. „Küllap meiegi elust on teistele kasu; mõtle, kui palju inimesi saab oma ülalpidamise mõnest meie äkilisest mõttest, kui palju tööd anname teistele. Me toetame tööstust, kunsti ja kaubandust.“

„Ära räägi nii“, vastas Dioogenes. „Sa tead ise, et suurest tulekahjust võib saada tuld tuhandeile lampidele, kuid keegi ei pea sellepärast veel tulekahju hääks asjaks. Kas sa tead ka, kui palju haigeid sureb puudusse ja viletsusse? Mitmed ei või raskeimagi tööga teenida oma lastele isegi niipalju leiba kui te igapäev käsitate anda oma koortele. Mõtle selle pääle, mees, ja võta aru pähe!“

Dioogenese mõtteid.

Katsu saada häid inimesi sõpradeks, sest nad valmistavad sind hääle, ja halbu vaenlasteks, sest nad takistavad sind halba tegemast.

Kehvus on tarkuse iseõppinud abiline.

Inimene pingutab end, et koguda rikkust ja veel enam, et seda alal hoida. Nõrk, meeletu inimene! Ilma selletagi on tal muresid, mida ta ei või vältida: hoida end halvast ja aidata kannatajaid. Inimene näeb palju vaeva, et hankida endale rohkem muresid ja kannatusi. Ja siiski võiks ta poole vähema vaevaga saavutada siin niisuguse õnne, mida rikkad pole uneski näinud. Kõik inimese kannatused tulevad sellest, et ta tahab palju, kardab palju, kadestab palju ja loodab palju, ega teagi, et temasse endasse on peidetud kõik, mis ta vajab.

Sa palud jumalailt seda, mis sinu meelest näib häa. Võib olla, nad kuuleksid sind, kui neil poleks hale meel su nõrkusest.

Inimese kohus on aidata iga hädalist, aga kui ta ei või teda aidata, siis ta ei peaks talle ikkagi mitte keelma oma kaastundmust.

Jutt inimesest, kes alati naeris.

Terve Kreekamaa tundis teda — inimest, kes alati naeris, tundis nii hästi, et polnud vaja isegi ta nime nimetada. Oli küllalt, kui öeldi: „inimene, kes naerab“ — ja kõik tõrmasid talle vastu, kõik naeratasid talle lahkesti, kui ta kuhugi tuli.

Kes ta siis oli: võimas kuningas või valitseja, või ehk kuulus väeülem, kellele alati naeratas võit ja kuulsus ning kelle eluteed ehtisid roosid ja loorberid? Ehk võib olla, oli ta põhjatu rikas, kes võis rahuldada oma rikkusega oma väiksemadki soovid, või oli ta lõppeks lihtsalt õnnelik inimene, armastatud ja armastav perekonnaisa, kes elas õnnes ja külluses, kelle hinge ei tumestanud hädad, puudused ja mured ja kes seepärast alati naeratas?

Ei — inimene, kes alati naeris, oli vaid vaene hulkur filosoof Demokritos.

Ta oli pärit Abdéra linnast, ja elas Kreekamaal 4. sajandil e. Kr. Ei kutsunud valitsemisvõim, sõjakuulsus, rikkus ega mingi eriline õnn tema näol esile igavesti rõõmsat naeratust, vaid hingeline rahu, milline ei vaja mingisuguseid maisi hüvesid.

Käies külast külla, linnast linna, kuulutas ta kaasmaalasele omakasu püüdmata ja tasuta ainult üht ja tõelist „maise õnne“ retsepti: — Meie elu eesmärk on hüve — õndsus, kuid ärge lugege selleks kuningate võimu, kuulsust või mõningaid teisi välishüvesid, ei, minu sõbrad, õndsus — ülim hüve on see, et ilma nendeta tunda end õnnelikuna. Õnnelik on see, kes minu sarnaselt võib ra-

huliku südametunnistusega maailmas hulkuda ringi, kandmata oma õlul rikkuse ja võimu rasket koormat või midagi sellast, mida harilikult loetakse meie viletsa elu kallimaks aardeks.

Ärgu piinaku sind omakasu ihkamise püüded — see on ainuke ülim hüve. Seda rääkides ta naeratas. Ainult vähesed tundsid endal olevat jõudu käimiseks tema teed ja süvenemiseks tema õpetusse, kuid kes sellega sai hakkama, tundis täielikku vabanemist elu painavaist muredest ja hakkas naeratama nagu lõbus ja elurõõmus filosoof Demokritoski.

Aleksander Suur.

Ses suures makedoonlases näevad mõned elulookirjutajad auahne vallutaja ja kergemeelse, kirgliku inimese, mõned jälle suurvaimu ja kangelashinge; nii vastupidised on arvamised temast.

„Kus on nüüd maailma kuulsad vallutajad? — Nad on surnud surelikkude surma. — Kus on nende kuulsus, mis täitis maailma? — Maetud ühes nendega hauda ja kadunud nagu nad isegi. Need, kellele maailmast vähe oli, on kätketud ruutkünra suurusesse hauda; kõige alamate inimeste jalad tallavad nende haua-aset, kes panid vabisema kogu maailma; põrmuks on muutunud need, kes on tahtnud, et neid austataks kui jumalaid, nii et ei või teada, kus puhkab maailmavallutaja Aleksander ja kus ta kõige alam ori.“

Kui küll lõplikult ei või otsustada, kas oli Aleksandri elutöö suur ja kas ta ise oli suur, võime alamal siiski tutvuda mõnede tõsiasjade ja muinaslugudega ning püüame nende abil anda tast kuju, enam vähem elulise, — kuju vägevate püüete ja võimetega inimesest, kuid kes omas ka suuri nõrkusi.

* *

Kui Makedoonia Aleksander sündis maailma, kirjutas ta isa suurele mõttetargale Aristoteles'ele kirja, milles muuseas oli öeldud järgmist:

„Mulle sündis äsja poeg, Aristoteles, ja ma tänan jumalaid, mitte just sellepärast, et nad ta mulle on kinkinud, vaid et ta sündis Sinu ajal. Mured, mis tekivad sul teda kasvatades, on tagatiseks, et ta lõpetab kooli väärilisena Sulle ja mulle, ja ma loodan, et ta ajajooksul võib ka vääriliselt valitseda Makedooniat.“

Niiviisi Philipp, Aleksandri isa, kogenud ja õnnelik sõdur, kes oma elu veetis riigi piiride laiendamisega, tun-

nistas, et ta peab usaldama oma võitude pärija kasvatuses inimese hoole, kes oli sel ajal vaimukamaid ja targemaid õpetlasi. Et laps samuti kui isa saaks tingimata kuulsaks sõjamehena, sellest polnud alguses juttu. Võib olla, tuli see sellest, et Philipp kuulus auahnete hulka, kes ei taha leppida mõttega, et lapsed ületaksid nad oma tegudega.

Oli kuidas oli, kuid Aristoteles võttis Makedoonia kuningalt vastu ta päälepandud kohused, kuid et talle ei meeldinud sõjad ja teiste riikide rüüstamised, siis tegi ta suuri pingutusi, et leevendada auahnet vaimu, mis jõuliselt liigutas end tema õpilases. Kuid seda läbi viia polnud kerge. Aleksander oli pärinud oma isa vaistud, ja kui isa seda märkas, ei lubanud ta midagi ette võtta nende väljakitkumiseks. Siis filosoof, veendudes, et tema hoole on usaldatud tulevase väejuhi kasvatus, püüdis vähemalt sisendada oma õpilasse inimarmastuse ja õigluse tundeid.

Looduse poolt varustatud suure andekusega, süvenes Aleksander väsimata hoole ja erakordse vastuvõtlikkusega teadustesse. Vihates mängukanne, veetis ta kogu aja raamatute taga; otse vägisi tuli teda eemale kiskuda õpetajate ja luuletajate teoste lugemisest. Et kauemini võiks lugeda ja õppida, tarvitas ta vahendit, millelt oli minevikus abi otsinud ka ta õpetaja: ta hoidis käes hõbemuna, mis rippus hõbeplaadi kohal, — ja kui väsimuse mõjul, mis täiesti loomulik oli, uni teda võitma hakkas, siis käe lödvenedes kukkus muna helisevale plaadile, — ja müra äratas Aleksandri, tuletades meele õpinguid.

Aegajalt kasvataja, nähes õpilase usinust, lootis, et rahumeelsed kalduvused võidavad poisil sünnipäraselt sõjaka vaimu; aga kui tundidel, mil Aleksander täielikult oli andunud teadustele, juhuslikult tuli teade mõnest Philippi uuest võidust, siis unustas Aleksander kõik ja hüüdis kibedusega: „Isa võidab kõik, mulle ei jää midagi enam võita!“ Siis mõtles filosoof kurvalt: „Selge, et temast võib saada vaid sõjamees,“ ning jätkas oma õpilase kasvatamist.

Aleksander sündis samal päeval, kui „meeletu kreeklane“ Herostraates Ephesoses süütas põlema Diana templi.

Vanad rahvad uskusid rohkem ennustusi ja nägid neid kõikjal ja kõiges. Kui Diana tempel põles, siis hämmastas see inimesi väga, et miks jumalanna, kellele tempel oli pühendatud, ei ilmunud tulekahju kustutama. Ja kas teate, kuidas seletasid seda inimesed, kōdistades sellega Philipi poja suurt enesearmastust? „Pole midagi imestada,“ rääkisid nad, „et Diana laskis oma templi põletada, sest tema oli sel hetkel Aleksandrit maailma vastu võtmas.“

Räägitakse veel, et Philipp samal päeval, kui talle teatati Aleksandri sündimisest, saanud ka kuulda, et üks ta polgujuhtidest saanud võidu verises lahingus ja et üks ta hobustest kroonitud auhinnaga Olümpia mängudel. Oraaklid ennustasid selle põhjal, et tema pojast, kes sündinud võitude tähe all, peab hiljemini saama ka suur võitja.

Tõesti, Aleksander oli võitmatu, kuid jutud ta võitudest on sel määral kummalised, et ajaloolasi sageli on süüdistatud, et nad olla mõelnud välja vaid fantastilisi lugusid.

Thessaaliast toodi Philip'ile sõjahobune, sale, tugev ja tuline, kutsuti teda Bucefaaloseks, ja ta maksis kolmkümmend talenti. Kuningas oma õukondlastega läks väljale, et proovida hobust. Kuid keegi ei võinud ta selga istuda, seevõrra taltsutamatu oli hobune: ta ajas end püsti, niipea kui keegi ta ligi astus. Philipp oli vihane, et talle toodi säärane metsik ja taltsutamata loom, käskis ta viia tagasi. Sääli juures viibis ka kolmeteistaastane Aleksander. „Sellest hobusest nad tahavad loobuda,“ ütles ta, „ja ainult sellepärast, et pole osavust ega julgust.“ Philipp kirjutas need sõnad poja hulljulguse arvele. Kui aga Aleksander kangesti isale pääle käis, et teda lubataks Bucefaalospel ratsutada, siis andis isa viimaks ta palvetele järele. Aleksander oli märganud, et hobune kartis oma varju. Seepärast ta juhtis hobuse vastu päikest ja hüppas talle osavasti selga. Hobune pani esiti metsikult lõhkuma, kuid

jäi peagi rahulikuks. Pilgu aja pärast juhtis Aleksander võidurõõmust särades hobuse isa juure, kes oma saatkon-naga sõnatul hirmul seda põnevat lugu oli päält vaadanud. Nüüd kõlas kõigi suust imestushüüd. Rõõmupisarad silmis, ütles Philipp: „Poeg, otsi endale teine kuningriik, Ma-kedoonia on sulle liig väike!“

Aleksander ei olnud veel kahekümneaastanegi, kui astus isa surma järgi troonile. Ta tahtis vallutada kõiki riike, ilma et tal oleks tekkinud mõtet, kas tal on õigus hävitada nõrgemaid. Aleksandri ajal ei olnud veel jõutud säärase tõetundmiseni: alustati sõda, aetuna egoistlikust ihast — võita teisi. Rüüstati maa, tapeti inimesed, põle-tati linnad ja külad — ja kõik selleks, et hiljem mõnutun-dega öelda: keegi ei suutnud takistada meie hiilgavaid võidukäike. Nõnda suhtus sõjasse ka noor Aleksander; ta ise väljendas seda ükskord, viibides väljapääsmata sei-sukorras: „Oo, kreeklased!“ hüüdis ta, „uskuge ma ise otsin hädaohtu, kihutatud soovist teenida teie kiitust!“

Tõsi, ta näitas end halastajana ja suurmeelsena pal-judel juhtudel, isegi kõige barbaarsemate pääletungide puhul: Thebâ linna hävitamisel käskis ta halastada luule-taja Pindarose maja ja varanduse pääle; ta käitus võima-lust mööda ikka suurmeelselt, täites väejuhi ülesandeid. Kuid kellele võlgneb ta tänu nende väärtuslike kude iseloomu-joonte eest, kui mitte oma kasvatajale? Keegi ajaloolane ütleb: „Aleksander pidas end elukutseliseks väejuhiks, ja ta oleks teinud endale etteheiteid, kui oleks jätnud nur-gakese maad rüüstamata ja hirmutamata.“ Siiski oli ühel aasia preestril julgust Aleksandrile karmilt ja noomivalt selle pääle tähendada. Nähes vallutajat oma väe eesotsas, osutas ta selle asemel et aukartuses põlvili langeda, sõr-mega maad.

„Mis tähendab see märk?“ küsis Aleksander.

„Ei keegi“, ütles preester, „tohi vallutada seda ele-menti rohkem kui on vaja ta asemeks. Sina erined teis-test surelikest sellega, et oled täitmatu ja käid läbi maad

ja mered, et teha kurja nende omanikele; kuid ka sina sured ükskord, ning saad siis maad nii palju, kui on vaja su matmiseks.“

Aleksander ei vihastanud selle karmi vastuse üle, sest kahtlemata tuletas see talle meele oma kasvataja õpetusi.

Kui Aleksander oli juba oma kuulsuse tipul, tuli tal kord sõita kummalise välimusega elamu juure, — see oli tünn, milles elutses inimene, kes samal määral vihkas maisi hüvesid kui Aleksander neid hindas. See inimene oli meile tuntud filosoof Dioogenes, kes end parajasti oma tünni ees päikese paistel soojendas.

„Küsi mis soovid, ja ma teen kõik su hääks,“ ütles Aleksander, kellesse Aristoteeles oli sisendanud austustunde mõttetarkade vastu.

Dioogenes, kelle eest Aleksander oma saatkonnaga päikese ära varjas, lausus rahulikult:

„Astu päikese eest kõrvale.“

Dioogenes arvas tulija välimusest ja uhkest olekust, et see oli Makedoonia kuningas, kuid lausus sellest hoolimata oma sügavamõttelised sõnad. Aleksander oli küllalt arusaaja, et mõista Dioogenese sõnade süvima tähenduse. Dioogenes ei olnud palunud teda mitte üksi päikese eest kõrvale astuda, vaid oli ühtlasi tahtnud öelda ka seda, et kuninga kuulsus ja kõik ta suured teod tumestavad lihtsat, otsekohest tõevalgust.

Aleksander sai sest aru ning jäi mõttesse, kuid ta seisus, harjumused ja auahnus tegid seda, et need sõnad temasse ei mõjunud. Räägitakse siiski, et Aleksander lahkudes oli öelnud:

„Kui ma Aleksander ei oleks, siis sooviksin olla Dioogenes!“

Ja tal oli õigus, sest Dioogenese uhkus võrdus võib olla Aleksandri enesearmastusele ja auahnusele, ja vaesuses elades oli ta kahtlemata õnnelik.

Üks pärimus jutustab veel, et Aleksander tuli teist korda hilja öösi üksinda Dioogenese juure ja palus teda

tulla kuningakotta tõde kuulutama, millest vana mõttemees muidugi keeldus.

„Kuningas ei või olla minu sõber ega või olla kunin- gal sõpru.“

Aleksander küsis kord Dioogenese õpilaselt filosoof Kraateselt, kas ta loodab oma isamaad jälle kord vabana näha.

„Mis põhjus mul seda oleks soovida,“ kostis Kraates, „kui alati peab kartma, et tuleb mõni uus Aleksander, kes jälle saadab meid orjusse. Kehvus ja au põlgamine — selles on mu isamaa ja mu rikkused, mida mult keegi ei võta.“

Ükskord toodi Aleksandri ette vangistatud meriröö- vel. Kui Aleksander ähvardas teda karmilt karistada, ütles röövel: „Sa nimetad mind meriröövliks, sest et pur- jetan merel oma väikese laevaga, millel mõnikümmend vahvat meest. Kuid sa ise pead sedasama ametit, ainult selle vahega, et sul on kõrge tiitel ja tuhanded sõdurid, mispäraast sind kutsutakse vallutajaks.“

Lisame juure veel joone, mis näitab, kui kaugele ulatus suure inimese auahnus, või õigemini meeletus.

Kui Aleksandri muinasjutulikku malevat valdas mee- leheide viletsuste pärast, mida pidid kannatama mõttetuil sõjakäikudel ja nad loobusid talle järgnemast tundmatuisse maadesse, kuhu ta neid kavatses viia, siis viimaks järele andes ja nõus olles koju tagasi pöörduma, tahtis ta siiski võõrastesse rahvastesse sisendada tugeva mulje oma sõ- javäe haruldasest jõust ja tugevusest: ta käskis laagri ümber, mille pindala oli tavalisest kolm korda suurem, tõmmata kraavi, mis oli viiskümmend jalga sügav ja kümme jalga lai; siis lasi ta jalgväelasi palatitesse ehitada voodid, mille laius seitse ja pool jalga, ja ratsanikke käskis ehitada hobustele latrid, mis tavalistest kaks korda suuremad. Ja kõik selleks, et rahvas mõtleks, et tema, ta sõdurid ja isegi hobused on ebaharilikud olendid.

Kui haletsemisväärne on suur inimene, kelle ajus tekivad säärased mõtted! Kuid talle tuli pähe ka idee, lasta austada end kui jumalat. Ta soovis, et teda oleks peetud Zeusi pojaks, keda austati sel ajal kui maailma valitsejat.

Üks õukondlane, kes soovis end kuninga ees lasta välja paista, tegi ükskord õueringkonnas ettepaneku korraldada Aleksandrile jumalikke auavaldusi. Sel koosolekul viibis ka üks õpetlane, Aristoteelse sugulane, kelle viimane oli jätnud enda asemele kasvataja kohale. See filosoof, keda nimetati Kalistheeneseks, julges jöhkrale ettepanekule vastu seista. „Aleksander,“ ütles ta, „on suur kuningas ja,“ vallutaja, see on tõsi; kuid et ta oleks jumal, see on vale.“

Aleksander kuulis Kalistheenese sõnu ega andestanud seda filosoofile. Mõni aeg hiljemini, kui tehti avalikuks Aleksandri vastane vandeselts, leidis ta võimaluse filosoofile kätte maksa, — ja selleks andis põhjust lihtne, juhuslik asjaolu, et vandeseltsi esimees oli Kalistheenese sõber. Filosoof heideti vangitorni ja teda piinati kõige julmemalt, et kiskuda välja talt oma süü tõendus vandeseltsist osavõtmises. Et filosoof hoolimata piinamisest jäi kõikumatuks ning ei tahtnud tunnistada midagi, mis tõsi ei ole, siis Lysimachus, tema õpilane, nähes oma õpetaja kestvaid ja raskeid kannatusi, andis talle mürki, mis lõpetas ta piinad ja vabastas ta Aleksandri täitmatust vihast. See juhtumine tegi Aleksandri hulluks, ja ta käskis vaese noormehe heita nälginud lõvile söödaks. Hukkamõistetud viidi areenile, kuhu sellejärele lasti ka hirmus metsaline. Lysimachus, nähes, et ärritatud lõvi on langemas ta pääle, mässis lina ümber käe, kargas lõvi juure, surus käe ta kurku — ja kiskus ta keele suust, mille tagajärjel lõvi kohe kärvas.

Räägitakse, et säärase erakordse mehisuse nägemine muutis keisri viha armuks, ta andestas Lysimachusele ja kinkis talle koguni oma sõpruse. Kuid Kalistheenes hukkus

siiski vaid sellepärast, et ei tahtnud enesearmastajat make-
doonlast tunnistada jumalaks.

Lysimachus saavutas kuulsuse, sest olles suuremaid
Aleksandri väejuhte, oli ta pääle võitja surma üks neid
eestvedajaid, kes relvadega tahtsid vallutada Makedoonia
trooni. Ta oligi neli aastat riigijuhiks samal troonil, mis
kuulus omal ajal Aleksandrile ja Philipile.

Oma valitsuseaja lõpul tuli tal trooni kaitsta teiste
võimuhaarajate vastu. Ses lahingus ta löödi maha.

Lysimachuse juhtumust lõviga peavad mõned ajaloo-
lased muinaslooks. Tahaksime meeeldi pooldada nende
arvamist, et puhastada Aleksandri mälestus talle süüks
antud roimast.

Jutustame Aleksandrist veelgi mõne loo, kus ta ku-
ningana ja inimesena seisab paremas valguses.

Kuulsad Makedoonia ja Persia vahelised sõjad said
muinasloo järgi sellest alguse, et Aleksander keeldus and-
mast neid kuldseid mune, mis ta isa oli sunnitud olnud
perslastele maksma.

„Lind, kes kuldseid mune muneb, on lennanud teise
maailma“, kostis Aleksander persia saadikule, kui see tuli
sõjamaksu saama.

Siis saatis Dareios teise saadiku, kes andis Aleksand-
rile kepi, palli ja kotitäie teri. Kepi ja palliga taheti pil-
gata Aleksandri noorust, sest need pidid sümboolselt ku-
jutama ta eale vastavat mängu. Kott teradega oli võrd-
kuju persia sõjaväe suuruselt, mille arvu ei võidud lugeda.

Aleksander võttis kepi ja palli ning ütles:

„See kepp on minu riigi sümbool, millega purustan
teie riigiõuna, ja see kana (mille ta oli käskinud tuua) näi-
tab teile, kui vägev on minu sõjavägi teie väehulgaga
võrreldes.

Kana nokkis terad kohe nahka. Aleksander andis
siis saadikule metsmelooni, palus teda jutustada oma valit-
sejale kõik mis näinud ja kuulnud ja anda talle see puu-

vili, et ta seda süües tunneks eelmaitset teda ootavast ki-
bedast saatusest.

*

Oma sõjakäigul tuli Aleksander a. 333. Väike-Aasias
asetsevasse Gordioni linna. Sääl hoiti alal linnas elanud
esimeste kuningate tõlda, mille aisad olid seotud kinni nii
keerulise sõlmega, et kellelgi ei õnnestunud seda avada.
Kõneldi, et see, kes sõlme lahti päästab, saab Aasia valitsejaks.

Aleksander tahtis ka katsuda oma oskust. Piiratuna
suurest rahvahulgast katsus ta sõlme avada, kuid asjata.
Pahal meelel tõmbas ta mõõga tupest ja raius sõlme katki.

Issose lahingu järgi, kui Aleksander piiras Tüürose
linna, pakkus Dareios talle hiilgavaid rahutingimusi. Kui
ta nende üle nõu pidas, ütles Parmenion:

„Kindlasti võtaksin vastu selle pakkumise, kui oleksin
Aleksander.“

Selle pääle kostis Aleksander:

„Samuti teeksin minagi, kui oleksin Parmenion.“

Kui Aleksander öö aegu saabus Dareiose leeri juure,
andis ta väeülem Parmenion talle nõu pimedust oma ka-
suks tarvitades vaenlase kallale tormata.

„Ei, sõber,“ kostis Aleksander, „mina ei taha võitu va-
rastada.“

*

Aleksander kinkis oma sõbrale Perillesele viiskümmend
talenti ta tütre kaasavaraks. Kuid Perilles tähendas, et
talle jätkuks kümnestki talendist.

„Nojah“, kostis Aleksander, „küllap tast sulle jätkuks,
kuid mina ei või teha nii väikest kinki.“

*

Hydaspese jõel Aleksander kohtas India vägeva vürsti
Porrose, kes oma sõjaväe eesotsas kehakana istus suure
elevandi seljas. Võitluse aegu pani elevand meeleto vihaga
vastu, niikaua kui ta oma isanda tundis olevat võitlusvõi-
melise. Aga kui see oli haavatud, laskus ta põlvili ja tõm-
bas londiga ükshaaval nooled ta kehast.

Kui Aleksnader oli Porrose vangi võtnud, küsis ta temalt, kuidas peab teda kohtlema.

„Nagu kuningat,“ vastas vang.

Aleksander küsis, kas tal on sellele veel midagi juurelisada.

„Sõnades „nagu kuningat“ sisaldub kõik,“ vastas Porros.

Aleksander andis talle tagasi ta riigi ja liitis ta maalade külge veel teisigi vallutatud maid.

*

Kord küsiti Aleksandrilt, kes oli väga osav mõnes spordi-harus, kas ta ei tahaks osa võtta Olümpia mängudest.

„Miks mitte,“ kostis Aleksander, „kui võin kuningatega võistelda.“

*

Aleksander austas Aristootelest ja ütles, et ta on temale suurem tänuvõlglane kui oma isale, sest isa andis talle vaid elu, kuna aga tema õpetas talle, kuidas tuleb õieti elada.

Mägede võitmatu vägilane.

„Albaanlase surmamisest üksi on vähe,“ kõneles türgi sultan Murad II, „peab matma ta sügavale maa sisse ja veeretama suure kivi ta hauale. Muidu tõuseb ta jälle, kui sõjahüüd kõlab Albaania mägedel.“

Kas on siis seegi aidanud?

Kivid on veeretatud vabaduse eest võidelnud ja langenud albaanlaste, niisama ka teiste rahvuste hulka kuuluvate kangelaste haudadelt. On saabunud ülestõusmise hommik paljukannatanud rahvastele ja nende uljaile vabadusvõitlejaile.

Maapõue kätketud vabadus on nõudnud aastakümneid ja sajandeid suremiseks ja maamullas uude tervemasse

ellu ärkamiseks ja see nõudis veel sajandeid kasvamiseks ja arenemiseks. Rahvaste vabadustungi ei suuda enam ükski jõud kinni hoida.

Rahvaste esivõitlejad on seda peitu pandud aaret igaviisi suurendanud. Surmani vankumatult võideldes kõige selle eest, mis rahvas on olnud õilist ja hääd, on nad rikastanud isade pärandust ja saanud selle valvajaiks, kuni õhus kõlas kevade hääl ja kutsus maapõuest esile nemad ja nende mälestuse.

Eelpostidena seisvail rahvail on nõudlikumad eluülesanded kui teistel. Kui need rahvad väsimata valvsusega vastu panevad ülejõuliselt paistvale, kardetavale vaenlasele, kui need rahvad jäävad lõpuni kindlaks, võidab kord see kõrge, sügav ja karm käsitus vabadusest, mille nad endile on loonud, ja saab teiste rahvaste juhtivaks täheks ja teenäitajaks. Samuti on lugu rahvaste esivõitlejatega. Need raskused ja äpardused, mis neil meestel tuli kannatada ja võita, on kõvendanud nende jõudu ja annud neile uut elujulgust.

Albaanlased on olnud Euroopa eelpostiks ida rahvaste vastu. Muinas-illüürlaste järeltulijaina kuuluvad nad Euroopa vanimate rahvaste hulka. Illüürlased olid parimad sõdurid Aleksander Suure sõjaväes ja võitsid mitu korda Rooma raudsed leegionid. Illüüria päälinnaks oli juba 600 a. e. Kr. Skodra ehk Skutari.

Albaanlaste nime mainitakse esimest korda ajaloos a. 1079. Nad on valinud oma asukohaks Balkani poolsaare mägised maad, mis asuvad Adria ja Joonia mere rannal. Ja harva on tulnud neil kannatada orjust. Pääletungijad vaenlased, kord türklased, kord normannid, kord jälle slaavlased, on nad ikka kaugele kihutanud oma armsait sünnipaigult, koduste mägede rinnakuilt. Nende mäed on olnud vabaduse igileegitsevaks tulikoldeks. Mitu korda oli vaenlane rünnanud maale ja hävitanud tasandikul asuvad linnad, kuid jätnud pilvipillutavad mäed oma kaitsjatega rahule.

Nõnda kasvas Albaania mägestikus julge, vabadust-armastav sõdijarahvas, kes on osa võtnud ka naaberrahvaste võitlusist vabaduse eest. Albaaniast on olnud pärit Kreeka vabadussõjas kuulsakssaanud vabadussõdurid Botzaris, Kanaris, Sutzos, Miaulis, Zeivatis ja Tombazi. Tabavalt on öeldud, et Albaania on püssirohulaeng, mille süütenöör on tõmmatud Austriasse; kui see süüdatakse, siis sünnib Balkanil mullistusi, mille tagajärjed tuntud kogu Euroopas.

Suurimaid vägitöid maailma ajaloos on sooritanud Georg Kastriota, albaanlaste võitmatu vabaduskangelane ja uljas valvur Euroopa kagupoolisel nurgal, „raskesti avatavas sõlmes Austria, Türgi, Itaalia ja Montenegro keskel.“

Kastriota, keda türklased Aleksander Suure järgi nimetatud „Aleksandri vürstiks“ Iskenderbegiks, oli sündinud a. 1403. Ta isa Johan Kastriota, kes arvatakse olevat slaavi sugupära, oli saanud türklaste vasalliks, mistõttu Georg oli viidud juba noore poisikesena pantvangiks türgi sultani Murad II juure. Meheks sirgunud, oli ta türklaste parimaid sõjapäälikuid Väike-Aasias peetud võitlustes.

Ungari rahvuskangelane Janos Hunyadi juhatusel olid Kagu-Euroopa kristlased läinud pühasse sõtta Balkani poolsaarele rünnanud türklaste, Euroopa rahurikkujate ja kristlaste piinajate vastu. Ähvardavad pilved kerkisid juba üle Albaania mägede ja tõotasid tuua vihast tormi, milline rõhk tundus juba sultani lossist saadik.

„Albaanlase võib painutada oma poole vaid suurmeelsusega, ent kui ta otsa puudutab kodumägedelt tulnud tuulehingus, läheb ta uhkemastki kuningakojust neile karedaile kaljumägedele“, kõneles sultan Murad II, kui Georg Kastriota Skanderbeg ühel päeval türklastele õnnetu Niši lahingu järgi a. 1443 oli kadunud tema saatkonnast. Ja Kastriota andis pea enesest kuulda.

Enne kui ükski oleks jõudnud midagi aimata, oli ta kolmesaja albaania ratsaväelasega võtnud vangi sultani pitsatihoidja ja sundinud ta kirjutama endale volikirja. Suuremaks kindlustuseks löödi volikirjale sultani suur pitsat

mida nähes türklased maani kummardasid. Volikirjas määrati Kastriota Albaania valitsejaks. Ja kui Kastriota näitas seda Krooja lossis asuvale türgi maahärrale, sai ta lossi oma võimu alla. Kroojas Kastriota kuulutas Albaania igavesti vabaks ja rippumatuks riigiks.

Rahvas haaras kui üks mees relvad. Alessiosse kogunes suur nõukogu, millest osa võtsid ka Durazzo ja Skodra ülemad ja uljas montenergo sõjapäälirik Stefan Tšernojevitš. Nende mõjuvõimaste naaberriikide esindajatega moodustasid albaanlased liidu, mille sõjaväeliseks ja valituslikuks juhiks kuulutati Kastriota ja mis viimaste aegade ni on olnud jõus Albaania liidu nime all. Nii sai alguse Albaania ja Türgi, väikese ja suure rahva imestustäratav jõukatse.

Osmanne olid albaanlased tänini pidanud kardetavaks vastaseiks ja peaaegu võitmatuiks, kuid Kastriota näitas nüüd kaasmaalastele, kuidas neid tuli võita. Kui sultani poolt saadetud Ali paša 40.000 mehega tormas nende kallale, sai Kastriota tast võrdlemisi kergesti jagu, võideldes oma meeste esimeses reas, ja sai saagiks kakskümmendviis lippu; lahingus langesid pea pooled vaenlase hulkadest.

Seepärast lubas sultan Murad II Kastriotale, „oma tänamatule alamale“, täie andeksandmise sel puhul, kui ta relvad maha paneks ja tuleks tagasi tema juure, kuid Kastriota, sultani käsule vastu pannes nimetab end „Kristuse sõduriks ja albaanlaste ning epirootide vürstiks.“ Nüüd asus teele Fizur paša, katsudes tungida nende upsakate albaanlaste seljataha, kuid kaotas Prizeni juures süttinud võitluses peaaegu kogu oma sõjaväe. Kolmesaja ellujäänud ratsamehega põgenes ta pakuu.

Aasta pärast tuli veel suurem sõjavägi Mustafa paša juhatusel, kuid „pikse löögi kombel kallale tormanud albaania vürst, kaasas käputäis julgeid mehi“, löi türklaste karjad laiali.

„Igaüks meist võrdub kümnele türklasele“, lausus Kastriota oma liitlastele, kes olid tulnud ta jutule, „sest

lahingusse minnes me ei otsi elu, vaid surma, je me astume selle poole üle vaenlase laipade. Nii kaua kui on tuhat albaanlast elus, me ei karda sultanit ta väehulkadega!“

Kastriota-Skanderbeg.

hävineksid õigeusklike tüklaste mälestusest.

Sünge surmavari laskus üle kogu maa. Tundus, nagu oleksid surmakellad hakanud helisema. Kartmatud mägilased, kogunenud viieteisttuhande mehe suuruse väehulgana oma tubli ja tarmuka pääliku ümber, otsustasid võidelda oma sünnimaa vabaduse eest viimse meheni, sest nende meelest oli uhkem surra sõjas, kui elada kogu eluaeg tüklaste orjadena.

Kastriota-Skanderbeg ei jäänud vaenlast ootama. Ta säadis oma väe rünnakuks. Järgnesid lahingud, kus Kastriota näitas end olevat suurte sõjapäälikute parimaid. Tundes hästi mägestikuteed nende urgastega, oskas ta paigutada oma mehed nii, et võis anda vaenlasele rän-

Kuid sultan tõi a. 1449 sadatuhat meest Kroojat vallutama. Sama lugu. Tühjalt ja haledasti hävitatud väeriisemetega oli ta sunnitud tagasi tõmbuma. Troonile tõusnud uus sultan Muhammed II kogus siis veel suurema sõjaväe, et põhjani hävitada need „kiviste mägede kangekaelsed kerjused.“ Viimse meheni pidid nad maha raiutama, nii et nende nimekki

ga hoobi vahel eest, vahel takka, ja sattudes ummikusse või olles ümberpiiratud, kadus ta äkki nagu tina tuhka. Türklasi ähvardas mägestikus jälle täielik häving.

„Need viletsad kivistikud ei vääri meie verd“, hakkas siis sultan mõtlema. „See pole tõesti enam Allahi loodud maa, vaid Azraili valmistatud türgi sõjavägede kalmistu!“

Ja siis, kaotanud poole oma sõjaväest, pani ta ette rahu teha ja lubas tunnistada Albaania iseseisvuse sel kujul, et maa saaks omavalitsuse, kuid oleks veel nimeliselt sultani ülemvalitsuse all. A. 1461 Kastriota viimaks kirjutaski alla rahu sel tingimusel, et ükski türklane ei tohi astuda üle maa piiride sissepoole, ja saatis oma poja Juhani Konstantinoopolisse pantvangiks.

Albaania mägede võitmatu kangelane lootis, et türklased peavad oma sõna, ja oli rõõmus, et võis säästa oma maa pikaliveninud ja väga ebatasase, kuigi võidurikka sõja koledusist ja tagajärgedest. Kuid türklasi ei võinud kunagi uskuda. Väike-Aasia tühjendamata tagavaradest Muhammed II kogus endale täies vaikus suure, värske sõjaväe.

„Kas on minu pašade hulgas kedagi, kes julgeb minna Skanderbegi vastu,“ hakkas ta siit-säält kuulama. „Kui keegi ei too mulle ta pääd, siis tühjenevad mu lossitornid sõdureist.“

Ja leidus mees, Jakob Arnaut paša, kes julges minna viima kõikjal Euroopas kardetud sultani väehulki albaanlaste vastu, kelle haavad vaevalt olid jõudnud kinni kasvada. Lähenedes mägedele, nägid nad siiski sitkeid ja vabadust armastavaid albaanlasi jälle sünge ja ähvardava piksepilve kombel neile vastu astuvat.

Võitlus kestis mitu päeva. Skanderbeg ise sammus oma väehulkade eesotsas. Türklased tundusid seekord olevat tavalisest paremad vastased. Kui Kastriota võitluse alguspäevil kahevõitluses oma käega oli surmanud Jakob Arnaut paša ja ta kaaslased, tormas sultan ise tagavara väega sinna. Eel käisid Aafrikast toodud kuulsad ratsuta-

jad, ja pääjõu moodustasid Anatoolia ja Rumeelia valitud väeosad. Kuid mida rohkem tuli vaenlasi, seda nobedamini liikus ka Kastriota lahinguväljal, nii et türklased uskusid ta olevat jagunenud „kümneks Kastriotaks.“ Raskuste kasvades arendas Kastriota oma jõu kümnekordseks, sest ta isamaa püha asi, ta sünnimaa vabadus oli talle elustavaks jõuallikaks ja käis hävitava tulena ta ees. Ja ta võitis.

Sest imelikust võitlusest ja selle kangelasist lauldakse veel tänapäev Albaania mägestikus.

„Me pole harjunud võitlema sellase vastasega,“ kurtis sultan taganedes. „Kastriota muudab võitlusevaimustuses kividki sõjameesteks, kes panevad meile vastu samasuguse kõikumata kindlusega kui mäeseinad.“

Ja ta ei võinud unustada oma alandamist.

Georg Kastriota oli Euroopa mandril viimane mohikaanlane, kes julges takistada türklaste ähvardavat tungimist Lääne kultuur-riikidesse ja kes kordkorralt oli suutnud purustada üha kasvava vaenlase hulga. Seepärast oli ka paavst Pius II valinud ta muhameedlaste vastu sihitud ristsõja juhatajaks, kuigi ei võinud talle anda märgatavat abi.

Aga ikka veel türklased ihusid mõõku albaanlaste hävitamiseks. Ja Durazzo poole marssis taas 130.000 meheline vaenlaste hulk, mitu korda võidetud, kuid ikka veel kättemaksu oma meeles hauduv sultan Muhammed II eesotsas.

„Nii kaugele kui silm kannab, peidavad sultani sõjaväed kogu ümbruse,“ teatasid luurajad Kastriotale rõhult.

„Seda rohkem saaki vabaduse eest võitlevaile relvadele,“ kostis see uhkesti. „Oleme harjunud võitma, kuid see teeb meie jõu sajakordseks. Jumal on tõe ja õiguse, aga mitte vägivalla poolt. Ja võitis Taavetki Koljati. Albaanlase käes vibutab ling eksimatu kindlusega!“

Durazzo juures süttis võitlus, mis sai imelikumaks kogu sõdade ajaloo. Siin Kastriota võis näidata kogu oma

geniaalsust ja vägimeelsust. Kirikukellade helisedes ja linarahva rõõmutsedes löödi vaenlane taganema, kui ta tahtis võtta Elbasani oma alla, kuid löödi täiesti puruks albaanlaste äkiliste ümberhaaramiste, öiste rünnakute ja ootamata hoopidega eest ja takka. Sultan pidi jällegi tühjalt tagasi minema.

Viimaks hakkas tunduma, et Albaania ometi ükskord oli saanud rahu ja võis nautida oma võitude vilja. Asuti korraldama maa sisemisi olusid, ja siingi oli Kastriota mees omal kohal. Ta kuulus levis üle kogu Euroopa, ja kõikjalt saabus inimesi teda tervitama ja tabama Euroopa eelpostirahva vabaduskangelast.

Albaania aeg ei olnud aga veel täis. Jaanuaris a. 1467 Georg Kastriota Skanderbeg, „suur vabastaja,“ nagu albaanlased teda nimetasid, suri ootamatult. Suurte auavaldustega matsid leinavad albaanlased ta maised jäänused püha Nikolai kirikusse.

Ei olnud aastatki kulunud ta surmast, kui juba Albaania, väljaarvatud mõned mägestikumaad, oli sunnitud alistuma türgi võimule. Ja alles pärast maailmasõda saavutasid albaanlased selle iseseisvuse ja vabaduse, mille eest nad Kastriota juhatusel nii maruliselt olid võidelnud.

Kui türklased said Alessio linna oma võimu alla, kaevastid nad hauast välja Kastriota Skanderbegi korjuse. Seks polnud just palju mehi vaja. Siis põletati korjus tuhaks, mis tuule laiali pilluti.

„Nii külvati üle kogu Albaania maa vabaduse aade“, kirjutab üks albaania luuletaja, „sest kus iganes selle põletatud kangelase tuhk maad puudutas, sääl tõuseb kord vabaduse oras, ja sääl kasvavad täieks meheks meie hõimu vabaduse ja igivanade õiguste vahvad, kõikumatud kaitsjad.“

Tule ja raua mees.

„Selle mehe väsimatu ind ja püsivus hakkasid iseenesest kõikidesse, kes tema juhatusel töötasid, nii et tema juhatatud töödesse tuli õige vaimustuse hing.“

„Ütelge, professor Buckland, mis paneb selle rongi liikuma?“ küsis George Stephenson oma seltsiliselt, osutades pikka rongi, mis läks oma teed all orus. Nad olid käimas tuntud inglise riigimehe Sir Robert Peeli mõisas. Stephensonile oli silma torganud orus kasvavast metsast ülalpool läikiv valge joon. Ja ta oli vaibunud sügavasse mõtteisse.

„Arvan, et seda on vedamas üks teie suurtest veduritest!“ vastas geoloogia professor William Buckland muiates.

„Seda küll, kuid mis paneb rongi liikuma?“

„Armas aeg! Tuli, vesi, oma kohtadele asetatud masina osad ja lõppeks masinajuht.“

„Agamina ütlen teile, et selle paneb liikuma päikesekiir.“

„Kuidas nii?“

„Väga lihtsalt! Päikesekiir on aastatuhandeid peitunud maa sees ja kaevetud säält esile kivistõe näol. See kiir on kõige esiti langenud taimedesse, muutunud puuks, kõvendunud, surnud ja siis lebanud maapõues, kuni ta jälle kivistõe näol on toodud päevalgele. Sädemeis ja leekides ta jätab oma elutu kaju ja lõkendab rõõmsasti taeva poole, pannes muuseas vee keema, kuna vesi auruks muutudes veab endaga kaasa vaguneid. Kas mul pole õigus, kui mõtlesin, et siin nii kui kõikjal mujalgi kirgas päikesekiir teeb tööd inimsoo õnneks ja tuluks?“

Professor Buckland vaikis. Tõsiseis mõtteis kõndis ta kaaslaste, George Stephensoni, tule ja raua mehe kõrval. Teda hämmastas, nii asjatundja, kui ta sel alal oligi,

selle suure leiutaja mõttelend. Iseenda oli leidur vanake sündmuste katkestamatus ringkäigus sootuks unustanud. Tema raudne tahe oli proovitud kannatuste ahjus, ja sellest oli tema rinda jäänud vaimustuse püha tuli. Elu valjus koolis oli ta õppinud austama kirkaid ja sooje päikesekiiri. Nendega ta tahtis pehmendada elu valju saatuse osaliste töömeeste ja kannatavate kodude vaeva, mis tuletasid meele talle ta oma lapsepõlve. Neist äratatud mõttele ta tahtis teenida inimkonda. Tema leiutised, mis sündisid tule ja raua ühis-mõjutusest, astusid hilisemal aegadel päälle üksikute inimeste ka teiste lugemata maade ja rahvaste teenistusse.

George Stephenson.

George Stephenson oli sündinud 9. juunil 1781. aastal Inglismaa väikeses Wylami külas, mis asub Tynejõe rannal. Küla otsas, üsna tee ääres, oli väike kahekordne hurtsik, mille tubades asus neli kaevandustöömehe peret. Hurtsiku seinad olid pihastunud, katus oli sisselangemisel, ja aknad olid nii väikesed, et vaid harvad päikesekiired pääsid sisse mängima lastega savipõrandal. Sellases hoones elasid George Stephensoni vanemad, kaevanduspumpi liikumapaneva aurumasina kütja Robert Stephenson oma naise ja kuue lapsega.

Kui isa õhtul oli tagasi tulnud töölt kivisöökaevandusest ja pesnud käed ja näo, kogus ta lapsed oma ümber ja jutustas neile Robinson Crusoe imelistest seiklustest ja Aladini imelambist. Mõnikord tulid naabritegi lapsed salgale lisaks, ja siis valmistas ema suured söömingud, pakudes lastele pannkooke.

Siis lendasid ukсед lahti, ja lapsed jooksid välja mängima Robinsoni ja Reedet ning neid lõbusaid mängusid, mille juures vilgas ja leidlik George oli ikka juhatajana. Tema oskas tõmmata kaasa kõigist kõige metsikumad

Ex bibl. univ. D. D.

poisidki ja võõrutada nad pesade hävitamiskirest ja kõik-sugustest muudestki pahategudest.

Need õnnelikud ja muretud päevad ei kestnud ometi kaua. Elujärg kodus oli kehv, ja George pidi asuma teenistusse. Koolist ei olnud juttugi, sest kogu Wylami külas ei olnud sel ajal ainustki kirjaoskajat inimest. Et ta alati hästi oli toimetanud oma asja poes, õnnelikult viinud isale toidu kaevandusse ja hoolsasti valvanud kodus väikesi õdesid-vendi, nii et nad ei satuks kodu läheduses puurööpaid pidi liikuva, hobuste veetava söevaguni alla, arvasid isa ja ema, et tema võiks ju raskemaidki töid teha. Nii saadeti ta naabermõisa perenaise teenistusse. Esiteks ta sai ülesandeks hirmutada vareseid viljapuuaiast, siis karjatada mõisa karja. Palgaks sai ta täielise ülespidamise ja kakskümmend penni päevas, mis oli sel ajal suur palk.

Karjas oli rohkesti vaba aega, mida võis tarvitada heleda pajupilli puhumiseks, vesiveskite ehitamiseks ojadele, puust tehtud vagunite ehitamiseks kivide vedamise tarvis ja enne kõike aurumasina kokkusäadmiseks. Ühe seltsimehega koos ehitas ta väikese aurumasina, mis pani käima väikese tõsteaparaadi, samasuguse kui ta oli kaevanduses näinud. Milline pidulik tunne teda valdas, kui aurumasin hakkas puhisedes käima ja vedama edasi-tagasi väikesi kivisööekorve. Seda tulid täiskasvanudki õieti hulgana vaatama ja imestlema. Aga siis tuli pill pika ilu pääle, kui keegi kade poisinolk oli, tema ära olles, lõhkunud kogu masina, mille juures tema juba nii mõnesuguseid parandusi oli plaanitsenud.

Kaks aastat karjas olnud, pääsis George künnipoisiks. Lisaks pandi teda naereid külvama, heinu küüni ajama ja aias kitkuma. Ei olnud enam vabu hetki nii kui ennem, aga palkki oli suurem, mis väga kulus vaeseile vanemale, kes olid olnud sunnitud minema teise kohta, kus kogu kaheksaliikmeline perekond asus ühes ainsas ahtakeses toas. Ainsa röömuna olid pühapäevaretked, mil isa viis perekonna lähedasse metsa, otsis lastega linnupesi

ja õpetas neid tutvuma lindude eluga. Isa Stephenson armastas eriliselt punapaabukesti. Talvel ta viskas neile raasukesti omast vähesest toidust ja püüdis neid taltsutada, nii et nad lõpuks lendasid uksest sisse ja jälgisid teda töökohale.

Raskes maotöös George ei jaksanud pikka aega olla. Ta palus isa, et see võtaks ta kaasa kaevandusse, kus on nii palju huvitavaid masinaid ja kus ju tema vend James töötas. Ja nii pääsis George kaevandustöösse vennale abiks puhastama ja sorteerima kivisütt. Siis ta pääsis ajama hobuseid, kes vedasid koormavankreid, ja neljateistaastasena isa abiliseks kütmistöösse. Tema oli nii kiindunud töösse ja sõi nii vähe, et ei jõudnud kasvadagi. Oma ea kohta oli ta väga väikesekasvuline. Isa päris kartis, et kaevanduse juhataja ta töölt ära saadab. Ikka kui juhataja kõndis ta tööpaigast mööda, libises George peitu ja tuli jälle endisest suuremal innul jätkama tööd, kui juhataja oli läinud mööda. Pea oli ta siiski sunnitud tööde lõppemise pärast minema vanematega teise kohta. Napoleoni vastu peetavate sõdade ajal oli nimelt Inglismaal palju tööpuudust.

Kaevanduses tarvitataivate aurumasinatega noor George oli jõudnud juba nii põhjalikult tutvuda, et temale viieteist-aastasena usaldati aurumasina kütmine. Seitsmeteistaastasena ta sai isast ette jõudes masinajuhiks. Ei teeninud kogu perekonnas keegi muu nii hästi kui tema. Ta oli töös kaksteist tundi päevas ja veel pääle kauba tarvitas ta terve tunni masina puhastamiseks ja õlitamiseks.

Ühel laupäeva õhtul kaevurid kogusid George Stephensoni masina juure. Aurumasina tulepesa õhkuvas valguses mõni töömeestest luges valjusti kirjeldust sellest, kuidas James Watt oli leiutanud aurumasina ja pannud selle käima. See sündmus äratas Stephensoni rinnas vägeva õppimishimu. Temagi tahtis lugema õppida, et saada teadmisi masinaist ja nende ehitamisest ja võida veel ajalehist lugeda seletusi Napoleoni võidukäikudest, millest ta

tööselt silised lakkamata jutustasid.

Teised naersid katkemiseni, kui kaheksateistaastane George töölt tulles läks jooksujalu naabruses asuva õpetaja juure õhtukooli, et võtta kätte aabits ja tuupida tähti võidu mudilastega. George laskis nad rahuga naerda. Koolist tulles ta istus veel kodus, ametis lugemise ja kirjutamisega, hilja ööni vaevates pääd kaminatule hämaras valguses, kuni hommikukoit kuldrõivais tuli teda tervitama. Ta raudne tahe ja palav ind võitsid kõik raskused. Püsivuses oli ta jõud, tema edu saladus. Ta õppis veidikese lugema, oma nime kirjutama ja lahendama raskeid ülesandeid. Aasta pärast pidi õpetaja tunnistama, et temal ei olnud enam midagi õpetada sellele andekale ja edasipüüdjale noormehele.

Nüüd pidi vaid hankima teadmisi lisaks ja ostma uusi raamatuid, mis käsitaksid masinaõpetust ja muid kasulikke asju. Raha raamatute ostmiseks ta otsustas hakata teenima kingsepatööga, ja temast tuligi kuulus kingsepp, kellele töömehed häälmeelel töid jalatseid paigata. Samal määral, kuidas kasvas töö, kasvas ka ta raamatukogu. Korra toodi talle paigata õige väikesed noore neiu kingad, ja see meeldiv ülesanne õnnestus nii hästi, et kingade omanikust, Fanny Hendersonist, ja temast tuli õnnelik abielupaar. George Stephenson oli siis kahekümneüheaastane.

Noorpaar läks elama Willington Quay külla Tynejõe rannale, kus Stephenson sai pidurdaja koha ühes kaevanduses. Pidurdaja pidi suure hoole ja täpsusega valvama tõstemasinat, mis viis kivisütt ja töömehi kaevanduses üles ja alla. Väike viga masina valvamisel oleks võinud teha seda, et tõstekorvid meestega igaveseks oleksid sööstnud alla sügavusse.

Kui Stephenson oma iseäralikkude omaduste tõttu oli võitnud kaevandusejuhataja poolehoidu, äratas see teistes töölistes kadedust. Korra mõned neist said toime sellega, et Stephensoni masin peatus juhataja juuresolekul. Juha-

taja järelpärimisel, kes oli süüdlane, tähendati, et ei ole imegi, kui masin satub korratusse, kui on nii noor ja vilumata mees sellega töötamas. Aga Stephenson märkas kohe masina juures oleva vea, võttis masina lahti ja näitas juhatajale, et masina oli keegi meelega rikkunud. Masin pandi uuesti käima, ja õige süüdlane sai karistuse. Kades-tajate hulgas oli keegi Ned Nelsoni nimeline riiukukk, kes ikka tungis talle kallale, mitte ainult pilkejuttudega, vaid ka suurte rusikatega. Et teha lõpp säärasele mängule, kutsus Stephenson oma seltsimeeste ehmatuseks kar-detud vastase kahevõitlusse, milles riid pidi lahendatama poksimisega.

Ned Nelson võttis väljakutse häämeelega vastu, lubades teha Stephensoni ninast sinepit ja ta silmist äädikat. Kui poksimine pidi algama, olid kaevurid hulgani kogunud vaatama seda ebatasast võitlust, kartes, et Ned Nelson teeb liiga noorele ja harjumata vastasele. Stephenson ei olnud poksimistsugugi õppinud, aga ta oli kõvendanud jõudu raskuste tõstmisel, haamriga tagumisel ja mõnelgi spor-diharjutusel. Kui ta siis algas võitlust selle häbematu suu-pruukija ja oma jõu ülekaalusse uskuja kisklejaga, said vaatlejad näha imelikku asja. Ned Nelson prantsatas maha ja läks võitlusväljalt luid-liikmeid katsudes. Step-henson oli võitnud kehajõudu austavate töömeeste poolehoiu, nii et ta nüüd võis rahus töötada.

Korra, kui ühte uude kaevandusse, millesse voolas nii palju vett, et töötamine sääli oli võimatu, pidi pandama pumpmasin, märkas Stephenson, et pumba masinad ei olnud kõlbulikud, vaid vajasid parandamist. Tema märkusi ei võetud alguses kuuldagi. Kui üks insener teise järel sattus kimbatusse, et ei osanud masinat parandada ja kui kaevandus hakkas täituma veega, kutsus juhataja noore töömehe enda juure.

„Teie olete öelnud, et võtaksite masina parandamise enda pääle!“ sõnas kaevanduse juhataja Stephensonile.

„Võtaksin küll,“ vastas see. „Ja arvan, et kaevandus oleks juba tuleval nädalal veest tühi.“

„Kas tõesti arvate seda?“ küsis juhataja kaheldes. „Aga te võite ju katsuda, küllap siis näeb!“

Suure innuga algas Stephenson tööd. Oli ju küsimuses, milleks ta kõlbas. Ta sai endale soovitud abilised, keda ta valis noorte sõprade seast, lahutas masina alaosadeks ja tegi varsti² tarvilikud parandused. Siis pandi masin uuesti kokku ja asetati kaevandusse. Kui nüüd pumbati päris käsitsi, oli kaevandus kahe päeva pärast veest tühi.

Selle meistikatse eest Stephenson sai kümme naela tasu ja pääsis kaevanduse masinajuhiks, sajanaelalise aastapalgaga. Mõne aja pärast ta tõusis tööjuhatajaks, mil sai endale tarvitada ratsahobuse ja sõiduki.

Sõnum Stephensoni osavusest levis kaevanduse ümbruses väga laiali. Talle toodi kõiksuguseid masinaid parandada. Kingsepa töö oli ta jätnud, vaimustudes valmistama liistusid. Tööselsilistele löikas ta riideid „Geordy Stewieni sniti järele“ ja mõnikord oli ta muude toimetuste vaheajal ka jõel laadimistöil. Kõige enam süiski meelitas teda masinate parandamine ja ehitamine. Tulekahjus rikutud seinakella pesi ta hoolega ja puhastas ära, säädis korda, ja see hakkas käima veel paremini kui enne. See juhtis ta harjutama kellasepa ametit ja andis hoogu veel kelladele uusi äratusaparaate juure mõelda. Ka „igavesti liikutajat“ hakkas ta välja mõtlema, aga mehaanikat õppides ta taipas, et sarnane ehitamine on praktikas võimatu. Maja lõunapoolsele välisseinale ta asetaskella, puuvilja-aeda ta säädis mehaanilise linnuhirmutise ja veel leiutas ta lambi, mis põles vee all. Sellase lambi laskis ta öösel lombi vette ja söötis või püüdis kalu, kes tulid imetlema vees hiilgavat valgust.

Vähe maad kaevandusest asus kohaomanik John Wigham. Tema poeg oli tubli matemaatik ja oli samuti teadushimuline kui Stephensongi, nii et neist

said hääd sõbrad. Ühes nad veetsid puhkeajad, masinaid ehitades ja katseid tehes. Wigham õpetas Stephensonile erilisi tehteid ja näitas, kuidas põhijoonistisi ja masinate läbilõikeid tehakse. Teine teaduseallikas avanes Stephensonile siis, kui ta saatis vanaisaga oma kaheteistaastase poja Roberti Newcastle'isse kooli. Robert jutustas õhuti, mis ta oli koolis ja vaheajal üldises raamatukogus õppinud, ja isa pidas selle kõik meeles. Kui Robert enam ei jaksanud käia kaugel linnas olevas koolis, ostis isa talle eesli, kellega ta siis ratsutas kooli ja säält tagasi.

Suur mure tabas Stephensoni ta Killingworthis asumise ajal, kui noor naine suri. Mure oli murdmas teda koguni. Esiteks ta mõtles oma mure lahutamiseks minna Ameerikasse, aga võttis siis vastu pakkumise, mis talle tehti Schotimaalt. Paun seljas ja kepp käes, läks ta jalgsi Montrose läheduses olevasse suure kudumistehasesse Boulton-Watt-süsteemilist masinat parandama ja oli siis vabriku teenistuses kogu aasta. Kodus ootas teda uus mure. Ta isa oli katlast sööstuva kuuma auruga põletanud näo. Pikalise haiguse järele jäi ta isa pimedaks. Schotimaal kokkuhoitud summadest Stephenson maksis isa võlad haiguseajast ja võttis ta oma juure elama; poeg, isa ja vanaisa elasid nüüd kõik ühes. Liisuvõtmises saadud numbri põhjal oleks Stephensonil nüüd olnud aeg minna sõjaväkke, aga ohverdades viimasedki tagavara-pennid ja laenates lisa tööseltsimeestelt sai ta palgata mehe, kes astus tema eest sõjaväeteenistusse.

Pärastpoole, mälestades seda rasket aega oma elus, lausus Stephenson korra sõpradele:

„Kas mäletate seda teed, mis viib mu elukohast Killingworthi. Siis olin kerjus ja ilma tööta, käisin seda teed ja valasin pisaraid kui laps.“

Hoolsa tööga sai Stephenson pikapääle oma elujärke kindlustada, et sai veel vendi ja õdesidki aidata. Ta elas nüüd väikeses, puhtas majakeses, mille juure kuulus ka vä-

helane aed. Palju pisikesi linde laulis aias, nad said oma söögi isa ja poja käest, laskusid neile õlale, lendasid sisse, tiirlesid masinate ümber ja asetusid istuma kõrgeile raamaturiuleile. Punapaabud ja muusträstad olid George Stephensoni lemmiklinnud. Tal oli ustav koer, kes päeviti kandis talle kaelas kaevandusse kruusi pandud lõunasöögi.

Tööselt silised tulid sagedasti Stephensoni tervitama ja kuulasid ta seletusi looduse imedest, masinaehitamisest ja muist asjust ja võtsid rohkearvuliselt osa korraldatud kõneõhtuist.

Kaevurite saatuse üle järele mõeldes pööris Stephenson tähelepanu sellele, kui hädaohtlik on laskuda kaevandusse, põlev latern käes. Kaevanduse põhja korjunud gaasid võiksid plahvatada ja hävitada nii töömehed kui ka kaevanduse, nagu oli juhtunudki.

„Tuli on lahti! Kaevanduses on tulekahju!“ kuuldus kord eeskojast hädahüüd. Keegi tugevast jooksust hingeldav töömees oli tulnud Stephensonile tooma teadet õnnetusest, mis oli tekkinud gaasiplahvatusest ja ähvardas hävitada kogu kaevanduse ühes kõigi käikudega. Kaevanduses töötavad mehed olid sattunud paanikasse, teadmata, mis neil tuleb teha.

Stephenson ruttas kohe kohale, saabus kaevanduse avausele, kus kuuldus nõrku hädahüüdeid, ja tegi silmapilgul otsuse. Ta käskis hoiatustest hoolimata lasta end alla kaevandusse. Sääl hüüdis ta oma ümber sööstnud töömeestele:

„Tagasi! Kas leiduks teie hulgas kuus meest, kes usaldaksid mulle järele tulla? Lähme ja kustutame tulekahju!“

All kaevanduses hakati nüüd energiliselt päästmistöösse. Põleva käigu suu suleti suure kivimüraka ja lubjaga, nii et tuli õhupuudusel vähehaaval kustus. Kui töö oli tehtud, tõusti päevalgele. Ei suutnud päästetud töömehed küllaldaselt ühes omastega avaldada oma tänulikkust nõukale ja julgele Stephensonile.

Sest silmapilgust pääle Stephenson hakkas mõtlema, kuidas võiks takistada seda, et latern ei tekitaks gaasiplahvatusi. Ta ehitas laterna ümber erilise kaitsevõrgu, mis ei lasknud gaasi tuld võtta, ja laskus ühel ööl elu kaalule pannes kaevandusse, kuhu gaasi tungis kahinal. Katse õnnestus suurepäraselt. Stephensoni sõbrad kogusid talle tänutunnistuseks selle lugematuile töömeestele ja ja nende kodudele tehtud suure teenuse eest tuhat naela, ja kaevanduse omanikud kinkisid talle mälestuseks hõbekella. Saadud varandusega Stephenson võis hakata tegema suurejoonelisemaid katseid oma päris elutöö jaoks.

Ta siinamaalsed toimingud, harrastused, katsed ja leiutised olid olnud vaid ettevalmistuseks sellele suurele elutööle, mis ootas teda ja mis pidi tooma päevavalgele ta mõistuse sädeleva jõu, ta raudse tahte, ta tulise vaimustuse ja ta kindla, raskusi ja takistusi võitva püsivuse.

Aastal 1813 matkas ta korra külasse, kus oli sündinud ja veetnud oma lapsepõlve päikesepaistelised päevad. Ta oli kuulnud räägitavat, et Wylamis oli vedur, mis vedas söekoormaid mööda rööpaid kui hobune, ja läks seda vaatama, sest just sedasama probleemi ta oli mõelnud juba poisikesest saadik.

Kui ta nüüd istus endise sünnikodu trepil ja mõlgutas maailma asjade käiku, kuulis ta kõige esmalt kõva mürinat ja puhinat ja nägi siis teekäänakule ilmuvat imeliku eluka. Päris õige! See oli „rööbasteele tõstetud aurumasin“, mis vedas oma järel koormavaguneid. Ta tõusis kohalt, andis masinajuhile käega märku ja hakkas talt pärima.

Masinajuht Foster jutustas, et tema ühes söekaevanduse omaniku ja ülevaataja Hedley'ga oli välja mõelnud ja ehitanud selle masina. Inimesed olid kaljukindlalt väitnud, et peab olema tingimata neli jalga või vähemalt hammasrattad ja hammastatud rööpad, enne kui masin hakkab liikuma. Nemad on siiski usaldanud katsuda ja neil oli asi õnneks läinud. Vedurit kutsuti üldiselt „ähkivaks Billyks,“ ja tõesti see ähkis päris mehe moodi. Suure pin-

gutusega hakkas see liikuma, käies võimatu aeglaselt ja vilistas läbilõikavalt, nii et inimesed ja elajad sellest päris ehmatasid.

Stephenson vaatles suurel meeleliigutusel masinat. Säärast oli temagi mõelnud. Ja kui ta jättis juhiga jumalaga, lausus ta:

„Arvan, et oskan valmistada masina, mis on veidi parem kui see!“

Koju tagasi jõudnud, hakkas ta kohe valmistama oma kavandite järgi õige väikest vedurit rööbastega, mille järgi valmistas siis oma esimese veduri, Blücheri-nimelise masina. Kümme kuud istus ta truult oma töö juures, kuni tuli jaanipäev aastal 1814, mil vedurit pidi proovitama. „Kas see üldse liikuma hakkab,“ mõlkus Stephensoni meeles oma kätetööd vaadates.

Ja masin hakkas liikuma, minnes piki rööpaid kuue kilomeetrilise kiirusega tunnis, nii et jalakäija võis püsida ta kõrval, ja vedas oma järel kolme koormavagunit. Stephenson ometi ei olnud veel rahul selle masinaga. Aasta pärast ta sai valmis parema veduri, nii et seda võidi hääde tagajärgedega tarvitada söevagunite vedamiseks Killingworthi kaevanduses. Need Stephensoni esimesed algatused ei saanud veel üldiselt tuntuiks, sest Killingworth oli kõrvalises kohas, ja teiseks polnud saavutatud sissetulekud majanduslikult kaevanduse omanikkudele kasulikud.

Neist esimesist katseist oli Stephensonil see kasu, et ta sai uue vaimustatud sõbra, Edward Pease'i, kes oli parlamendis saanud loa tee ehitamiseks Darlingtonist Stocktoni sadamalinn. Pease oli kavatsenud, et teel toimetavad reisi- ja kaubavedu hobustega veetavad vagunid, aga ühel päeval tuli tema juure mees, kes ütles enese olevat George Stephensoni ja pakkus end ehitama teed ja teele auruvedurit. Kui Pease siiski kahtles, lausus Stephenson: „Tulge vaatama, milleks mu masin kõlbab! Oma silm on kuningas, kallid härra!“

Pease'ile selgus Killingworthis veduri suurepärusus ja ta andis maailma esimese raudtee ehitamise Stephensoni hooleks. Samas pani ta aluse ühes Stephensoniga veduritehasele, kui algatus töötas tuua tunduvaid sissetulekuid.

Stephenson oli ise juures, kui raudteed ehitati. Ta näitas töömeestele kätte, kuidas tee tasandatakse, kuidas rööpad maha pannakse ja kuidas nad kinnitatakse üksteisega. Ta töötas ööd ja päevad, vaimustades töömehi oma lustiliku, erksa meele ja sõbralikkusega. Korra ta jutustas töömeestele: „Mina arvan, et näete veel seda päeva, mil raudtee võidab peaaegu kõik meie maa liiklemisabinõud, mil posti veetakse raudteega ja raudtee on saanud kuninga ja kõigi oma alamate pääteks. Tuleb kord seegi aeg, mil töömehel on odavam reisida raudteega kui jala. Ma tean, et veel tuleb võita suuri, peaaegu ülejõu käivaid raskusi, aga see, mis olen öelnud siin, peab veel sündima. Tõesti häämeelega näeksin isegi selle aja koitvat, aga see oleks liig julge seda silmas pidades, kui pikkamööda edu läheb ja kui raske minul on olnud saada vedur niigi kaugele, hoolimata kümneaastasest kogemusest mis mul siin Killingworthis on olnud.“

Kahe aasta pärast oli raudtee valmis. 27. septembril 1825 oli Stocktoni peatuskohta juba vara hommikul kogunud suur rahvahulk vaatama rongi minekut. Kardeti üldiselt, et mõni õnnetus võiks juhtuda. Stephenson viis poja Roberti kõrvalisse kohta ja lausus temale:

„See päev on otsustav; kui peaks juhtuma ka üsna väike õnnetus, ei siis taha enam keegi teada midagi vedurist; aga kui kõik läheb hästi ja meie algatus õnnestub, siis arvan, et sellel uuel leiutisel on suur tulevik. Mäleta, poeg, neid mu sõnu, kui läheb nii, et mind pea enam pole olemas!“

Kui Stephenson tuli pojaga pidukohale, ootasid sääli juba kannatamatult tee peremehed ja kutsutud võõrad. Reisijad, keda päältvaatajad pidasid liig julgeiks, astusid vagunisse, mille küljele olid värvitud sõnad „periculum pri-

vatum utilitas publica“ (hädaohtlik üksikuile, aga kasulik üldsusele); söevagunis asus mängukoor. Pääle selle oli veel kaasas kuus kivisöe ja jahudega laetud vagunit ja veel lisaks pikk rida muid vaguneid, kõik kokku kolmkümmend kaheksa vagunit ja vedur. Stephenson ise juhtis masinat.

Helistati ärasõiduks. Rong hakkas liikuma ja kadus silmist enne kui vaatajad jõudsid toibuda imestusest. Hobune, kes oli läinud rongiga võitu ajama, jäi paratamatult taha. Kui siis rong kolme tunni pärast tervelt ja vigas-tamata tagasi jõudis, polnud vaatajate rõõmul enam piiri. Sellast edu poleks keegi osanud oodata.

Esimene suurepäraselt õnnestunud algatus vaimustas tegema uusi jõupingutusi, ja nii otsustati ehitada raudtee Manchesterist Liverpooli, mille vaheline liikumisühendus oli olnud väga halb. Asja edendamiseks oli aastal 1829. ajalehte pandud järgmine kuulutis:

„Viiesaja naelaline tasu parima veduri eest!“

Tasusaamise tingimuseks oli siiski, et vedur pidi vedama kõige vähem kakskümmend tonni kaupa kuueteistkümmne kilomeetrilise kiirusega tunnis, ja see ei tohtinud rohkem maksma minna kui 550 naela.

Võistlusest võttis Stephenson teadagi suure rõõmuga osa. Ta hakkas plaanitsema tuliuut vedurit, millele andis nimeks „Rakett“ ja mis vedas rongi 20 kilomeetrilise kiirusega tunnis.

Aga „Rakett“ ei lennanud siia ilma mitte ilma suurte raskusteta. Uue tee ääres asuvad inimesed kartsid, et vedur hirmutab elajad surnuks, rikub õhu ja süütab sädemetega tee ääres olevad elamud põlema. Sellepärast tungisid nad sõitjatele kallale, ähvardasid neid teivastega ja rikkusid nende masina. Stephenson pidi toimetama tee mõõtmistoid pilkases pimedas öös, saladuses külaelanikkude eest. Juhtus isegi relvadega kokkupõrkeid.

Tee-ehitamise kavatsus jäeti viimaks Inglismaa parlamendi hääkskiitmiseks. Sääil arvati, et Stephensoni algatus

oli hullumeelse ettevõtte, eriti veel tee-ehitamist läbi Chat Moss soo peeti päris võimatuks. Üle soo ei pääsnud jalgakäijagi kaelast saadik laukaisse vajumata, veel vähem rauast ehitatud vedur raskete koormavagunitega.

Georg Stephenson.

meetri kiirusega tunnis hüppaks teelt, ja kui juhtuks tulema lehm vastu. Kas see ei oleks väga kriitiline lugu?“

„Loomulikult, kriitiline küll,“ vastas Stephenson, „kuid lehmale.“

„Kas lehmad ei ehmataks, kui möödasõitva veduri korsten oleks kuumusest õhkuv-punane?“ küsis teine.

„Nojah, aga kust võib lehm teada, et see pole värvitud punaseks?“ vastas Stephenson.

„Ükski täie mõistusega insener ei juhiks teed üle Chat Moss soo,“ vaidles üks silmapaistev insener.

„Minu arvamise järgi pole võimalik ehitada raudteed üle soo, ilma et see ulatuks soo põhjani. Muda

Nii insenerid kui ka vastaste advokaadid ühes parlamendi liigetega püüdsid Stephensoni ettepanekut läbikukutada. Pilkavad hüüded ja naeruturtsatused katkestasid aegajalt tema asjalikud tõendusd ja arukad kinnitused.

„Aga kuidas oleks,“ küsis üks naljahammas, „kui mõni neist vedureist 20 kilo-

peab täielikult ära viidama. Arvan teevalli üle soo tulevat maksma pool miljonit naela.“

„Tee võib väga hästi ehitada üle soo,“ tähendas Stephenson, „kui rööpad pannakse kergele ja ühtlasele alusele, mis on tehtud haokimpudest ja tühjadest tõrvatünnidest ja mida soo väga hästi kannab, sest et rongide raskus on jaotatud laiale alale.“

„Kellel muul kui Stephensonil oleks võinud pähe tulla minna Chat Mossi kallale,“ hakkas advokaat Harrison vaidlema. „See näitab peaaegu uskumatut teadmist. Inimesel, kes arvab võivat kõnelda teaduslikkudest asjadest, on päris meeletus esitada sarnast kavatsust. Ettepaneku iga üksikasi osutab, et see mees on tunginud asjadesse, millest ta aru ei saa ja mille juures nõutakse temalt puuduvat teaduslikku haridust.“

„Teaduslikku haridust mul tõesti ei ole.“ vastas Stephenson rahulikult, „kuid seda enam praktilist kogemust. Olen vaese kaevuri poeg. Lihtsast pidurdajast olen tõusnud Killingworthi laiade kivisöökaevanduste masina-meistriks. Siia maale olen plaanitsenud ja ehitanud üheksa rööbasteed, kuusteist auruvedurit, millest mõned on saadetud Prantsusmaalegi, ja kõik kokku kolmkümmend viis aurumasinat. Kui teie kuidagi ei usu, et võin ehitada tee üle soo, siis võib see ka ringi minna.“

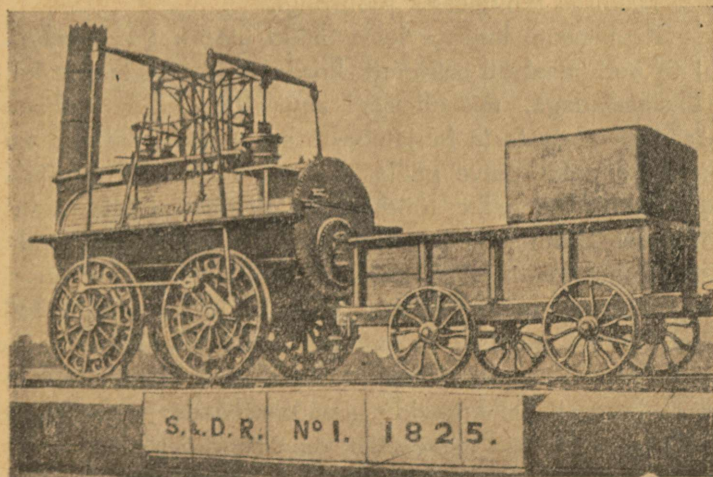
„Mina ei võinud märgata, et temal oleks mõnesuguseid plaane,“ lausus jälle üks vastaspartei meestest. „Mina arvan, et temal sellast millalgi pole olnud ja et taseda kunagi ei suudagi teha. Ta kobab ikka umbropsu üsna vastupidiste raskuste vahel. Ta ei tea, kas ta peab ehitama nii või naa suurisildu üle teede ja jõgede, või kas tal tuleb ehitada tamme või kaevata kraave, kas mägesid teha või maha kaevata, ei ole tal ka ettekujutust sellest, kuidas asjaga tuleb päälle hakata. Tulgu ette mis tahes raskus, kohe ta ehitab tunneli ja lipsatab pakku selle teisest otsast, kui teda teises otsas tahetakse kätte saada.“

Ja Stephensoni plaane ei kiidetud hääks.

Vaevalt kunagi Stephenson oli olnud nii masendunud kui nüüd. Aga ta oli kaotanud lootuse vaid hetkeks. Kui teehitamise ühingu eestvõtjad muutsid vähe tehtud plaane, jättes hoopis kõrvale veduri tarvitamise küsimuse, võttis parlament pääasjus vastu, et tee tuleb ehitada mainitud liinile. Ja kui otsiti sobivat meest tööjuhatajaks, ei võinud tulla küsimusse keegi muu kui Stephenson. Ja nõnda ta sai lõppude lõpuks näidata, mis ta võis.

Ta hakkas tööd kõige raskemast kohast, Chat Moss soost. Kui teised hakkasid väsima soo täitmisest hagude ja tõrvatünnidega, millest ei näinud olevat mingit abi, oli tema ainuke, kes ei loobunud.

„Jätkake vaid tööd!“ lausus ta otsustavalt. Meil ei ole muud nõu, kui täita sood ikka edasi. Vajunud ained teevad oma töö nägematuses, ja kui vaid ollakse kannatlik, siis saadakse veel näha selle tulemusigi.“

Stephensoni ehitatud vedur „Lokomotion“.

Nii läski. Vähehaaval hakkas teetamm moodustuma, ja pea tormas esimene rong üle soo. Veel oli puurida kahe kilomeetri pikkune tunnel Liverpooli alla, läbi kae-

vada Olive Mounti ja ehitada seitsekümmend silda. Stephenson oli ise pühendunud kõikidesse töö üksikasjadesse ja oli juures, kus aga sai. Ta elas ja sõi töömeestega, ja kui need olid läinud puhkama, istus tema veel töölaua ääres, valmistades jooniseid, tehes töökava hilise ööni. „Selle mehe väsimatu ind ja püsivus hakkasid, iseenesest kõikidesse, kes tema juhatusel töötasid, nii et tema juhata tud töödesse tuli õige vaimustuse hing“, rääkisid temast ta tööseltsilised.

Vahepääl oli Stephensoni vedur „Rakett“ võitnud Rainhilli vedurivõistlusel oktoobris 1829 hiilgavalt kõik neli võistlejat, millest mõned purunesid ja mõned kõiki nõud misi ei täitnud. Kui viimaks teegi oli valmis saadud, võidi see 15. septembril 1830 pidulikult avada liiklemiseks. Rah vast oli nii palju kogunud seda imet vaatama, et politseil ja sõjaväel oli päris tööd, et korda pidada. Kogu inglismaa veetis selle päeva rahvusliku pidupäevana. Stephenson ise juhtis rõõmsas tänumeeles pidurongi.

Stephensoni kuulus levis nüüd üle kogu maailma. Kui ta kodumaal oli säädnud korda raudteeliiklemise kõi gi üksikasjadega, mis oli isegi suur töö, ja võtnud osa kivisöekaevanduste ja lubjatehaste asutamisest, läks ta ku ningas Leopoldi palve pääle ehitama Belgiasse raudteid. Tal oli nüüd nii palju tööd, et ta oli ühe nädala inglis maal, teise Schotimaal ja kolmanda lirimaal, reisides umbes kümmetuhat kilomeetrit aastas. Tal oli suurepärane tervis. Rongi müri nas ta magas sama hästi kui kodus voodis, töö kohal liikudes, kui ta ei ratsutanud oma kohkumatu hobuse „Bobb'i'ga, kes paigalt nihkumata laskis veduri mööda, hüppas ta kergesti üle kraavide ja põõsasaedade, ja veel vanul päevil ta võttis osa maadlusest oma sõpradega.

See usin ja väsimatu töömees ja leiutaja hakkas siiski tundma et aastakümnete laskudes ta õlgadele hakkab ta jõud kahanema. Ei ta jaksanud enam kaksteist tundi ühtejärke dikteerida kirju ja meelespeetavaid asju sekretä rile, nii kui varem ajul. Korra ta oli ühe ainsa päeva

jooksul dikteerinud sekretärile kolmkümmend seitse kirja, millest mitmetes oli väga pikki arveid ja kalkulatsioone. Ehitanud veduri, mis sõitis 80 kilomeetrit tunnis vagunitega ja 120 kilomeetrit üksinda, jättis ta plaanid ja töö oma poja Robertile ja asus vanadusepäeviks talukohale Chesterfieldi lähedale.

Vanul päevil ta asutas kaevureile hoiukassasid, raamatukogusid, lugemissaale ja vanadekodusid ja nende lastele koole. Ta oli töölishoolekande eestvõitlejaid ja harrastas helde käega erahäätegevust. Aias ta istutas ja haris viinamarju, meloone ja ananaase; ta kasvatas ka karja. Välisilma sündmusi ta jälgis hääl meelel, eriti huvitasid teda kõik uued leiutised.

Hispaania-reisil ta oli saanud soetõve, mis aegajalt teda vaevas. See tuli talle eriti tugevasti kallale ühe kõne järele, mis ta oli pidanud Birminghamis tehnikute ühingus, ega lahkunud tast enam, nii et ta 12. augustil 1848 hinge heitis 67 aasta vanaduses.

Stephenson suri revolutsiooniaastal. Tema oligi neid revolutsionääre, kes olid toonud suure pöörde inimeste mõtteilma.

Milliseid suuri muutusi järgnes tema leiutistele majandusliku elu alal! Enne teda ei teatud midagi raudteist ega raudteeliiklemisest. Tema tõi oma leiutise esile töökojast, ja nüüd on maakeral üle miljoni kilomeetri raudteed, mis vastab kolmele pikkusele maast kuuni.

Samuti kui tema nooruspäevil töötas aastate kaupa, andmata enesele tarvilisel määral puhkust, töötas väsimata, punktipäälselt, kohusetruult ja rõõmsasti, samuti ristlevad rongid meie maakeral lakkamata ööd ja päevad, otsekui jälgides tema mõtete radu.

Stephenson oli helge ja rahuline revolutsionäär, kes heleda päikesekiire kombel uuristas endale teed aegade avarusse ja jättis julgustava ja elustava mälestise inimeste südamesse.

Jutt poisist, kes leiutas õhu.

Kes ei tunneks juttu Isak Newtonist ja talle pähe kukkunud õunast, niisama James Wattist ja ta tädi keevast kohvikatlast ja millistele suurepärastele leiutistele juhtisid need igapäevased pisasjad. Ehk on mõned lugenud ka noorest Galileist, kes Pisa doomkirikus unustas kogu piduliku jumalateenistuse, vaadeldes õhutõmbes liikuvate kroonlühtrite hõljumist ja selle kaudu leiutas pendli liikumise, mis siis seinakelladele kohandati. Kuid vaevalt on keegi teist kuulnud juttu poisist, kes esimesena leiutas õhu?

Ta nimi oli Ktesibios (loe: Tesibios). ja ta elas Aleksandrias veerandtuhat aastat enne Kristust. Ta isa oli habemeajaja, ning noorest Ktesibiosest muidugi oodati talle väärilist järglast. Kuid ime küll, see tulevikupilt ei olnud poisile kuigi meelt mööda. Käärid ja vahupintsel ei meelitanud teda sugugi.

Nagu hiljemini Newton ja Watt, nii oli ka poisike Ktesibios elav küsimusmärk. Ükski nähtus ega asi ei jäänud ta terase tähelepanu eest varjule. Ta pidi selgusele jõudma, miks see või teine asi just nii on, aga mitte teisiti. Ta isal pidi küll olema esimese klassi habemeajamis-äri, sest sääal leidus koguni õige peegel. Sel ajal ei olnud peegel veel niisugune igapäevane tarbeasi, nagu meie päevil. See oli mingi kiiskavaks lihvitud vaskplaat või klaastahvel, mille tagune oli mustaks värvitud, nii et lähedalt vaadates võis sellest näha oma hämara kuju. Seinal rippudes oleks sääarasest asjast olnud vähe abi, mispärast ta ülal laes nua abil rippus, ja kui abitarvitaja oma näo oli siledaks saanud, tõmbas isa peegli alla, et teine ta kätetööd võiks imetleda.

Ktesibiose isa habemeajamistoas pidi see peeglivärk olema vist halvasti tehtud, et ta üles ja alla liikudes tegi väikest suhinat, või tuli see õhu vastupanust nobedal üles-

alla liikumisel. Selle tühise asjaga⁷ oldi siiski juba harjunud, ega pannud seda keegi enam tähele. Ei muu kui noor Ktesibios, kelle terava silma ja kõrva eest miski ei jäänud märkamata. Ta hakkas tähelepanelikult uurima suhina põhjusi. Ja ta hoolika mõtlemise tulemuseks oligi see suurepärase leiutis: ta leiutas nimelt õhu.

Tõsi, õhk oli küll olemas juba enne tedagi, juba Aadama aegadest pääle olid kõik hinganud seda kopsudesse. Inimesed teadsid, et kui hingamine lõppis, siis õppis ka elu. Nad olid tunnud tuule puhumist põskedel ja näinud lehti liikuvat selle jõust. Kuid sügavamale polnud nad asjasse tunginud. Nende pähe polnud veel tungatanud, et seda silmile nägemata ja sõrmile katsumata, kuid siiski olemas-olevat ainet võiks inimene kuidagi oma tuluks tarvitada.

Alles poisikene Ktesibios tegi selle tähtsa tähelepaneku ta leidis, et õhu võib kokkugi suruda, ja et ta jõud sellest kasvab ja märgatavaks saab ja võib mingisuguseks mehaaniliseks otstarbeks kasulik olla. Neil inimkonna röömsai japsepõlve ajal tuli esimeses jões küsimusse muusikaline tarve. Ktesibios sidus eripikkused pillitorud ühte ja pani lõõtsa neid puhuma — ehitas ühe sõnaga esimese oreli maailmas. Lõõtsa tõmbas vesiratas, mis pärast ta ehitust hakati kutsuma vesiorelik.

Kuid sellega ei piirdunud veel noore inseneri katsed. Paganausu pappidel oli neil ajal väga mitmesuguseid nõiatempe, millega nad võlusid rahva meeled ja panid selle pimedast pääst uskuma nende jumalaid ja pappide piiramata võimu. Nad panid ebajumala kuju tegema kummalisi hääli, puhuma sõõrmeist suitsu ja tuld, liigutama vaskseid tiibu ja käsivarsi nagu veskitiibu j. n. e. Olete ehk lugenud Memnoni Tebe juures olevaist hiiglasambaist, mis „laulsid“, kui päikese esimesed kiired neid puudutasid. Soojuste mõjul paisus kivi ja rõhus õhu suure jõuga kuju pragudest välja, nii et sündis isesugune muusikaline heli.

Ja kõigis neis kunstides oli Ktesibios pappidele agarasti abiks, ja ta õppis nende salatarkust.

Ktesibios ei leppinud üksi pneumaatilise inseneriteadusega, vaid tegi enda kuulsaks ka mehhaanika alal. Eriti ta ehitatud vesikell oli vanal ajal kuulus. See käis väsimatult aastast aastasse ega näidanud üksi tundide käiku, vaid ka kuu- ja aastapäevi. Egiptlased jagasid ööpäeva kaheteistkümneks valgeks ja kaheteistkümneks pimedaks tunniks. Suvel olid esimesed teistest pikemad, talvel lühemad. Selle vaheldavust näitas Ktesibiose kuulus kell. Selle ülemisel põikpuul oli kaks vaskist inimkuju, millest, teine lakkamata nuttis helkjaid pisaraid. Pisarad valgusid ta silmist kella mehhanismi mõjul. Teisel kujul aga oli kauss kaelas, millega ta näitas pikkamisi pöörlevale metallsilindrile märgitud päevahetki. Pöörlemine oli nii pikaline, et silinder päeva jooksul vaid vähekesse oma asendit muutis ja terve aasta kulus selle ringi pöördumiseks. Ktesibios oli kella nii täpseks saanud, et ta oli pisarad pannud käima kalliskivisse puuritud peene augukese läbi, et vesi ei saaks auku suuremaks kulutada ja sellega ajanäitamise täpsust rikkuda.

Terasest habemeajaja pojast sai oma aja suurim matemaatik, ja ta õpilasist sai veelgi kuulsamaks Heron, kes ehitas maailma esimese aurumasina. Kuid see on juba teine jutt.

Läbi vaeva ja viletsuse.

Umbes kakssada aastat tagasi elas Austrias Viini ligidal vaene ratassepp. Puhates õhtul raskest päevatööst, saatis ta kandlel oma naise laulu, kes laulis mitmesuguseid rahvalaule. Selle perekondliku kontserdiga ühines hariplikult ka kolmas muusikamees — nende väike poeg, kel kepp oli viiuliks ja teine poognaks.

Juhtus ka, et ta ei piirdunud vaid mänguga kujutletud viiulil, vaid laulis emale kaasa kauni kõlava häälega.

See väike muusikamees oli alles kaheksa-aastane; teda kutsuti Josephiks.

Kooliõpetaja, kes oli ühtlasi kirikukoori lauluõpetaja väikeses naaberlinnas, viibis juhuslikult ühel säärasel kodusel kontserdil.

Teda üllatas Josephi ilus hääl, ja soovides teda kui hääd [lauljat kaasa tõmmata oma koori, palus ta isa, et see usaldaks poisi kasvatuse tema hoole.

Isa oli nõus. Laps, vaimustatud mõttest, et saab õppida muusikat, oli meeleldi nõus asuma linna, ja ta laulis kooris kolm aastat. Seniajani oli poiss muusikaga tegutsenud vaid oma lõbuks; ta laulis, nagu laulavad rõõmsad linnukesed metsas. Lapse naiivid lauluharjutused tegid vanemaile häädmeelt, ja nad hellitasid teda ega lasknud puudust tunda, kuigi olid ise vaesed; kuid kirikukooris muutusid asjaolud.

Sääl tuli mitu tundi järjest korrata samu gammasid, või koguni üht gammat; tuli hälbida mustade punktide, konksude padrikus, jälgida takti ja pingutada häält täpselt taktikepi liigutuste järele.

Ja see kõik sündis karmi õpetaja valve all, kes ei pannud tähele väsimust, kunagi ei kiitnud õpilasi. Ta kaotas sageli enesevalitsuse ja väiklaselt otsis vigu ja nõrku külgi ning päeva läbi piinas näljaga õnnetuid poisikesi, kes olid usaldatud tema valitsuse alla.

Kuigi ta oli kohustatud toitma oma kasvandikke, väljendas ta ses suhtes sama palju kitsidust ja ihnsust, kui võrra lahke oli vitsu jagama, ja karistuseks jättis tihti lapsed ilma lõunata, mis tõi talle puhast tulu.

Kord, kui piiskopp külastas kirikut, laulis Joseph kooris ja pärast mängis ta pidulikus orkestris tsimbali. „Neil päevil,“ kõneles ta hiljem, jutustades oma lapsepõlvest „kuigi ma hääsüdamlikult püüdsin täita oma osa,

harutasin ma ikkagi tsimbali tagudes, mitu hoopii saan pärast õpetajalt.“

Kui aga isa ja ema poissi külastades küsisid, kas ta oma eluga rahul on, siis ei olnud tal millegi üle kaevata; ta vaikis igapäevastest paastudest, söimust ja peksmisest. Ta kõneles vaid oma edasijõudmisest muusikas; viimane toetas teda kõlbliselt, ta oli valmis tema pärast kannatama puudust, karistust ja ülekohut.

Võib olla ta kordas endale sõnu, mida oli öelnud mõned aastad varemalt vaene lapsuke Gaetano Majorano. See poiss ajas isa meeleheitele, sest ta jooksis päevadläbi rändavate muusikameeste sabas ega lasknud mööda juhust kuulata kirikus orelit. Üks kirikukoori muusikamees, kes märkas Gaetanot sageli käivat jumalateenistusel ja erakordse tähelepanuga laulu kuulavat, küsis talt ükskord:

„Sa armastad väga laulu?“

„Oo!“ vastas laps vaimustatult, „parem elada ilma leivata kui muusikata.“

Muusikamees võttis Majorano kasvatuse oma pääle ja temast sai hiljem kuulus laulja.

Niisugune oli ka väikese Joseph'i juhtsõna.

Omaades pääle selle veel hää iseloomu, millist vaevalt võib kujutleda, alati lõbus, jutukas, teravmeelne, oli Joseph oma kaaslaste alaline lohutaja nende puuduses, hädas ja ülekohtus.

Kord kutsuti Joseph õpetaja juure, kui see parajasti lõunastas. Söögisaali astudes nägi ta teda istuvat kellegi välismaalasega laua taga, mis oli kaetud vaagnate ja pudelitega, mille keskelt kerkis üles toredamate kirsside püramiid, milliseid laps veel iganes oli näinud. Toas viibides olid Joseph'i silmad kogu aeg kiindunud neisse võluvaisse marjadesse. Ta polnud söönud kirsse sest ajast kui elas siin linnakeses' ja ta kirglikult armastas neid marju, kuna tal, kodus oli hää võimalus maitsta nende mahla naabri sepa aias.

Välismaalane, kes märkas Josephi väikest nõrkust kirsside vastu, lubas teda kostitada nendega, kui ta midagi laulaks. Joseph meeleldi täitis välismaalase soovi ja laulis säärase elavusega katkendi piiblist, nagu ta veel kunagi polnud laulnud.

„Ilus!“ ütles välismaalane, purustades püramiidi, ja andis väikesele lauljale tubli kamalutäie kirsse, „kas sa ei taha sõita minuga Viini?“

„Viini?“ küsis laps, suu täis kirsse: „Kas selleks, et laulda?“

„Jah, suures kirikus.“

„Kui nii, siis sõidaksin meeleldi sinna.“

„Noh, pane siis pambud kokku, sa sõidad õhtul muusikaõpetaja Reuter'iga Viini.“

Reuter oli prima kirikukoori lauluõpetaja Viinis. Senine õpetaja lubas ta minna, et meeelhääd valmistada oma mõjukale sõbrale.

Nii pääsis Joseph kaheteistaastasena Viini. Kuigi ta säääl pidi töötama ilma puhkeaegadeta, siis Reuter vähemalt ei peksnud ega näljutanud oma õpilasi, ja need raskused olid Josephile kerged kanda.

Pääle selle õpetas Reuter kui haritud muusikamees oma õpilastele muusika teooriat, mis on tähtis igale muusikamehele ja lauljale. Joseph töötas suure hoolega, nii et ta sai varsti tuttavaks lauluarmastajate ringkonnas. Ta oli kooris väljapaistev oma ilusa häälega, selge hääldamisega ja muusika tundmusega. Aastast oli Josephile küllalt, et võita tähelepanu. Kuid tal oli vähe esimestest võitudest; teiste muusikaliste teoste ettekandmine ei rahuldanud teda, ta tahtis ise midagi luua.

Ta kirjutas terved leheküljed täis oma fantaasiat ja imetles oma loomingut. „Ma mõtlesin,“ kõneles ta vanaduses, „et mida enam on paberil noodimärke, seda parem on muusika.“

Ta komponeeris alguses, ilma et oleks kellelegi sest midagi kõnelnud, sest kui möödus esimene vaimustuse

tuhin, aimas ta vaistuliselt oma teoste nõrkusi. Aga kui üks teostest näis Josephit rahuldavat, otsustas ta seda näidata oma õpetajale.

„Ohoh!“ ütles Reuter, mõõtes oma õpilast iroonilise pilguga, „sa tahad juba komponeerida!“

„Jah, ma katsusin küll. . .“ pomises Joseph segaselt.

„Katsumine ei ole keeldud; kuid katsetamisest kor-daminekuni on õige pikk tee.“

„Ükskord peab ikkagi algama. . .“ ütles Joseph.

Reuter vaatas vihu kiiresti läbi ja, andes ta Josephile tagasi, ütles:

„Sisult halb ja pääle selle harmooniliselt õige vigane: õpi, mu poiss, küllap komponeerid siis, kui oled omandanud teadmised, mis seks tarvilikud.“

See laitev arvustus ei kurvastanud Josephit; hoopis vastupidi, ta hakkas veel hoolsamalt töösse, et täiendada end harmoonia sääduste tundmises, ning jätkas oma muusikalisi katsetusi.

Möödus kuus kuud. Selle aja jooksul oli Reuteri teadmata täis kirjutatud rohkesti noodipaberit, ja noor komponist tahtis jälle kuulda oma õpetaja arvamist.

„Natuke edu võib siiski juba märgata,“ ütles Reuter, „kuid see kõik on kaugel sellest, mida nimetatakse algupä-raseks heliteoseks. Õpi, Joseph, õpi!“

Joseph õppis veel hoolsamini, sest Reuteri viimane arvustus tekitas tas juba enam lootusi kui esimene.

Kuu aja pärast näitas ta veel üht teost Reuterile, kes midagi ei lisanud juure eelmisele arvustusele, vaid kordas uuesti samu sõnu:

„On edu märgata, kuid kaugel sellest, mida nimeta-takse heliteoseks.“

Kahe aasta jooksul näitas ta iga kuu oma teoseid Reuterile, kes igakord kordas eelmist arvamist; kuid Joseph, mitte kaotades lootust, õppis püsivalt muusika teooriat, sest natuke edu on märgata igas teoses ja nii võib täiu-

seni areneda mu and, ja ma jõuan ükskord nii kaugele, kuni võin kirjutada häid teoseid.

Kuid oodates seda õnnelikku päeva, mil Reuter muudab oma hariliku arvamise, lasi Joseph silmist ühe tähtsa asjaolu. Ta jõudis juba ikka, mil hääl kaotab oma musikaalse peenuse ja muutub madalaks; Joseph ei võinud enam laulda diskanti. Kuueteistaastaselt pidi Joseph lahkuma koorist, ilma et oleks kuulnud Reuteri lõplikku otsust.

Heidetud võimalusteta ja elukogemusteta suure linna tänavale, ei kaotanud ratassepa poeg usku oma tüdimatu töö ja vaeva tulemustesse.

Kuid kaheaastane võitlus vaesusega oli talle äärmiselt kurnav. Elades väikeses külmas pööningukambris neist viletsaist krossidest, mis ta teenis erakooris orelit mängides, ilma paremate riieteta ei oleks võinud teenida tundide andmisega — Joseph ikka töötas ja töötas. Üks teos järgnes teisele. Ta mängis oma teoseid orelil, mis oli usaldatud ta hoole, kuid keegi ei tunnud nende autorit. Lootus andis talle jõudu, hellitas teda tuleviku-lubadustega. . . „Ilma leivata, kuid mitte ilma muusikata“ — oli siis rohkem kui kunagi enne ta juhtsõnaks.

Säärases viletsas seisukorras viibis Joseph, kuni juhuslikult kohtas tolle aja kuulsama luuletaja Metastasio, kelle juure nüüd siirdume.

Kakskümmend aastat enne Josephi sündimist õppis Roomas ühe kullassepa juures väike poiss Felice Trapassi, lihtsõduri poeg. Enne teenistusse astumist oli poiss õppinud lugema, ja lugemine sai talle otse kireks. Alguses luges ta kõike, mis kätte juhtus; kuid juhuslikult saades kustki itaalia luuletaja Torquato Tasso teosed, lõpetas ta kõigi teiste raamatute lugemise. Ainult Tasso huvitas teda; õppides pähe kuulsa luuletaja paremad teosed, deklameeris poiss neid vaimustusega. Deklamatsioon tekitas lapses luulelisi meeleolusid, ja märkamatult tegi ta katsed luuletada.

Trapassil oli tundelik süda ja terane mõistus; Tasso poemide põhjal hakkas ta mõistma luuletiste harmooniat ja värsimõõtu; lisame juure, et tal oli õnn sündida maal, kus inimesed sünnipärase mõistusega taipavad luule ilu. Itaalias võib veel tänapäev näha inimsalku, mis ümbritsevad luuletajat, kes improviseerib õigeid ja kunstikauneid värsse.

Väike Trapassi improviseeris alguses vaid endale, ilma kuulajateta, kuid hiljem kutsus kohtunikuks ühe oma tööseltsilistest ja viimaks julges ühel õhtul avalikult esineda rahvarikkal platsil. See „debüüt“ tekitas rahvas vaimustuse, sest väike improviseerija, jätkates oma salmikute deklameerimist, loobus rahast, mis talle pakuti või visati.

Lühikese aja jooksul sai noor improvisaator tuttavaks Igal õhtul oli plats, kuhu ta otse töökojast tuli, rahvast murdu täis, kes ahnelt ootas improvisatsioone, mida Trapassi deklameeris ainuüksi selleks, et kutsuda välja kiiduavaldusi.

Ühel õhtul, kui väike Trapassi improviseeris elavamalt kui kunagi enne, oli kuulajate hulgas, kes suuremalt jaolt kuulusid alamasse rahvakihti, juhuslikult ka tuntud kirjanik ja professor Vincentio Gravina. Imetledes väikese luuletaja improvisatsioonide kerget lendu, Gravina ligines talle ja pakkus poisile kuldraha, mille aga poiss tagasi lükkas, samuti kui vasksedki. Kuid see andis talle põhjust lisaks deklameerida veel mõned hääd palad.

Siis nimetas Gravina oma nime ja tegi väikesele luuletajale ettepaneku tema juure õppima tulla, et kergendada poisi hiilgava tuleviku algust, mis nüüd juba näis olevat kindel. Kerge on kujutleda, millise rõõmuga meie tänavapoeet võttis vastu selle ettepaneku, mis ennustas talle kaunist tulevikku.

Selviisil sai kullassepa pojast Gravina kasvandik ehk õigemini kasulaps, kes võttis ta oma majja ja hoolega püüdis talle anda haridust. Labase nime, Trapassi, vahetas ta kaunikõllalisema Metastasio vastu.

Neljateistaastaselt kirjutas Metastasio kurbmängu, kuid Gravina, kes leidis ta hariduse puuduliku olevat, viis poisi oma kodulinna, et tal võimalus oleks kuulata ühe filosoofi loenguid, kes kunagi oli olnud ka tema õpetajaks. Ta suri, pärandades kasvandikule oma suured mõisad. Sellega avanes Metastasiol võimalus end täielikult pühendada luulekunstile. Ta esimene tükk, mida mängiti Neaapolis, tõi autorile üldeuroopalise kuulsuse. Valitsejad üksteise võidu soovisid teda näha oma õukonnas. Viimaks võttis Metastasio vastu Saksamaa valitseja Karl VII kutse ja asus Viini, kust ta ei lahkunud enam kunagi. Metastasio kirjutas sääli oma tähtsamad teosed, mis kindlustasid ta kuulsuse järelpõlvedes.

Juhtus nii, et Metastasio, jõudes kuulsuse tipule, üüris endale korteri just samasse majja, kus pööningukambris elas kehv ja tundmatu Reuteri õpilane.

Tema eest hoolitses üks hääsüdamik naisterahvas. See oli tolle maja kojamehe abikaasa, kus elasid rikas poeet ja vaene muusikamees. Ta tundis Josephi vaesust ja töökust, ta oli kuulnud teda laulvat kirikukooris ja oli veendunud ta andekuses.

Ühtlasi oli ta kuulnud ka seda, kuidas Metastasio teinud karjääri. Arvestades sellega, et endine kullassepa õpilane polnud veel unustanud oma minevikku, otsustas ta temale esitleda Joseph'it. Ta tahtis jõuda nii kaugele, et kuulus luuletaja oleks usaldanud Joseph'ile mõne oma poeemi viisi loomise. Ta lootis, et õnnestumise korral on möödud Josephi vaevad ja viletsused.

Hääsüdamik kojainaine kõneles oma kavatsusest noormehele, kes sest mõttest kohe õhinal kinni haaras. Siis ta kõneles temast mõne sõna ka rikkale kirjanikule, kes oli nõus noort muusikut vastu võtma. Selkombel läks kojainaisel korda mõlemad kunstnikud kokku viia.

Näiliselt oli kõik hästi, nii nagu oli näinud ette hääsüdamik naine. Metastasio päris Josephilt tema saatuse ja tööde üle, julgustas teda ja töötas teda kuulama tulla

ja üldse ta eest hoolitsema hakata. Esimeseks kohtamiseks oli sest enam kui küllalt, kuid see oli ka kõik, mis poeet tegi Josephi hääks. Auavaldused, lõbustused riisusid ta aja, ja moes olevad muusikud võtsid ta poeemid. Ja Metastasio unustas oma vaese naabri, kes samuti kui ta hääsüdamlik hooldaja jäi oma iisute lootuste juure.

Kannatades saatuse karme lööke, ei heitnud Joseph ikkagi meelt; kuid ta oleks surnud nälga, kui teda poleks avitanud inimene, kes aga kahjuks ei võinud teha ta hääks nii palju, kui Gravina tegi Metastasio hääks. See oli vaene habemeajaja, kirglik muusikaarmastaja, kes luges õnneks oma juures näha suurt kunstnikku, kelle häält ta oli imetlenud kirikukooris. Hää habemeajaja pakkus Josephile ulualust oma katuse all ja koha oma lauas. Joseph võttis vastu, mida pakkus talle suurmeelne sõber, kuid et mitte olla talle koormaks, hakkas ta töötama kahekordse hooga. Ta sai varsti koha kirikukooris, kuid ülemäärase lauljana väga kehva palgaga. Tasu oli äärmiselt vilets: et teenida söögiraha, pidi Joseph ühel ja samal päeval laulma kahes kirikus ja kolmandas mängima orelit.

Saades kaheksateistaastaseks, jõudis Joseph siiski viimaks nii kaugele, et ta ooper kanti ette Viini teatris. Ooperil oli edu. Kvartett ja sümfoonia, mis ta selle järele avaldas, võeti vastu juba vaimustusega.

Kuid ka pärast seda veetis Joseph külmi talvapäevi voodis teki all, sest polnud millega tuba kütta. Alles siis, kui ta sai kahekümne kaheksa aastaseks, kui tal oli ilmunud palju tähtsaid teoseid, üks saksa prints pakkus talle koorijuhi koha korraliku palgaga.

Olud paranesid, kuid Joseph'i tegevus ei vähenenud, ta töötas väsimatult edasi.

Mõni aasta hiljem sai Joseph Haydn muusika-ilmas sama kuulsaks kui Metastasio kirjanduse-ilmas. Haydn kuulub veel tänapäev suurimate komponistide hulka, kes kunagi on elanud, ning ta kuulsaid oratooriume on ette kantud ka meie kirikuis.

Imelaps.

Antonio Paganinioli itaallane, Genuast pärit kehv ärimees. Mär gates oma pojas Nicolos muusikalisi andeid, hakkas ta talle viulimängu õpetama, sest ta ise valitses kaunis hästi seda kunsti. Nicolo ei viivitanud tõendamast, et isa polnud temas eksinud, ja mõne kuu pärast tulid poisi hüilgavad anded nähtavale. Isa, kes oli range ja rahaahne inimene, mõtles poja ande abil rikastuda ja kihutas poissi kahekordselt jõudu pingutama. Nicolo pidi mõnikord päevad läbi mängima viulil muusikalisi harjutisi. Väiksema kui hajameelsuse, väiksema kui hooletuse eest karistas ta peksuga või näljutamisega; isa piinas poissi sel määral, et Nicolo tervis sattus hädaohtu. Juhitud vaid omakasupüüst, oli isa sama rumal kui julm, ning ei märganud, et kui poiss ei sure ülemäärasest jõupingutusest, siis ilmub tal vastikusetunne kunsti vastu, kuna ta sellest esiti oli õhinal kinni haaranud. Nii oleks sündinudki, kui asjasse poleks seganud end ema.

Samal määral, kui isa oli range, oli ema hää ja helatundelik. Ja Nicolo, kes isa vastu tundis sunnitud austust, armastas ema palavasti, ta otse jumaldas teda.

Hää naine kes muretses poja tervise eest, püüdis isa veenda, et see temaga nii valjult ümber ei käiks; kuid mida enam Nicolo edasi jõudis, seda nõudlikumaks ja karmimaks muutus isa. Ei mõjunud palved ega kõnelused; selle inimese omakasupüüdlilik enesearmastus oli murdmatu.

Vaesele naisele jäi ainus abinõu — äratada pojas kunstniku uhkust ja armastust kunsti vastu, et vabaneda sellega karistustest ja kiiremini lõpetada valju õppeaja.

Ühel hommikul, kui laps tuli ema suudlema, ütles viimane:

„Kuule, Nicolo, ma jutustan sulle ilusa unenäo, mille nägin täna öösi. Minu juure ilmus ingel, öeldes, et kõik, mis ma soovin, täidetakse. Ma palusin, et sa saaksid esimeseks viiuldajaks maailmas. Ingel töötas selle mulle, ja ma olin väga õnnelik.“

Kas ema tõesti nägi nägemuse, või oli see väljamõeldis, meile pole see tähtis; kuid poeg ei kahelnud põrmugi ema sõnade tõsisesuses. Sest minutist, kui ingli töötlus sai poisile teatavaks, ei töötanud ta enam range isa käsul, vaid selleks, et täita oma ema kaunid lootused. Nicolo jõudis kiiresti edasi ja tegi sest ajast alates otse imesid. Kaheksa-aastaselt komponeeris ta sonaadi, mis oli nii raske, et keegi pääle ta enda ei osanud seda mängida. Nicolo mängis varsti kirikuis ja teatris ja sai kiiresti kuulsaks oma kodulinnas.

Väikese kunstniku isa mõtles, et pojal pole ikkagi veel kõiki tarvilikke teadmisi, mis võimalik omandada, ja viis ta Rolla juure, kes oli tolle aja kuulsamaid viiuldajaid. Kui isa ja poeg sinna jõudsid, lamas kunstnik haigena kõrvaltoas. Laual oli viiul ja selle kõrval Rolla viimase kontserdi noodid, tema isiklik teos. Nicolo võttis viiuli ja mängis ette terve kontserdi. Haige soovis teada, kes on see kunstnik, kes nii hästi oskab mängida ta teost. Kui talle öeldi, et see kunstnik on alles laps, siis ei tahtnud ta uskuda, tõusis voodist ja pooliti riides tõttas tuppa, kus viibis Nicolo. Viimane tema tulekul jättis mängu.

„Milleks olete siin?“ küsis üllatatud Rolla.

„Tahtsin paluda, et võtaksite mind oma õpilaseks,“ vastas Nicolo kummardades.

„Õpilaseks?“ kordas Rolla, „Kuid mul pole teile tõesti enam midagi õpetada.“

Sääraselt võttis viiuldaja vastu lapse, kel polnud enam võistlejat.

Neljateistaastaselt andis Paganini kontserte kõigis suuremais Itaalia linnades ja kõikjal oli tal kuulmatu edu. Siis külastas ta Saksa-, Prantsuse- ja Inglismaad, ja need teekonnad olid talle tõsiseks võidukäiguks. Ta ei olnud üksi kõige parem mängija, vaid ka väljapaistev komponist. Ta on kõigi aegade ja kõigi maade suurim viiulikunstnik.

Servantes — „Don Quijote'i“ looja.

Servantes oli noores eas vahva sõdur, võitles kuulsas Lepanti lahingus ja kaotas oma käe. Igatsedes kodumaa järele, ta sõitis laevaga Neapolist Hispaaniasse. Laev sattus aga meriröövlite kätte, kes vedasid oma vangid Alžeerri. Dei orjaks saanud, Servantes koostas ühes kaasvangeidega põgenemise plaani, kuid äraandlikul viisil sai plaan teatavaks ja aeti nurja. Dei lubas kinkida elu ainult sellele, kes nimetab pääsüüdlase. Kui süüdlased karistuseks dei juure toodi, ütles Servantes: „See olin mina! — Karista mind, kuid kingi elu mu seltsimeestele.“

See kangelaslik vastus näis dei pääle mõju avaldavat, ja Servantes mõtles juba, et ta külmaveresuses päästab seltsimeeste elu, kuid ei sündinud nii: neid kõiki just karistatigi. Mis puutub Servantesesse, siis dei arvas, et inimene sellase uhke iseloomuga peab olema pärit tähtsast perekonnast, kel võimalik teda kõrge lunastushinna eest välja osta, ja andis talle armu. Vangile kingiti elu, kuid järelvalvet kõvendati. Servantesi valvati ööd ja päevad, hoiti ahelais ja karistati väiksemagi käsu mittetäitmisel, ning ta pidi kandma sellaseid hirmsaid kannatusi tervelt kuus aastat.

Lõppeks üks tuntud munkade ordu, kes tarvitas annetajailt korjatud anded kristlaste väljaostmiseks, kes olid sattunud muhameedlaste kätte vangi, ostis Servantesi välja, ja ta nägi taas oma armastatud kodumaad Hispaaniat. Sel ajal kõik ta elamisvõimalused põhjenesid ainult ta sullele, ja need võimalused olid liigagi napid; vaatamata sellele, et ta oli kirjutanud palju teoseid, Servantes elas üksinduses, põlguses ja alandatud olukorras. Sügavmõttelise ja humooriküllase „Don Quijote'i“ ta kirjutas vanglas.

Alles pärast ta surma ta sai vääriliste austuste osaliseks. Talle ehitati suurepärase hauakamber, püstitati ta auks mälestussammas, anti välja ta teoste iluväljaanne ja ja hakati ülistama maad, mis olnud ta kodumaa.

Orleani neitsi.

Raske oli 15. sajandi algus Prantsusmaale. Nõdrameelne kuningas suri, kelle valitsuse ajal üksikud hertsogid võimu olid haaranud ja oma isiklike huve taga ajades kodu sõdu pidasid. Nad ei hoolinud rahva viletsusest ega Prantsuse kuningriigi võimu nõrgestamisest.

Soodsat silmapilku, kus maal puudus jõud välisvaenlasega võidelda, kasutasid inglased. Nad saatsid suure väe Prantsusmaa allaheitmiseks mandrile, ja paljud Prantsusmaa vürstidest läksid nende poole üle, unustades kohuse isamaa vastu. Vaenlased laastasid armutult maad, põletati külasid ja linnu, viljarikkad põllud tallati, sõjakoledusis suutsid inimesed endid vaevalt toita, haigused ja näljahäda levisid üle maa. Võõrastele vägedele sunniti tasuma suuri makse, ja rahvast kurnates tundsid viimased endid täieõigusliste peremeestena. Isegi Prantsuse riigi troonipärijaks oli kuulutatud inglise prints. Aastakümneid kestis sõda ja veel polnud lootust ta lõpetamiseks. Prantsuse troonipärija tundis rahva rasket seisukorda, kuid tal puudus jõud lasta end kuningaks kroonida ja saada sellega sääduslikuks ja tunnustatud valitsejaks.

Kõik Põhja- Prantsusmaa linnad olid inglaste käes ja järjest tungisid nad edasi. Hirm ja häda mõjusid nõrgestavalt prantslaste väele: kaotus järgnes kaotusele. Isegi kuningas oli juba meelega, paljud õukondlasist pidasid kõige õigemaks sobitada rahu inglastega ja pool riigist neile anda.

II.

Lotringis elas noor tüdruk Johanna d' Arc (Jeanne d' Arc.) Tark, unistaja tütarlaps veetis meeleldi aega metsade ja mägede üksinduses, kuuldes hääli, mille olemasolust teised ei teadnud, ja nähes kummalisi nägemusi. Võttis aga hella südamega alati osa teiste kannatusist

ja oli valmis hädalisi aitama. Huvitus mitte oma küla saastusest, vaid terve rähva kannatused olid talle tuttavad. Ta kuulis inglaste ülekohtutegudest, kuidas nad ülbelt oma võimu teostasid, röövides ja tappes süütuid inimesi ja tahtes prantslasist teha oma sõnakuulelikud alamad.

Inglased olid piiramas Orleani, viimast tähtsat kindlust. Selle hinna kaotamine oleks tähendanud Prantsusmaa hävinemist.

Johanna teadis seda, teadis aga ka, kuidas rahvas inglasi vihkas ja ometi nagu hirmust jõuetu, midagi ei suutnud ette võtta isamaa päästmiseks.

Igasugune julgus taganes prantslasist, võidulootus kahanes päevpäevalt, andes maad argusele ja abitusele.

Mida lähemale Prantsusmaa sammus hukatusele, seda enam kasvas Johannas kaastundmus ja tahe isamaad aidata. Kuidas pidi tema, nõrk tütarlaps, sellega toime saama? Päevi veetis ta nüüd üksinduses, otsides vastust sellele küsimusele. Jumalalt lootis ta abi ja lohutust. Härdalt paludes püüdis ta selgusele jõuda päästeabinõude üle. Pikkamööda kasvas tas usk, et tema ise ongi see Jumalast valitu, kes peab päästma oma kodumaa. Sellele aitasid kaasa nägemused, mis tekkisid liig elavast meelegujutusest. Talle näis, et salapärased hääled hüüdsid: Johanna, mine vabasta Prantsusmaa, anna tagasi kuningale ta troon!"

Ning Johanna otsustas võtta enda pääle selle raske ülesande. Vanemad ja vennad ei saanud Johannast aru, pidasid teda hulluks. Mitu korda takistati teda kodunt lahkuda, ja kui ta ilmus lähema väeosa juure, paludes anda endale sõduri riideid ja relvu, naerdi ta lihtsalt välja. Ta palved ja kangekaelsus saavutasid lõpuks ikkagi võidu.

Õukonnas oldi suures ärevuses: päev-päevalt halvenes Orleani seisukord. Ükski ei näinud mingit võimalust linna päästmiseks. Hirm inglaste eest valdas kõigi meeled, nii et päälikul juba raske oli sundida sõjavägesid lahingusse minema.

Ühel päeval ilmus kuningakotta noor tüdruk sõdurimundris ja palus tulevase kuninga jutule. Algul ei täidetud ta soovi. Johanna kõneles säravail silmil oma suu-rest ülesandest. Esiti kaheldi ta sõnades. Viimaks ta veenev toon, kindel ülesastumine ja eriline sisemine vaimustus ühes jumalakartlikkusega võitsid kõik umbusklikud. Ta pääsis troonipärija juure ja avaldas temasse suurt mõju. Nagu uut elujõudu ja julgust sai ta Johanna sõnadest. Tema käsul anti noorele sõdurneitsile väike sõjaväe salk, ja sellega ruttas Johanna Orleani päästma.

Rüütli riietuses, üleni relvastatud, kandes valget lippu, kutsus Johanna d' Arc sõjaväge endaga kaasa võitu jagama. Juba esimeses lahingus saavutas ta hiilgava võidu. Kõikumatu julgus ja kindlus sõjaväe paigutamisel ja juhatamisel äratas imestust, ja suurem osa sõjamehi uskus ta olevat Jumala saadiku. Johannaga koos mindi lahingusse, olles veendunud võidus. Mitu korda löödi inglaste sõjavägi, kuni see Orlean'i piiramisest loobus ja põgenes prantslaste eest. Orlean oli päästetud ja kangelast, kes selle teo korda saatis, ei nimetatud enam teisiti kui „Orleani neitsi.“

Veel palju võite kroonisid kokkumata neitsit, ja teda koheldi sageli hirmusegase austusega.

Prantsusmaal oli igivana komme kroonida kuningat alati Reimsi linna pääkirikus. Nüüd, kui Orlean ja Reims olid vaenlastest vabad, võis Orleani neitsi saata kuninga oma võidurikaste sõduritega kroonimisele. Prantsusmaa oli viimaks saanud endale säädusliku valitseja Karl VII, kellele truudust vandus ka palju neid hertsoge, kes inglastega olid ühinenud. Vaenlaste jõud oli nõrgestatud, ja kuigi sõda veel aastaid kestis, Prantsusmaa oli päästetud!

Orleani neitsi ülesanne oli jõudmas lõpule. Kuid tolleaja ebausklikus õhkkonnas leidis küllalt uskujaid kuulujutule: Orleani neitsi olevat nõid. Levitasid seda juttu Prantsusmaa vastased.

Kes tundsid Orleani neitsit, ei kahelnud ta üleloomulikes võimeis; oli ju tema suutnud vaimustada ja suurtele

tegudele kaasa kiskuda argusse ja jõuetusse langenud rahva. Oli saavutanud võite sääli, kus teised ei kahelnud kaotuses.

Alati sõbralik ja lahke kaasvõitlejate vastu, ikka tagasihoidlik ja omakasupüüdmatu, muutus ta vaimustuse hoos prohvetiks ja hädaohu silmapilkudel sõjapäälikuks, kes julguse ja kiire otsustusvõimega kasutas vaenlase nõrgemaid külgi. Ta oli targem teistest, sündinud rahvajuh. Kuna teda alamrahvas otse jumaldas, vihkas teda kõrgem seisus just sellepärast.

Nüüd, hädaohu möödudes, tehti talle igasuguseid takistusi: väesalgad anti talle väikesed, sunniti vastu oma tahtmist lahinguid alustama, mille tagajärjeks tulid kaotused.

Õnnetu juhuse tõttu sattus Orleani neitsi bürgundlaste kätte vangi. Need andsid ta inglaste, oma lepinglaste kätte. Inglased vihkasid Johannad, oli tema ju süüdi nende kaotusis.

Kuigi nad teadsid, et Orleani neitsi mingisugune nõid polnud, lasid nad ta siiski kohtu poolt surma mõista. 1431. a. põletati Johanna d'Arc Rouen'i linnas nõiana. Prantsuse kuningas, kes võlgnes Orleani neitsile oma riigi ja trooni, ei astunud ühtki sammu ta vabastamiseks.

Sõpradest mahajäetuna, vaenlasist ümbritsetuna, suri Johanna tuleriidal. Kaasaeglased ei mõistnud teda. Nad ei saanud aru ennastsalgavast armastusest isamaa vastu, mis kihutas Johannad jätma oma vaikse koduküla ja astuma võitluse keerisesse.

Järelpõlved on hinnanud Orleani neitsi tööd. Iga-vesti jääb ta kangelaseks, kelle väärseid vähe ajaloos.

Naine kodukaitses.

J. Parijõgi.

Kompaniiülem oli 3. rühma sõduriga Lillakaga hädas. Enne nii julge, rõõmus ja iga ülesande pääle valmis sõdur

oli juba mõnd aega norus ja mures. Ei ta just püüdnud kõrvale hoida ülesandeist, kuid oli kaotanud igasuguse algatusvõime, täites tuimalt ja mehhaaniliselt mis kästi: Vahipostile ei usaldatud teda saatagi. Selle asemel, et erksalt silmas pidada temale kättenäidatud teed ja jälgida iga vähematki liikumist vaenlase pool, seisis mees tuimas tardumuses kohal ega kuulnud isegi leitnandi hüüdu, kui see vahiposte käis revideerimas.

Ei, mis sõdur see niisugune veel on! Kui Lillakale vahetus saadeti, kutsus kompaniülem ta enese juure ja võttis esile.

„Mis teil viga on, Lillakas, norus ja omaette, ei kuule ega näe, mis ümber sünnib? Kas see on mõni sõdur?”

„Ei tea, härra leitnant, ei saa isegi aru, mis see on. Muremõtted tahavad lämmatada.

„Mis mure? Kas pole kõht täis, riie seljas ja saapad jalas? Ja võidus oleme nüüd ka. Mis muret võib sõduril olla!”

„Ega küll see, härra leitnant, kodused asjad teevad muret. Kuidas nad sääal saavad või on! Kes neile künnab või külvab? Kodus puha naispere. Poiss sai alles kahe-teistkümne aastaseks, vanem tütar on küll kuuteistkümmene ja naine . . . Kuidas nad saavad hakkama . . . Kui aga näen siin põldu, südame kisub kokku. — Kaeraseemnest oli puudu . . . kas said ühisusest kaeru, või ei saanud. Juba pea aasta kodunt ära . . . See teeb muret, härra leitnant.“

„Mis see mure siin aitab? Asi, mille pärast maksab muretseda! Küllap saavad hakkama. Kirjutage täna palve, et saadetaks sõjavang tööle. Kirjutan otsuse pääle ja saadan veel täna edasi.“

„Kuidas härra leitnant arvab, võiks kirjutada. Oleks ikka mehehing majas.“

Sama päeva õhtupoolel sai Lillakas kodunt kirja. Tuli kiri näpus ise leitnandi juure. Nüüd tundis kompaniülem temas jälle endise sõduri, julge, rõõmsa ja hakkaja.

Lõi kõpsudes kannad kokku ja seisis sirgelt nagu tikk.

„Härra leitnant, mõtlesin järele, ei maksa sõjavangi paluda, sain praegu kodunt kirja. Neil sääb kõik korras. Muretse sin, et ei naised saa hakkama, neil kõik tehtud.“

Vaatas nii rõõmsalt ja usaldavalt kompanii ülemale silma sisse, et selgi ilmus naeratus suunurkadesse.

„Mis nad siis kirjutavad?“

„Kui lubate, härra leitnant, loen ette? . . . Armas mees! Juba ammu. . . Ah soo, ja: Sina meie eest ära muretse, vaata, kuidas ise saad. . . Ja siit edasi: Leo rakendab juba hobuse ette nagu midagi. Mineval nädalal äestas kesa ära. Tahab vägisi kündma hakata, mina ei luba veel — kont on ikka nõrk. Minul ja Lindal on künniamet selge. Esiti kiskus küll adra maa seest välja ja hobused nagu ei tahtnud käia vaol, aga nüüd läheb sama hästi nagu sinulgi. Lindaga juhtus kevadel tagaväljal naljakas lugu. Pani kaikakonksu kõige ülemasse auku, tulid nii sügavad vaod, et väsitas keskhommikuks hobused. Ise sai aru küll, et vaod liiga sügavad, ei osanud aga asja kuidagi parandada. Vana Ülesoo Jaagup juhtus ka põllul olema, nägi tüdrukku rassimist, pani siis konksu õigesse auku. Nüüd on Lindal kõik künnikunstid käes. — Kaera seemne saime ühisusest õigel ajal kätte, praegu ei ole lap-pigi tühja maad. Rukkivälja seemendame vana seemnega. Kardan, et Linda enesele liiga teeb, ta ikka veel nooruke. Tüdruk on aga ise rõõmus, laseb laulu, kui hobused karjamaale viib; ratsutab nagu poiss. Kaks korda nädalas käib koolitõu juures „Ühistöös.“ Meil on nüüd külas „Ühistöö“ osakond, koolipreili asutas. Õmblevad sõdureile särke ja valmistavad kingitusi. Kolm saadetist viidi juba Narva rindele ära. Kust „Ühistööst“ teile kingitused tulevad? — Nelipühiks tegime viimse teo nisuleiba. Salme tahtis kangesti oma kakku „Ühistöösse“ sõdureile viia, aga ei tulnud sest midagi välja. Järgmine saadetis oleks läinud kahekolme nädala päraat, leib oleks läinud enne hallitama. Poole sinki saatsime. — Linda tugev tüdruk, minust juba

poole pöördudes, lubas heinaajal hanguda kõik heinad. — Salmest on ka juba suur abi, seapõrsad ja kanad on tema hooleks. On teine nii uhke oma perenaise ametile. — Vanal kimlil tuli mineval nädalal raud alt ära, tahtsin seepale viia, kus Linda seda. . . Otsis naelakasti, haamri ja tangid. . . Mina hoidsin jalga — vana kimmel ju nii vagnune — ja tüdruk löi hobusele raua alla. Kartsin küll, et naelab, ütlesid ju alati, et kimlil madalad kabjad, aga ei kedagi. — Homme saadan Linda veskile. Leo tahab kangesti kaasa minna, veskil käimine olevat ikka rohkem meeste asi. Tema nüüd meil ainuke mees majas, topib end iga töö juure. — Lõpe väljal on tänavu nii ilus rukis, mis sugust minu mälestuses pole olnud. Saadan sulle kirja sees ühe rukkipea ja rukkilille. See on sinu enda külvatud rukis. — Siimu Kadri . . . Siin tulevad oma asjad. Vaadake, härra leitnant, kui pikk rukkipea! Ja rukkilill on nagu praegu nopenud.“

Nüüd tundis leitnant jälle vana sõduri ära.

„Mis te siis muretsete, kui kodus kõik korras on?“ ütles ta nüüd juba rohkem jutujätkuks.

„Ega ma enam muretsegi, kui tean, et nad sääl kodus on nii töökad ja rõõmsad.“

„Neil jätkub rõõmu teilegi anda,“ ütles leitnant, andis tagasi rukkipea ja rukkilille, mis Lillakas hoolsasti peitis taskuraamatu vahele.

Kuidas võin teenida oma isamaad.

(Õpilaskirjatöö.)

Oleksin sõdur, raudsete rusikatega, suur ja tugev sõdur — võitleksin, tooksin isamaale ohvriks vere ja elu! Ei kohutaks kuulide vingumine, šrapnellide lõhkemine, ega õõ täis õudu ja surma lahinguväljal.

Aga — ma olen vaid tüdruk, väike ja nõrk päalegi. Mida peaksin tegema isamaa eest? Kas asutada sõja tulekul

too kurikuulus naispataljon? Paistab pigem naeruväärne kui vahva. . .

Või lähaksin halastajaõeks? Hoolitseksin haavatute eest innu ja andumusega? Oh, tunnen ennast — kui tuleksid pettumused, nurjaminekud, jätaksin vist kõik kusse ja teine. Kuid siiski — vast saaksin. . .

Aga kui ei tule sõda? Siis — ei siis ole vaja vahvat sõdurit ega ohvrimeelist õde.

Mida teen siis? Kas paluda: „Oh armas Jumal, saada sõda, et võiksin näidata, mis olen valmis tegema isamaa eest! See oleks vist suurim lollus, mida enne nähtud ja kuulnud.

Kuid kas ei või ma olla kasulik isamaale ka rahuajal? O ja, muidugi, oleksin suur riigitegelane, ühiskonnale kasulik liige; oleksin suur kunstnik, kes oma andega kõiki võlub. Küsitakse talt: „Kust sa oled?“ Ja ta vastaks uhkelt: „Olen Eestist!“ Kui paljud mõtleksid siis Eesti pääle, tunneksid huvi Eestist!

Kuid — ma pole ka seda. . .

Oleksin ema — kasvataksin lapsed õilsaiks, ausaiks kodanikeks, tooksin niigi palju kasu oma isamaale.

Või — vahel, kui mõttelend mu lapsikud unelmid päris sassi ajab — oleksin tark võlur — võluksin rikkuse ja õnne isamaale. Võluksin kõik, mis hää ja kõrge, siia, võluksin inimeste südameisse õilsad püüded ja tunded. Ja kui tuleks siis võõras Eestisse, imestaks ta ja lahkuks siit kõrge arvamisega meie väikesest isamaast.

Kuid kas ei saa ma ka niigi tuua kasu oma isamaale? Kui püüaksin saada hääks ja ausaks kodanikuks, kasulikuks ühiskonna liikmeks? Aga oled ju nii väike, mis kasu on suurel riigil säärasest tähtsuseta isikust,“ sosistab kusagilt mu pahem mina.

Aga siiski! Ääretu kõrb koosneb väikseist, väikseist liivateradest. Ja kui ka mina, säärane pisike liivatera, katsun olla väike riik iseeneses, siis võib muutuda suur riik tugevaks ja kindlaks, kui tas leidub palju sääraseid väikesi osakesi.

Igaüks võib tuua isamaale kasu, kui väike see ka oleks. Kui vaid tuuakse seda andi täiest ja tänulikust südamest. Ja see jääb troostiks mulle, nõrgale ja kindlusetu tütarlapsel.

L. E.

Emajõe Ööbik.

Meie kodumaa ei või kiidelda uhkete mägede, laiade jõgede ning muude looduse haruldustega, kuid ometi, nii lihtne kui ta on — ta on siiski meie kodumaa, ja me armastame teda. Kodumaa-armastus ei nõua midagi. See on taltsutamatu, vaba tundmus, mis alles võõrsil täie jõuga esile puhkeb ja valusalt taga igatsema paneb igat tuttavat metsarada, igat lapsepõlvest meele jäänud tuttavat maa-kohta, jah isegi õhku, taevast, pilvi ja päikese sära, mis kodumaal ja kodukohas hoopis teisiti, armsamalt näivad paistvat kui mujal.

Ja noor tütarlaps Lydia Koidula, isa Jannseni vanem tütar, pidi olema meil see, kelle kodumaa-armastus kõige kaunimal kujul ilmsiks on tulnud ja kes oma kojuigatsuse tundmusi pakitsevaiks, unustamata lauludeks ümber on kujundanud. Ühegi eesti tütarlapse suust pole laul kostnud veel nii võimsa ja põletava leegina nagu isamaa-lauliku Koidula, meie „lauluneitsi“ suust.

Ta sündis rahvusliku ärkamisaja künnisel, 1843. aasta 12. jõulukuu päeval Vändras. Isa Jannsen oli siis alles veel oma elutee algul seisev noor kolmekümneaastane iseõppija kõster, kes isegi päevatöö lõppedes endale puhkuseks mahti ei annud, vaid paberipoogna ette võttis ja õhtutundidel väledat sulge laskis krabiseda. Sääli tuli siis parastine laulik kui viieaastane lapsuke, kelle pää vaevalt üle isa põlve ulatas, oma nukuke süles, sageli ta kirjutuslaua ääre, küsides: „Isa, pai isa, kellele sa kirjutad?“ — „Ma kirjutän eesti rahvale, mu laps, nende rõõmuks ja

õpetuseks. Mine sa jälle ema juure kanni tegema . . .“ — „Aga isa, kui sa pisikeseks jääd ja mina suureks saan, kas lubad mind ka neile tillukese raamatu kirjutada, isa, kas lubad?“ — Jah muidugi, mu laps, sina oled ju eesti lapselaps, kes sulle seda siis keelab.“ — „Aga isa, kas lõikad mulle sule ja lased mind oma toolil istuda, kas lased?“ — „No ja ja! Mine nüüd, ema kutsub!“ Ainult sel moel pääsis ta lõppeks küsimustest. „Jumala käes on kõik võimalik“, oli isa siis endamisi mõtelnud, „aga sinul, lapsuke on veel mitu tuult jalge all.“

Koidula edaspidine lapsepõlv ei näita esialgu veel sugugi, et temast peaks tulema see eesti lapselaps, nagu isa oli öelnud. Vaevalt seitsmeaastasena peab ta oma sünnikodust Vändrast lahkuma, kuna isa suurekskasvanud peret maal oma väikese palgaga enam ülal ei suuda pidada ja Pärnu kooliõpetajaks asub. Koidula pannakse nüüd Pärnu saksakeelsesse tütarlastekooli. Tema suured, terashallid silmad vaatavad säääl õpperaamatust sagedasti hoopis eemale.

Ta ei sobi teiste lastega, hoiab ennast erakuna, ainult kus ta juhusliku raamatu leiab, andub ta kõike unustades lugemisele. Kord saatis õpetaja teda oma toast midagi tooma. Säääl näeb ta laual avatud raamatu, ja unustades õpetaja käsu, jääbki seda lugema, — kuni raamatu omanik talle järele tuleb ja tema sääält leiab.

Alles viimasil õppeaastail pääseb tema suur, elav andekus lõppeks vallale, ja ta edeneb kiiresti oma tulevasele õitsengule vastu. Iseäranis ilmub see tema kirjalikkudes töödes, mida sagedasti tervele klassile ette loeti; siis pidi õpetajagi tähendama: „Selles näitad alles, mida suudad.“

Nüüd, kus kooliaeg seljataha on jäänud, näeme noort neidu Lydiat korruga nagu täitsa uues valguses. Järsku seisab ta kogu tolleaegse eesti elu keskpunktis. Sest ajast pääle, kus isa Jannsen Tartusse asus, et säääl oma ajalehte „Eesti Postimeest“ välja anda, sai temast isale abiline lehetöös. Säääl, rahvamehe Jannseni kodus Tiigi tänaval,

nägusas, väikese aiakesega ümbritsetud majas kujunes kuuekümneandis aastais kõigile eesti tegelastele see kooskäimise koht, kus majarahva vaimuka ja lahke kostitamise ja hoolitsemise saatel läbi arutati nii mõnigi tähtis rahvuslik ettevõte ning samm. Rahvuslik ärkamisaeg! Selle all mõistame tervet seda rõõmsat aega, mil koguke noori ja vanu haritud eestlasi kõik oma tahtejõu pühendasid selleks, et tervet eesti rahvast liikuma panna, äratundmisele äratada, et ta on elujõuline, vaimuhariduse ja edu poole püüdev omapärane rahvus. See oli esimene noor vabadustunne pärast eesti talurahva orjusest vabastamise silmapilku (1819 a.). Kulus aga tervelt viiskümmend aastat vabastamisest, enne kui vabastatud rahva keskel lõpuks see toibumine mõjule pääsis. Selle silmapilgu juures seisamegi siin Lydia Koidula eluloos ning see silmapilk oli esimene ülemaaline eesti laulupidu Tartus 1869. a., mille ettevalmistus ja läbiviimine ongi selle esimeste Tartu haritlaste-eestlaste väikese salgakese suur teene.

Sünnib nagu ime, kui kõikidest kodumaa nurkadest laulukoorid Tartusse jõuavad. 762 hääle ühtlaselt paisudes isamaalisteks lauludeks mitmetuhandepäise kuulajatekogu ees, tunnevad äkki niihästi lauljad kui kuulajad, et nad on üks rahvas, ühiste huvide ja saatusega, õigustatud elama oma ühise tuleviku hääks. Kolm päeva tullakse kokku ja lauldakse ikka jälle raugematu vaimustusega; ja kui siis lõpuks laiali sõidetakse, viiakse sõnum ärganud uuest rahvuslikust aatest ja uuest senitundmatust tundmusest üle terve maa laiali. Mis seni ainult mõne üksiku rahvuselase pääs oli idanenud, see sai nüüd teoks; oli kadunud see suur kogu üksikuid talupojaolevusi, kes eri valdades, eri kihelkondades, teistest teadmata ja teistest hoolimata, ainult oma muredele olid elanud. Nüüd võisid tekkida seltsid ja koolid, ning kogu elu võis kiire sammuga hakata astuma sinna poole, kus oleme praegu meie, nende järeltulijad.

Selle ärkamisaja keskel seisab Koidula, õhutades oma lauludega ikka suuremale isamaa-armastusele. „Koidula laulud on meie südames ikka niisuguse tundmuse äratanud, nagu ärkaksime unest, ning väljas on kevadine päev; teeme ukse lahti: lilledõhn ja linnulaul ning — vanikut kandes seisab luuletaja väljas,“ ütleb tema laulude kohta luuletaja Kunder. E m a j õ e ö ö b i k u“ nimelise luuletiskoguga on ta kõikide südamed võitnud. Nii ilusaid laule ei oldud eesti keeles veel kunagi loodud. Kõik armastasid ja austasid tol romantilisel rahvusliku liikumise ajal leegitsevameelelist, käharpäist isa Jannseni tütart Lydiat. Ta oli otse kui ajajärgu aadete kehastatud eeskuju. See, mida teised ainult aimasid või igatsesid, see purskas välja vabalt ja täiuslikult, just nagu iseenesest tema lauludes. Jannseni kodus võttis ta alati võõrastega koosviibimistest osa. Jannsen, ladus ja rahvalikult tüse kirjamees, ei oleks suutnud üksinda kunagi kõita kõiki isamaalasi ühiseks ringiks, kui mitte temast kõrgema, paindlikuma, peenema vaimuga tütar seda ei oleks olnud elustamas. Nüüd aga olid sinna kõik kogunenud: Hurt, Jakobson, Bergmann, Eisen j. t. ; ka soome, saksa ja ungari tähtsate meestega pidas Koidula sõbralikku kirjavahetust, sidudes neid eestisõbraliste tunnetega. Lõpuks ka vana lauluisa Kreutzwaldiga oli tal elav ja kestev kirjavahetus, ja Kreutzwald kandis hellalt hoolt, et laulik-neitsi luuleanne ja vaim õieti täiuslikult välja saaksid areneda.

Teissugune oli aga pilt, kui selt pühapäevaselt rahvuslikult teelaualt tuli pilk pöörduda Koidula harilikule päevatööle. Isa Jannsen tarvitas lehe väljaandmise juures abilist; seda abi pakkus perekonna elamishuvisid silmas pidades peaaegu vabatahtlikult Koidula ise. Oskas ta ju suletööd ja eks olnud ta juba lapsena ise palunud: korra võida kirjutada eesti rahvale. Kuid see töö ei olnud kerge ja nõudis kogu jõu. Usinusega tuli vaeva näha kõige juures: alates kõige tühisemaga, nagu aadressi kirjutamine, ja lõpetades algupäraste juttude kirjutamisega lehe jututoa

jaoks. Eriti raskeks läks see töö siis, kui isa käsi luuvalu pärast enam kirjutamiseks ei kõlvanud. See töö mõjus palju Koidula tervise pääle. Ometigi võis aina imestada, et ta seejuures ikka ja alati kuninglikult elurõõmus, vaikukas ja särav sai olla. Igasuguse muu asjaga tegutseb ta sel ajajärgul: ta luuletab, kirjutab jutte ja sepitseb isegi esimesed eestikeelsed näitemängud: „Saaremaa onupoeg“, „Kosjakased“ ja „Säärane Mulk ehk 100 vakka tangusoola“, mis siis teiste noortega ühisel nõul lavastuselegi tulevad. Need teenivad kõik selle poolest tähelepanu, et neis esimest korda, niihästi juttudes kui näitemängudes, lugejale ja kuulajale mitte enam õpetlikku silmaselgitust pole püütud pakkuda, vaid tõsist kunstilist naudingut. Tema kirjutatud jutt „Ojamõlder ja tema minija“ (1863) on just selle hää omadusega.

Koidula leegitsemine oli aga lühike, sama lühike, nagu ärkamisaja esimene värske puhang. Kui ta läti tohtri Michelsoniga abiellub, peab ta kodumaalt kaugele vene merekindlusse Kroonlinna elama asuma. Küll võtab ta väikese siidikotikesega pihutäie kodumaa mulda enesega kaasa ja kirjutab veel nii mõnegi ilusa luuletise, kuid need ilmutavad nüüd teissugust, kurba, kojuigatsevat tooni. Needki luuletised on väga ilusad.

Kojuigatsus ei saanud tal enam kunagi rahuldatud; ta jääbki Kroonlinna oma elu lõpuni. Oma isale korra lapsepõlves avaldatud soovi oli ta aga teoks teinud; nii mitu kaunist raamatut on ta Eestile ilmutanud oma sulest. Kui ükskord paljude, paljude aastate pärast, nii isale kui ka tütrele muutunud oludes, tuleb tütar oma vanadusest ja muredest nõdraks jäänud isa Tartusse vaatama, vaatab vanake häälelele, kuidas tütar laua taha istub, et midagi kirjutada. „Lydia kirjutab,“ ütleb talle ema. — „Noh, Loojale tänu!“ ja vanake ruttab kohe tuppa, et tuua tütrele terve kimp üleliigset paberit.

„Siin on, mina ju enam ei või!“ Ja ta kõnnib siis mööda tuba või istub tugitoolis, vaadeldes oma suure tütre töötamist.

Koidula suri Kroonlinnas 30. heinakuu päeval 1886.
Tema viimne laul oli kodumaale :

Raske tegu maha rusus
tugevamaid enne mind,
nüüdki mina vaikeses usus
koju lendan, väsind lind.

Hinge pisaratest sulle
pärge püüdsin punuda ;
hõlmad lahti hoia mulle,
hinge ilu, Eestimaa !

Neegrite kuninganna.

(Beecher Stowe.)

Beecher Stowe on ühe raamatu, ühe võrdlemisi lühikese jutu läbi saanud üleilma kuulsaks. „Onu Tomi onnike“ on selle teose nimi. Ses raamatus kirjeldab Beecher Stowe lihtsalt, huvitavalt ja südamlikult neegriorjade elu. Sügav orjusevastane põlguse tunne paistab ses raamatus igalt leheküljelt.

Beecher Stowe sündis 1812. a. Lichfieldis õpetaja tütreana. Täisealiseks saades hakkas ta kooliõpetajannaks ja läks kahekümnenelja aastaselt professor Stowele mehele. Viis aastat hiljem alustas ta oma hirjandusliku tegevuse. Materjali nende tarvis sai ta päämiselt ühe neegri käest.

Oma väikesist jutukesist ta säadis hiljemini kokku pikema jutustuse „Onu Tomi onnike“, mis kohe tähelepanu leidis ja sai haruldase menu osaliseks.

Beecher Stowe kirjeldab jutustuses seda, mis ta ise üle elanud, mis ta oma silmaga näinud; sellepärast on pildid neegrite elust tõetruud ja tõsiste tundmustega elustatud.

Cincinnati, kus Stowe isa oli kõrgema vaimuliku kooli juhatajaks, sündis neegriorjadega igapäev hirmsaid lugusid. Kui öösel kuuldus õuest valju koerte haukumist, siis tähendas see, et mõned neegrid, kes enam piinamist ei suuda välja kannatada, katsuvad põgeneda Kanaadasse.

Neegrid pühitsevad tänini oma truu sõbra ja kaitsja sünnipäeva. Nad nimetavad teda „kuninganna Beecher Stowe“ ja jutustavad ta elust legende.

Toome neist mõne, mis kujukalt peegeldavad naiskirjaniku ja neegrite kaitsja tähtsust ja lugupidamist neegrite hulgas.

* * *

Ühel palaval suvepäeval istus New-Yorgis keegi saksa kaupmees rongile, mis sõitis San-Franziskosse. Kupees istusid veel kaks neegrit, kes olid kõige paremas tujus. Nad jõid viina ja panid kaupmehele ette ühes juua. Kaupmees tänas ja lükkas pakkumise tagasi. Siis ütles üks neegreist:

„Olge hääks, jooge meie kuninganna terviseks“. Et neile hääd meelt teha, võttis kaupmees viinaklaasi ja küsis: „Kust ajast saadik on teil siis kuninganna?“

„14. juulist 1812. aastast saadik. Siis sündis kuninganna Beecher Stowe“, vastasid neegrid. „Milliseid lugusid temast kõneldakse! Kui soovite, jutustan teile neist mõne“.

Kaupmees jaatas, ja teine neegreist algas:

„Vaadake, ehk küll Beecher Stowele ausammast pole püstitatud, elab mälestus tast ometi miljonite neegrite südames. Temast räägivad muinasjutud ja legendid. Niipea kui lapsed lugema õpivad, on neile Beecher Stowe tuttav. Pea kujutatakse teda kuningannana, pea presidendina, pea ilusa neegrinaisena. Kui olin viieaastane, jutustas mu ema 14. juunil mulle järgmist: täna sündis maailma suurim kuninganna. Kaugei Inglismaal, mere taga, valitses ta inimeste üle ja oli selle üle uhke, et ta kuningriigis siinpool ega säälpool ookeani ei olnud orje. Sünnipäeval toodi talle kõige haruldasemat puuvilja ja elajaid kingituseks. Keegi väepäalik tuli aga tühjade kätega ja näitas näruseis riideis neegrile, kes käis ta järel.

„Ma tõin su juure ühe õnnetu, kes sinu nime ei tea.“
Vaene neeger langes põlvili, paludes andestamist.

„Kas sa tõesti Beecher Stowe'st midagi pole kuulnud, kes rõhutuid kaitseb?“ küsis üks ministreist.

Neeger aga ütles:

„Isandal, kelle ori ma olin, oli veel kolmsada orja. Meid piinati ja pekseti, nii et ma viimaks enam ei jõudnud kannatada ja põgenesin. Naabruses oli veel umbes kolmkümmend maaomanikku. Igaühel neist oli kaks-kolmsada orja, keda ka pekseti ja kes ka kuningannast midagi ei teadnud.“

Seda kuuldes tõusis kuninganna troonilt ja ütles kurvalt:

„Ma ei taha kuulda enne ühtki kiidusõna, kui neegrid on vabad.“

Siis läkitas ta sõjalaevad Ameerikasse, ja ta sõdurid võitlesid vahvalt seni kui kõik neegrid olid vabad.

„Lõuna-Ameerikas jutustatakse“, algas teine neeger, et Beecher Stowe olnud president Washingtoni abikaasa. Ehk ta küll neegreid halvasti ei kohelnud, leidis ta ometi orjadepidamise loomuliku, lubas neid müüa, osta ja vahetada. Kõige armsam oli talle aga ta poeg Franklin.

Kord nägi Beecher Stowe unes, et ta laps on hällist ära kadunud. Suures hirmus jooksis ta lapsehoidja juure ja küsis:

„Kus on Franklin?“

„Müüdi ära“, vastas lapsehoidja.

„Müüdi ära!? Kas võib siis emalt lapse ära võtta ja ära müüa?“ — karjus Beecher Stowe meeletult.

„Muidugi võib!“ ütles ta mees, kes sinna tulnud.

Käsi ringutades jooksis ta tänavale ja küsis igalt vastutulijalt:

„Kas võib lapse ära müüa?“

Aga kõik naeratasid [ainult kaastundlikult. Õnnetu ema tormas otsekohe kohtusse.

„Minu laps, minu poeg on ära viidud!“ kaebas ta kohtunikule.

„Mis sest siis on?“ lausus see ja viis naise peegli ette. „Kas saad nüüd aru?“ Ema nägi peeglis oma musta näo —

ta oli neeger — ja hakkas kibedasti nutma. Siis ärkas ta unest ja jooksis suures hirmus oma lapse juure.

Poisike magas rahulikult, aga lapsehoidja Kiti istus hälli kõrval ja nuttis kibedasti.

„Mis sul viga on?“ küsis presidendi proua.

„Mu väike poeg Tom müüdi eile ära. Härra arvas, et laps mind minu tegevuses takistab, et ma lapseta paremini Franklini eest hoolitsen, ja laskis sellepärast mu poja ära müüa.“

Beecher Stowe mõistis, mis lapsehoidja süda tundis. Ta ruttas oma mehe juure ja ütles valjusti:

„Sina käksisid väikese Tomi ära müüa! Võta oma käsk tagasi! Lase Tom tagasi tuua.“

„Seda ei saa ma teha, see on säädusevastane.“

„Kuule mind!“ Ja naine jutustas abikaasale oma unenäo, rääkis Kiti murest ja lisas juure:

„Sa oled president! Sa pead uue sääduse maksma panema ja lõpu tegema neile häbistavaile inetusetegudele.“

Kaua mõtles president. Tal endalgi oli neegreist kahju, aga et ta maaomanikkudele hääga midagi teha ei saanud, siis saatis ta sõjaväe sõtta. Palju valati verd, aga neegrid jäid võitjaks ja said vabaduse.“

Esimene neegreist jätkas:

„Üks rikas maaomanik nägi oma mustade orjade seas väga ilusa noore tütarlapse, kelle nimi oli Harriet Beecher Stowe. Igapäev käis isand noort ilusat neegrineidu vaatamas ja ajas temaga juttu. Aga neiu oli vaikne ja ütles vabandades, et ta tööd peab tegema. Kord hakkas isand oma igava poissmehepõlve üle kaebama ja palus neiu tulla aega viitma. „Ei,“ vastas neiu uhkelt, „ori ei kõlba sinule.“

Harriet oli väga uhke ja paindumata loomuga. Mister John sai aru, et tal selle neiu juures midagi pole pääle hakata. Ta sõitis meelelahutuseks ära. Aga igatsus Harrieti järele ajas ta varsti jälle koju, ja ta otsustas ta naida.

„Kuule Harriet, tule mulle naiseks“, ütles isand.
Neiu silmad läksid segaseks, aga ta ütles kindlasti.

„Ei! Ori ei või saada sinu naiseks.“

„Sa oled hulluks läinud?“ karjus maaomanik vihaselt.
„Sina ei taha saada minu sääduslikuks naiseks, kuna mul on mitusada orja!“

„Ma ei taha kadedusega rikkuda nende elu! Lase nad vabaks, ja ma saan su truuks naiseks, sest ma armastan sind!“

Mister John sai rõõmsaks ja hakkas mõtlema, et tema kui rikas maaomanik tõesti teistele hääd eeskuju võiks anda. Ettevaatuse pärast kuulas ta siiski teistelt järele, kuidas need asja pääle vaatavad. Üks naeris ta välja, teine soovitas tal minna hullumajja. See vihastas Johni ja ta tegi kangekaelsuse pärast otsuseks lasta oma orjad vabadeks töölisteks.

„Teie võite ka oma seltsimehi üles äratada, et nad endile vabaduse kätte võitleksid! Meie aitame teid.“

Asi lõppis neegrite mässuga. Suur neegrite sõjavägi, kirved, nuiad ja vikatid relvadeks, läks Johni juhatusel sõtta ja võitis endale vabaduse. Kui õnnelikud neegrid Johni oma päästjana kilbile tahtsid tõsta, ütles see:

„Tänage minu abikaasat Harriet Beecher Stowe'd!
Ta ei tahtnud vabaks saada, enne kui teie olete vabad.“

Niisuguseid lugusid jutustavad neegrid Beecher Stowe, kes oma kirjatöödega äratas kaastundmust mustade viletsuse vastu ja aitas õhutada nende vabastamise aadet.

III.

Kutsevalik.

Kustas, eeskujulik aednik, pühendas suurema osa päevast kibuvitsa ja viljapuude pookimisele.

Meie, poisikesed, piirasime teda tiheda ringina, ja siis sadas rahena küsimusi selle iseenesest nii lihtsa ja huvitava toimingu kohta. Ants üksi ei küsinud midagi, vaid jälgis huviga isa tegevust ja kuulas tähelepanelikult, kui viimane seletas puude pookimise teooriat.

Terve pookimistöö sündis meie silme all, kusjuures loetleti kõik tagajärjed, millised see võib esile kutsuda. Sääljuures ei unustanud Kustas pöörduda meie tähelepanu taimeriigi imestusväärseile nähtusile, seletades meile taime eluavaldusi, millised pole nähtavad inimesile, kes botaanikas on võhikud. Ta juhtis meie tähelepanu mahla liikumisele taimedes, mida võidavat võrrelda vereringvooluga loomade juures, — taimede hingamisele ja kasvule, tüve ülespoole suundumisele, vaatamata juurte vastupidiseile jõupingutusile, puukoe tekkimisele, taimede haigusele ja surmale. Mida rohkem Kustas selgitas meile huvitavaid taimeriigi saladusi, mida rohkem me jõudsime [asjasse süveneda, seda enam me vaimustusime. Ants üksi püsis endiselt mõtlik ja ja vaikne. Sügavmõtliku ilmega ta jälgis isa pingutatud tähelepanuga sellaste huvitavate seletuste ajal.

Vestluse lõppedes vennad läksid terrassile mängima, Ants aga, mõtlik ja endasse süvenenud, läks metsa tihnikusse, mis asus aia lähikonnas.

Poole tunni pärast Kustasega terrassil jalutades nägin Antsu, kes tuli metsast ja ligines meile nobedail sammudel. Ta silmad välkusid elavalt, ja ta näis olevat vabaneanud raskeist mõttest, mis rõhusid teda alles hiljuti raske painajana.

„Isa“, ütles ta otsustavalt, jäädes meist kahe sammu kaugusele seisma, „isa, kuule mind!“

„Kõnele, mu poiss, ma kuulan; sul on mulle vist midagi hääd ütelda?“ küsis isa.

„Tahaksin saada aednikuks, kui sul midagi selle vastu ei ole“, ütles Ants.

„Aednikuks?“ kordas isa.

„Jah, isa. Oled sa nõus?“ küsis poiss veel kord palavikulise kärsitusega.

„Ma ei keeldu nõusolekut andmast,“ vastas isa, „oleksin väga õnnelik, kui üks minu poegadest hakkaks eeskujulikuks aiapidajaks. Kuid enne kui otsustada, kas sa oled ka mõtelnud, et ajapidajale pole veel sellest küllalt, kui ta oskab peenraid teha, puid pookida ja lõigata: tal peab olema ka vastav põhjalik haridus.“

„Olen selle üle juba mõtelnud,“ kostis Ants, „ja tahan sellepärast hakata aiapidajaks, et teada kõike seda, mis sinagi tead, et võiksin kõike seda, millest sa meile oled jutustanud igapäev, oma silmadega näha. See on nii suurepärane!“

„Hää küll, ma töotan sulle aianduse alal igas asjas abiks olla, aga sa pead mulle omaltpoolt töötama, et tahad õppida nii, et saavutaksid aiapidajale tarviliku hariduse. Et osata taimi klassifitseerida, pead sa õppima selgeks ladina keele, mille vastu oled tänini tundnud põlgust.“

„Nüüd ma teda juba enam ei põlga, seda pead nägema,“ ütles Ants.

„Aiapidajale samuti hädavajaline on maateadus, milles sa kunagi pole saavutanud edu, ta annab mõiste kliimast ja kliimaoludest, et kasvatada eksootili taimi.“

„Tahan õppida maateadust!“

Ants ei kartnud mingisuguseid raskusi, ja isa, kes pooldas kõiki elukutseid, mis lähendavad inimest loodusele, ei võinud jätta hääkskiitmata poja kavatsusi.

Kolm tōotust.

J. Parijõgi.

Enam kui sada aastat tagasi. Kevadine päev hakkab jõudma õhtule, päike laskub madalale Risu metsa kohale. Rakvere Vallimäel mängivad kolm kreiskooli õpilast Trooja sõda. Need on Kreutzwald, Fählmann ja Nocks.

Sääl ülal müüriks seisab vana Priamos ja lausub kurba ennustust. Linna müüride vahel, kaugel lahingu kärast, istub ilus Helena, ja ta jalgade ees Paris. Linna ees käib aga äge võitlus. Siin võitleb Patroklos Hektoriga. . . ägedas tapluses langeb Patroklos. Nüüd tormab lahingusse jumalatesarnane Achilleus. Ülal Olümpil paneb Zeus kaalule kaks eluloosi. . . langeb Hektor, kuid langeb pärast ka jumalik Achilleus. Trooja on võitmatu. Siis valmistatakse puuhobune, ja nüüd pääsevad kreeklased linna. . .

Päike on juba kadunud metsa taha, taevaserv punetab. Õhtu jaheduses jahtuvad poiste meeled. Väsinuna toetuvad nad müüri najale ja nende pilk rändab üle lagendiku.

Jah, olid ilusad ajad vanas Kreekas! Oli sõjakangelasi, oli vaimukangelasi. Oleks tahtnud elada tol ajal ilusas Kreekas!

„Oleksin läinud Agamemnoniga Trooja sõtta,“ ütleb Fählmann.

„Oleksin õppinud kuulsa Homerose laule ja kuulnud Sokratese õpetust,“ lausub Kreutzwald.

„Mina küll ei oleks läinud Trooja sõtta,“ ütleb nagu endamisi Nocks, „oleksin õppinud vana kreeka gümnaasiumis, oleksin tahtnud ise sääl olla õpetaja.“

Ja, olid ilusad ajad! Mis on aga meie ajal? Siinsamas mäejalal tore mõisamaja põlise pargiga, siin mõisa põllud, kus teomehed kupja sunni all lõ-

petavad künnitükki. Nüüd rakendatakse härjad lahti. Ikkest pääsnud loomad ja tööst väsinud teolised liiguvad aeglaselt küla poole. Kusagil krigiseb puuvanker ja kostab veniv orjalaul. Pargi nurga tagant tuleb salk väsinud vaimu ja teopoisse. Nende samm on raske ja selg enneaegu küürus. Nii lõpeb siin igal õhtul töö. Kreutzwald vaatab üle linna Sõmeru poole. Silm ei seleta üksikuid inimesi, aga teelt tõuseb tolmu, küllap läheb säälgil väsinud teovägi töölt koju. Nii on ka säälgil Sõmeru kuusiku taga Kaarli mõisas, tema kodus, nii on üle maa.

„Kus on meie Achilleus, meie Homeros?“

„Sinna väljadele nad surevad,“ näitab Fählmann mõisa põldudele. „Siin kustub iga vaba mõte ja luule.“

Vaikides vaatavad poisid üle põldude. Kaugemalt metsaservalt hakkab paistma üksikuid õitsitulesid. Säälgil nad istuvad päale rasket päevatööd, tukuvad ja puhuvad juttu.

„Ehk ei ole asi siiski nii halb,“ võtab sõna Fählmann, „mina olen õitsilistelt ja teolistelt kuulnud imelikke lugusid ühest vanast eesti kangelasest, Kalevipojast. . .“

„Seda olen minagi kuulnud oma mõisa toapapalt,“ lausub Kreutzwald. „Ta on mulle pikil talveõhtuil palju jutustanud Kalevipojast. On ehk meilgi oma „Ilias“ ja „Odysseia“. Kui keski need lood kirja paneks. Ja kui ilusaid muinasjutte on mulle jutustanud Kaarli mõisa rehelised — need ei ole halvemad teiste rahvaste muinasjuttudest.“

„Ei olegi meie rahvas nii tuim ja rumal, nagu räägivad meie saksa õpetajad, küllap suudab temagi midagi luua ja õppida,“ täiendab kolmas sõber Nocks.

Videvik tiheneb, Risu metsa poolt tõuseb udu,

mõisa pargis hakkab laksutama ööbik, ja niidul algavad saagimist rohutirtsud.

Poiste silmad löövad hiilgama ja paletele tõuseb vaimustusepuna.

„Meie peame need lood ja jutud rahva suust koguma ja üles kirjutama, peaksime näitama kogu maailmale, et ka meie rahval on vaimuvarasid.“

„Seda peaksime tegema!“

Ja esimesena ütleb Fählmann:

„Mina võtan endale ülesandeks „Kalevipoja“ loo kogumise ja üleskirjutamise.“

„Mina tahan koguda ja kirja panna kõik muinasjutud,“ töötab Kreutzwald.

„Mina tahan kogu oma elu pühendada kodumaa koolitööle,“ teatab kolmas sõber.

„Töotagem seda siinsamas püha vandega jakinitagem käeandmisega!“

„Töotagem!“

Ja äkki vaikib mõisa pargis ööbik, lakkavad häälitsemast rohutirtsud ja vaikivad linna öised hääled. . . sest kolm noort sõpra seisavad Vallimäel, käed sirutatud taeva poole, ja annavad vandetootust: „Vannume Eestile ustavust elades ja surres!“ Siis lööb õhtutaevas heledamini loitma, kahvatu täht ilmub taeva, ööbikud algavad uue jõuga, öö täitub rõõmsaist kevadhäältest. . . kolm noort sõpra on töötuse annud ja seda vandega kinnitanud.

*

Mööduvad aastad. Kreutzwald kogub muinasjutte, ja kui sureb sõber Fählmann, enne kui suudab täide viia oma elutöötuse, võtab Kreutzwald omaks ka sõbra ülesande ja täidab selle. Nocks töötab koolipõllul kuni eluõhtuni.

Vallimäel antud vanne on täidetud.

Kaks töömeest.

J. Parijõgi.

1. Ojavere Madis.

Nüüd ei käinud vana Ojavere Madis enam mõnd aastat teistega põllul tööl. Silmad olid jäänud tõntsiks, jalad kangeks ja labaluud valutasi, kui vähegi halvem ilm. Nüüd istus ta varjuväraval pingil või komberdas kepi najal ümber talu, vahel omapääd, vahel juhiks tarvitades poja-poega Mikut. Kevadel, kui tuuleõhk kandis põllult õue tuttavaid lõhnu ja metsast kevadhääli, ei püsinud ta istuda varjuväraval pingil, vaid hakkas rahutult luurima ümber talu, õues ja aias. Siis tuli Miku häämeelega vanaisajuure ja hakkas talle juhiks, sest ta teadis, et nüüd hakkab vanaisa kõnelema oma minevikuga, ja see oli nii huvitav. Vanal Madisel ei olnud enam mõnd aastat olevikku, ta elas minevikus, kõneles selle vana Ojaverega, mis pidi olema hoopis teissugune, kui Miku seda mäletas . . . kõneles oma noorepõlve tööga.

Kui Miku viis vanaisa kambri nurga juure, siis paitas vanaisa oma tööst kõveraks jäänud sõrmedega seinapalke ja hakkas kõnelema:

„Jah, vana suitsutare oli siis, kui sinu vanaemaga, Annega, koha võtsime. Tegime siis hädapärase uue elumaja . . . see on juba kolmas minu põlves. Sai talvel palgimetsas käia . . . olin siis noor ja tugev, sain valmis ilma teiste abita . . . ikka palk palgi kõrvale. Suvel hakkasime ehitama. Küll võttis õhtuks pihad haigeks — ikka põllul ja ehituse juures. Ega olnud aega väsimust tunda. Sinu isa oli siis veel sülelaps. Mäletan, Ann istus ühel õhtul laastuhunnikule last imetama . . . Kui laps kõhu täis saanud, hakkas kilkama, tahtis oherdit oma kätte. „See tahab juba appi tulla,“ ütles Ann. Minul ununes väsimus. Ann viis lapse tuppa hälli ja hakkas minu pihtu voolima. Ei, kus siis oli aega väsimust tunda, üks töö ajas teist taga, töö kandis sind päevast päeva.“

„Vanaisa räägib jälle vana ajaga ja oma tööga, ütles Miku, naeratades seda kuuldes, et tema isa on kord ka väike sülelaps olnud.

„Jaa. Ei, töö räägib minuga. Küllap õpid sinagi kord mõistma töö kõnet.“

Siis kobas vanaisa kepiga aiavärava lahti ja astus aeda.

„Siin see õunapuu . . . selle istutasime sinu vanemaga meie pulmapäeval. Ei tahtnud esiti jõudu võtta, oli kaua kudur — maa oli lahja. Siis hakkas kasvama. Nüüd on tüvi jäme, koor paks ja krobeline. Oled sinagi küll ja küll söönud neid õunu. Ei tea, isa ütles mineval sügisel, et tüves olevat viga. Hakkab ehk minema, tuleb minule ja Annele järele . . . Selle istutasime sinu isa sünnipäeval, selle Miili-tädi varrupäeval, need on veel tugevad. Nüüd on aed õunapuid täis . . . sinu õnnepuu on veel noor, kuid paar sügist oled juba saanud õunu. — Kuuled, kui lehed sahisevad, eks see ole töö hääl . . .

Mõnikord, kui tüdinesin, ütlesin Annele: „Oleks pärinud isalt jõuka talu, ilusate hoonete ja rammutatud põldudega, oleks elanud mureta, nüüd katkestaja katkesta, enne kui midagi saad ja näed“. — „Mis sa nüüd isahaua põhja . . . Või see jõukas talugi sulle õnne rohkem oleks annud. Nüüd ometi tunned rõõmu, kui midagi oma töö läbi oled saanud. Nüüd ometi kõnnid ja vaatad oma tehtud maja, oma istutatud aeda, oma juuritud heinamaad. Kas oleksidki isa ehitatud maja ümber nii kõndinud, isa istutatud aiast ja isa juuritud heinamaast nii rõõmu tunnud, kui nüüd omadest!“ Õigus oli kadunukesel küll. Ega see Ojaveri koht ole mind eluaja oma jõuga kinni pidanud, selle kohaga on minu töö mind sidunud.“

Nad jõudsid ringkäigul talli juure. Siingi peatus vana Madis, silitas käega krobelist kiviseina, kõneles oma tööga ja kuulas selle häält.

„ . . . Mina hakkasin esimesena külas kive lõhkuma ja põlde puhastama. Ehitasin ka esimese kivilauda. Sai

igal vabal silmapilgul istuda kivi otsas ja auke täksida . . . küll põrutas käsi ja lendas kivitolmu silma. Eks siia kivide külge suur osa mu silmanägemisestki jäänud. Aga nüüd kestab tall kelle põlveks, ja põllud on puhtad. Kui tall katuse alla sai, ei saanud silmi ta päält: käisin ümber talli, vaatasin teda rehealuse nurgalt, silmasin kambri aknast. . . Mis seda rääkida, pühapäeva õhtul läksin Koplimäele ja vaatasin teda säält puie vahelt. Ja vana Ann naeris: „Kas isa ehitatud talli oleksid ka nii mitmest küljest sihtinud? Ei, mis nüüd seda, eks kõige suuremat rõõmu tunne ikka oma tööst. — Ja põllud on puhtad, nüüd seemendab isa kremliga, mina keerutasin alguses sahkadraga ümber kivide. — Juhata mind väljatee otsale.“

Ja lähevad kahekesi põllule. Vana Madis võtab kübara pääst, nagu tegi seda vanasti külvi alustades, Miku nopib lilli, jookseb liblikale järele ja tuleb jälle vanaisa juure tagasi. Lõoke lõõritab kõrgel siniõhus, ja muld lõhnab. Õrnalt paitab vanaisa rukkipeid ja kuulab tasast rukkipeid sahinat. Siingi kuuleb ta tööd, oma tööd kõnelevat. Tuhmid silmad lähevad niiskeks, tuul paitab hõredaid juukseid. Vanaisa ei kõnele enam kõvasti, ainult huuled liiguvad . . . nüüd vist kõneleb vanaisa jälle oma tööga. Kui vanaisa ikka nii õnnelikult oma tööga juttu ajab, läheb Miku kurvaks ja ütleb:

„Sina ja isa teete siin Ojaverel kõik töö ära, mulle ei jää enam midagi teha. Kellega siis mina räägin, kui vanaks saan, kust mina tööõõmu tunnen?“

Vanaisa paneb kaabu pähe, istub Miku kõrvale.

„Ära seda muretse, et sinule tööd ei jää. Sa teed säält edasi, kus minul ja sinu isal pooleli jääb . . . ei tööle olegi lõppu. Ehita veel suurem ja ilusam elumaja, istuta suurem õunapuuaed. Mina algasin kündi harkadraga, isa seemendab kremliga . . . sina künnad ehk traktoriga. Meie küürutasime käsitsi rukkeid lõigata, isa istub nüüd masinal ja laseb sellega . . . kes teab, mis sinu põlves tuleb.“

Oma töö peab igaüks ikka ise tegema, oma elu ise elama. Ei tööle olegi lõppu . . . uued tööd ja tööriistad ootavad sind.“

2. Vana müürissepp.

Mäletan veel selgesti seda vana töömeest vabriku lähedalt Raudkatku saunast, keda meie kutsusime ta endise ameti järele Müürissepa Juhaniks. Ta oli juba ammu vabrikust lahti saanud ja veetis oma vanaduse päevi üksinduses. Elas hoiukopikaist ja kehvast pajukist. Naine oli surnud, lapsed kõik ilmas laiali ja omaette inimesed. Üks poeg oli võtnud Võdiverest talu ja oli isa sinna kutsunud, aga see ei tahtnud vabriku lähedusest lahkuda. Tal ei olnud kedagi lähedast inimest, ainukesed seltsilised olime meie, poisikesed. Ta tuli meiega vabriku poolt mahajäetud paemurdu, aitas meile ehitada kivikildudest maja ja vabriku korstnaid. Tõi kaasa oma kellu ja müürihaamri, millega täksis meile ilusaid ehituskive. Sagedasti istus ta meiega Salumäel, kuhu vabrik paistis nagu peopääl. Siis vaatles ta vabrikut, näitas meile maju ja korstnaid, mis ta ehitanud. Ta oli juba siis siia tulnud, kui vabrik asutati. Juba esimeste põletusahjude juures olnud ta töös, kaevanud vundamendikraavi, siis pannud kivi kivi pääle, kuni kerksid üles kõrged müürid ja veel kõrgemad korstnad.

Igakord, kui ta neid aegu meele tuletas, läks ta imeliselt soojaks ja muutus jutukaks.

„Jah, olin üle vabriku töömees. Võisin kive laduda müüri ilma loodnööri, käsi oli osav, silm veel osavam. Mitu korda käisid insenerid ja meistrid imestamas, vaatasid ja mõõtsid — ei kriipsu võrragi võõriti. Selle suure korstna ehitamisega oli naljakas lugu. . . näe see pikk elektri jaama korsten. Saame vundamendi valmis, meister toob minu kätte sablooni — selle järele tehke. Mina vaatan, vaatan — paistab, et ei sobi. „Kui pikk see korsten peab

saama?“ küsisin meistrit. „Kakskümmend] viis sülda.“ — „Siis ei ole õige. . . eks ma ole neid korstnaid küll ehitanud, Riias tegin viis suurt korstnat, Jaanimõisa ja Entu viinavabrikute korstnad on minu tehtud. . . Noja, paistab, et ei ole õige. Ütlen meistrile, et kui selle sablooni järele teeme, läheb korsten enne teravaks kui valmis saab. Ei usu, kutsub inseneri, mõõdavad, rehkendavad. . . minul oli õigus. Värkstoas oli sablooni tegemisega eksitud. — Kontor ja direktorimaja ja uued põletusahjud on ka minul tehtud. — Ei tea, kuidas see töö on tõmmanud. Eks olnud pahandusi mitugi korda palga pärast ja muudki. Kolm korda on mind vabrikust lahti lastud, olen ka muud tööd, katsunud, ei saa kohe. Kui aga näed, et teised üla telingul, kellud käes ja lubjased põlled ees, ei saa muud kui aga jälle kirka ja kellu kätte. Eks ole neid kive küll eluajal üksteise pääle pandud.

„Mõnikord hakkad mõtlema, et oled eluea teistele müüre ja maju ehitanud, endale pole saunagi saanud, mis sest tööst on olnud. Teine ei tõsta kivi kivi pääle, elab jõukalt oma majas. Siis on nagu kahju. Aga kui õhtul lähed kõndima vabriku vahele, vaatad neid vanu ehitisi ja kive, mis üksteise pääle oled pannud, siis jälle mõtled : Olgu pääle !² Minust jäävad vähemalt need müürid järele ja kestavad kelle põlveks, kas mõne rikka tööst midagi järele jääbki! Kui enam inimesed ei räägi Mürissepa Juhanist, siis räägivad tema müürid kaua veel.“

Siis poisikesena Salumäel istudes ei mõistnud ma Mürissepa Juhanit. Nüüd mõistan küll.

Ei tea, kas teistele müürid Juhanist midagi jutustavad, aga mulle jutustavad küll. Igakord kui lähen oma lapsepõlve kasvupaika, näen vabriku müüre ja korstnaid, kuulen, kuidas nad jutustavad Mürissepa Juhanist, paljudest Juhanitest, kes eluaja tõstsid kivi kivi pääle, ehitasid maju teistele, kuid oma tööst siiski rõõmu leidsid. Nendest jutustavad müürid alati.

Teadlane ja õpetlane.

Freiligrathi järele.

Sel, kes rasket rauda taob, sel, kes väljal vilja niidab
kaevandustes kive laob, nõnda naist ja lapsi toidab ;
sel, kes lainel laevaga, sel, kes umbses tolmus töötab
telje taga vaevaga, sest et laps talt leiba ootab.
Au ja kiitus kõigil neil! Kiitus kõigil rakus kätel!
Kiitus higipisarail, langegu need mäel või mättal!
Kiitus igal higistaval! Kuid ka sedagi, kes aju
vaevab näljal pigistaval, ei või unustada ka ju!

Kahekordne rööm.

Pegelselge tiigi kaldal jalutas pardiema oma
lastega. „Te olete päris tolmuised,“ ütles ta neile.
„Sukelduge vette ja puhastage endid.“

„Tahaksime meeledid,“ vastasid pardipojad,
„tolm kõdistab meid otse hirmsasti. Aga, ema, see
ei lähe mitte.“

„Ei lähe? Aga miks siis?“

„Näe, sääll teispooll seisab siga ja naerab meid
välja, kui me endid peseme.“

„Seda parem, siis on ühe hüve asemel kaks.
Teete endile röömu endid puhastades ja valmistate
ka seale röömu, et ta võiks teid välja naerda.“

Inetu tegu.

Joosu oli elanud lapsest saadik vabriku läheduses.
Isa oli surnud, ja ema käis vabrikus töös.
Joosu veetis oma aja teiste sama-ealiste poiste
seltsis kus juhtus, enamasti küll jõude ringi hul-
kudes. Tööst tal suuremat veel midagi välja ei
tulnud. Ja lugemise ning väikeste koduaskelduste

vastu, milleks ta küll oleks kõlvanud, polnud tal ema suureks kurvastuseks põrmugi lusti.

Suurem hulk Joosu sõpradest olid niisugused, kes arvasid, et iga poiss, kes tahab meheks saada, peab ikka ka pisut suitsetama, kõnelema rumalaid sõnu ja vandumagi.

Ema tahtis pojale rõõmu teha. Ja seepärast ta palus, et Maia-tädi viiks Joosu üheks nädalaks oma laste hulka maatallu. Sääl ta saaks ujuda, õngel käia ning näha palju uut ja huvitavat. Nõnda pääsiski Joosu Haljavale külla. Ja eks olnudki tal sääal näha palju uut ja lõbusat. Kõige lõbusam oli veel see, et tädi ja lapsed olid talle väga hääd ja sõbralikud.

Kuid varsti hämmastus Haljava perenaine väga. Enni juukseid sugedes tundis ta tubaka lõhna. Ja kohe tuli ilmsiks, et Enni oli Joosuga suitsu teinud. Selle eest Enni sai emalt tõsise noomituse ja hoiatuse, samuti ka Joosu.

See oli siiski ainult algus. Teisel päeval sai Maia-tädi kuulda väikese Maidu suust inetu vandesõna. Ta oli kuulnud selle Joosult. Ja jälle said mõlemad noomitusi ja hoiatusi. Sama päeva õhtupoolikul kuulis perenaine väikese Helvigi mõne korra katsuvat üht üsna rumalat sõna suust välja saada. Seegi oli Joosult kuulnud. Ja nüüd sai Helvigi tema pärast noomida.

„Kuule, Joosu“, ütles perenaine tõsiselt. „Enni pole kunagi enne suitsetanud. Maidu pole ka ühtki vandesõna öelnud. Ega ole Helvigi tarvitanud niisugust inetut sõna. Nüüd olen pidanud neid kõiki noomima ja hoiatama. Ja väga võimalik, et pean neid veel karistamagi nende asjade eest, kui nad neid muidu ei jäta.“

„Pai tädi!“ ütles Joosu häbenedes. „See kõik on minu süü. Karistage mind!“

„See on hää, et seda nüüd ise tunnend ja tunnustad“, ütles perenaine. „Kuid sa oleksid pidanud seda juba varemini märkama. See on sinust väga inetu tegu. Oled hukutuse ja eeskujuga teinud süüdlaseks, noomimis- ja karistamisväärses need lapsed, kes oleksid jäänud süütuks, kui sa mitte poleks neid meelitanud ega neile halba eeskujuga näidanud. Ja pääle selle oled olnud toores ja tänamatu. Oled pääsnud siia nautima hädust ja lõbu, ja nüüd tasud kõik sellega, et istutad pahesid ja toorust oma väikeste sõprade südamesse“.

Joosul oli veel enam häbi. Ta ei julgenud tädile silmigi vaadata ega sõnakest enda kaitseks ütelda.

Ja kuidas olekski võinud veel kaitsta niisugust tegu!

Üks kärnane lammas rikub kogu karja.

Allikas.

Ühel hommikul juhtusid kolm matkajat kokku kõrve allika ääres. Esimene neist oli kunstnik, teine auvääriline vanamees, kolmas noor poiss, kes otsis oma kadunud lammast. Allika serval olevas paes märkasid nad vana, poolkustunud kirjutise: „Võtke mind eeskujuks.“

Mis tähendab see kirjutis? Matkajad mõtlesid ja pidasid aru.

„Oja, mis sest allikast oma alguse saab voolab tasa sulistes läbi laia oru,“ seletas kunstnik, „läbi järve jookseb ta, uusi ojasid ja jõgesid voolab temasse, kuni ta viimaks on paisunud suureks jõeks. Kirjutis tähendab, et meil tuleb usinasti ja väsimatult tööd teha, kui tahame rikkaks saada.“

„Mina mõistan teisiti kirja tähendust,“ ütles vanamees. „See allikas pakub lahkesti oma karastavat jooki kõigile, kes talle lähenevad. Ta kutsub meid olema oma eeskujuga kasulikud meie ligimestele.“

Vaikselt kuulas poiss nende seletusi. Kui nad talt küsisid, kuidas tema neid sõnu mõistab, kostis ta tagasihoidlikult: „Allika veel ei ole väärtust, kui tal puudub selgus ja puhtus. Sogasena on ta vastik isegi loomale. „Kui tahad olla lugupeetud, siis ole puhas.“

Kuidas vanglasse võib sattuda.

Noor vang istus esimesel ilusal suvepühapäeval oma trellidega akna taga. Üksindus surus teda rängemini kui iial enne. Igaüks tundis väljas rõõmu ilusast pühapäevast; ainult temale oli iga lõbu keeldud. Ta mõtles aja pääle, kus ta veel oli väike poisike, kes oma vanematega pühapäeviti ka maale välja läks. Siis oli ta naernud südamest ja tunnud rõõmu iga lille üle, nagu teisedki lapsed. Ja aegamööda oli ta sirgunud pikemaks ja pikemaks. Ja siis suri isa, ja varsti pääle seda ema, ja siis seisis ta ihuüks maailmas ja pidi ennast ise kõigest läbi raiuma.

Ta kasvas noormeheks, ja tal olid sõbrad, kes häämeelega olid lõbusad, ja tema oli seda ka, ja mõnigi ilus tund tuli talle jälle meele, mis ta läbi oli elanud.

Aga rõõmuga on isevärki lugu. Ei või ikka rõõmus olla. Päike, mis südames paistab, peab aegajalt ka kord looja minema, otsekuu päike taevavõlvil.

Aga tema tahtis, et päike ikka paistaks. Kuid nõnda see ei lähe. Ka südames on mitmesugust ilma, ka säääl on „kül ja lõikus, külmus ja palavus, suvi ja talv, päev ja öö“.

Kui aga päike enam ei tahtnud paista, siis tegi ta mis kõik teisedki tegid: ta oli kahmanud pihku murekarika ja

unustanud õlle ja viina juures oma kurvad tunnid. Nii oli ta harjunud kõrtsidesse jooksuma, ja kui ta siis õhtuti mängis hääde sõpradega koos kaarte ja oli õieti rõõmus ja lõbus, siis arvas ta, et see on päike, mis südames nii heledasti paistab, kuid see oli ainult märjuke klaasis, mis nende põsed punetama pani. Mida enam ta nüüd harjus piiritust kallama oma elulampi, seda harvemini oli tõelik rõõm ta südames seda harvemini paistis ta sees tõsine päike.

See kõik oli talle nüüd selge, ja kõik rõõmsad seltskonnad, mis ta kaasa oli teinud, läksid veel kord vaimus ta eest mööda. „Ja siis — siis — tuli tund, kuri, kohutav tund, mis mind õnnetuks tegi kogu mu eluajaks, mis tegi, et ma nüüd siin istun ja mitte ei tohi välja minna kuldse maailma. Tol tunnil, hilja õösel, kui meie purjus pääga kõrtsist välja tulime ja ma teel tülli läksin inimestega, keda ma sugugi ei tunnudki, kes mulle kunagi midagi ei olnud teinud ja kellele ka mina seni midagi ei olnud teinud. . .

Kui koju jõudsin, ei teadnud ma midagi, aga teisel päeval tulid nad ja viisid mu ära. Tol kohutaval ööl olin oma kepiga enese ümber peksnud nii tugevasti — — et üks „meie vaenlastest“ enam ei suutnud üles tõusta. Kuid ma ei tea sellest enam mitte midagi, aga mitte kui midagi. Ma nutsin kui laps, kui mulle pärast teda näidati: noor mees, niisama vana kui mina, ja juba puusärgis. Ma ei suuda unustada seda nägu! Iialgi, kunagi enam ei unusta ma seda nägu angunud, kustunud silmadega.

Ja ta oli ainuke poeg, ja ta ema oli lesk. Ja ma ei saanud teda enam surnuist üles äratada ja teda emale tagasi anda. Ma pean siin istuma ega saa oma ülekohut jälle hääks teha.“

Ta nuttis kibedasti.

„Ei,“ ütles ta siis, „nüüd näen ära, et see ei ole sugugi õige rõõm, mis viinast tõuseb. See on ainult vale, salakaval, petlik rõõm, mis alkohol meile annab. Tõsine rõõm teeb silmad selgeks, kõrvid teravamaks, kogu ini-

mese tervemaks ja õnnelikumaks. Ja mind on joomasaatan teinud pimedaks, kurdiks, haigeks ja mu kogu eluajaks õnnetuks ning viletsaks.“

„Ons see küll võimalik,“ mõtles ta siis, kui ma jälle vaba olen, et veel kord uut elu võin alata?“

Kaua istus ta ja vaatas enese ette, ja pisarad voolasid järjest üle palete alla.

Araabia muinasjutt.

Amon oli vaga mees. Kord tuli talle Vanatige vastu. Amon katsus põgeneda, aga Tige sai ta kätte.

Amon hädaga paluma: „Heida armu, jäta mind ellu!“

„Ma jätan su ellu,“ sõnas Tige, „kui sa ühe kolmest valid: kas pilkad Jumalat, või surmad oma vana isa, või jood joovastavat veini.“

Amon töötas, ja tige jättis ta rahule.

Amon ütles iseeneses: „Ma ei või pilgata Jumalat, keda kardan ja austan. Ma ei või ka surmata oma vana isa, keda armastan. Ka veini ei tohi ma juua, sest selle on Muhamed usklikele ära keelatud. Aga et see on kõige väiksem patt, siis tahan seda salaja teha.“

Amon läks koju, sulges toa ukse ning jõi keelatud viina.

Varsti tuli viina mõju ilmsiks. Amon hakkas kära tegema ja Jumalat pilkama. Vana isa ärkas kära pääle ja, poja halbu tegusid nähes, hakkas teda noomima. Selle üle vihastas Amon ja lõi isa maha. Kui ta jälle selgeks sai, nägi ta isa surnud maas olevat. Amon sattus meeleheitele, hüppas kuristikku ja suri.

Joomise tagajärg.

Kuulus kunstnik Leonardo da Vinci maalis pikki aastaid oma kuulsat pilti „Püha õhtusöömaaeg“. Asjata otsis ta sündsat modelli, mille järele maalida Önnistegija nägu. Sää! kohtas ta Rooma kirikus ühe koorilaulja, kelle õilsad näojooned ja sümpaatlik ülesastumine talle väga meeldisid. Kunstnik palus selle mehe, ta nimi oli Pietro Bandinelli — endale modelliks, ja andis oma maalil Önnistegijale koorilaulja näojooned.

Aastaid maalis kunstnik oma pildi kallal edasi. Juba olid kõik jüngrid maalitud, ainult Juudas Iskarioti maalimiseks puudus modell. Jälle rändas ta Rooma tänavail, uuris iga vastutulija nägu. Lõppeks arvas ta kohase leidnud olevat. Üks vaene, vilets kerjus vastiku näoilmega seisis ühel tänavanurgal ja oli valmis talle järgnema. Kui aga kunstnik oma töötoas seda nägu lähemalt uuris, siis kukkus tal hirmu ja imestuse pärast pintsel käest.

See oli Pietro Bandinelli, sama mees, kelle ilus nägu juba pildilt vastu helkis. Ta oli aste astmelt langenud, joodikuks saanud, ja see pahe oli ta näo nõnda moonutanud.

Pildilatern.

Ena taples Jannuga, ja isa andis vitsu. Selle eest, et poiss oli õppinud suitsetama.

Keerab endale õige mehise totsaku, kastab ääre keelega märjaks, ja „vilka“ on valmis.

Suitsetama õpetas Volli.

„Tõmba alla!“ rääkis ta. — „Ma'i oska“. — „Sina oled aga ka. Vaat kuidas mina“.

Ajab põsed punni, tõmbab suu suitsu täis ja kõik neelab alla. Siis avab suu ja laseb suitsu tagasi. Vahel puhub ka läbi nina ja laseb suust rõngaid.

„Vaata nii.“ — „Oot', las ma katsun ka.“ — „Lase käia.“ Jannu tegi ka suu lahti. Natuke pani käästlema ja sülgama. Tõmbas veel korra, nii et pisarad tulid silmi.

„Õpi! Kui ära õpid, siis on hää. Alati oled purjus.“
Isa kirub, aga Jannu ütleb:

„Sa ise suitsetad ka!“

Isa jändas, jändas, esiti katsus hääga. Ei see mõjunud midagi. Siis võttis vitsa.

„Kuule poiss, ma teen su naha tuliseks.“

„Salaja suitsetan ikka.“

Ükskord oleks peaaegu küüni maha põletanud. Kogus teisi sinna terve trobikond ja läksid küüni suitsu tege-ma. Säälsamas sasid ja aganahunnik.

Tõmbasid tikust tuld, tikuots pörkas aganasse. Suitsetavad, aga seljatakka tõuseb suitsujuga.

Onu Kustas sai jaole, võttis tümmika.

„Teie, satikad, teie, kurjategijad!“

Suure surmaga saadi veel tuli kustutada.

Ema puhkeb nutma:

„Pojukene, jäta see amet!“

„Ei, ema, ei saa enam jätta.“

„Aga sa paned majad põlema!“

„Te ärge mind tuupige ega kiruge, siis ma ei suitseta enam salaja.“

„Oh sina sõnakuulmatu poiss!“

Ei hoolinud Jannu ema ega isa keelust. Niikaua suitsetas, kui ükskord külla tuli keegi mees suure laternaga. Ja see mees hakkas koolimajas valgeliidil kõiksugu pilte näitama. Esiti ikka niisukesti naljakaid, koleveidraid, siis hakkas inimest näitama.

Pistab pildi laternasse ja seletab.

Rahvas vaatab ja imestab.

Kopli Kutt müksab Jannule külge.

„Näe, vaata, vaata.“

Jälle Jannu näeb, kuidas pilt ilmub riidele.

„Need on terve inimese kopsud, aga vaadake, misukesed nad on kõigil suitsetajail!“

Küll on koledad suitsetaja [kopsud: suuri musti täppe täis nagu suitsusink.

„Niisukeste kopsudega pole inimene enam kellegi töömees, vaid vigane sant. Köhib ja rögiseb terve eluaja.“

Vaat mis tubakas võib teha!

Ning Jannu tunneb, et tal raske on hingata.

Süda peksab. Päris higile võttis.

Siis see mees võttis pildi välja ning pöördus rahva poole:

„Tõstke käed, kes suitsetab!“

Mehed tõstsid käed ja poisikesed ka. Aga Jannu e tõstnud. Hirm oli, et mis nüüd saab.

„Mis inimene ma nüüd enam olen“, arvab ta endamisi. „Miks ma hakkasin suitsetama?“

Kui koju tuli, hüüdis emale ja isale:

„Küllalt, enam ei suitseta! Teistele poistele ütlen ka et ei suitsetaks. See on hullem kui surm!“

Ning jäi oma mehesõna juure.

Avameelsus üle kõige.

Üks suursugune noorhärja, kes ei leidnud maal palju enesesarnaseid, reisis oma kasvataja ja mõne sõbraga Alpi mägedes. Ta tahtis nautida mägede ülevust ja end hingeliselt ja kehaliselt karastada.

Ühel päeval istus väike reisiseltskond kusagil võõrastemajas. Lauas istus päale nende ka veel teisi võõraid. Pärast sööki astus kasvataja teiste lauanaabritega söögisaali ees asuvasse jahedasse aeda. Ta rikas kasvandik aga tegi oma sõpradega igasugust nalja ja vallatust. Siinjuures juhtus ta ühe klaasi punast veini ümber ajama, mille tõttu laudlina sai tublisti rikutud. Ta ehmus veidi, kogus end aga varsti ja laotas ruttu salvrätiku veinist punaseks.

läinud koha üle; peremees tuli just parajasti saali, kuid ei märganud midagi. Seda oli aga näinud üks väike vanahärra, kes käed seljal kõndis saalis edasi-tagasi. See astus laua juure, ja sõnadega: „See pole õige, noormees, kõik patud peavad avalikuks tulema,“ tõstis ta printsi salvrätiku veinist punaseks läinud laudlinalt.

Kohkunult vahtis kasvandik vanahärrale otsa, vihasõna kippus ta huulile, kuid see sõna ei tulnud — sest kes on teinud kelmust, peab leppima ka haavamisega, sest ta süda pole puhas. — Noorherra pööris end äkki peremehe poole, sirutas talle käed vastu ja palus viisakasti vabandust.

Pärast kuulis vanahärra peremehelt, et noormees, kellele ta nii mõjuvalt südamele koputanud, oli olnud Itaalia kroonprints Humbert.

Kirves.

Isa kinkis pojale kirve. Kes oli nüüd õnnelikum kui poiss! Ta raius mis ette juhtus, ja hoop langes mõnikord ka sinna, kuhu teda õieti vaja polnudki. Jõudes aeda, mõtles poiss: „Noh, nüüd tarvis õige katsuda, kas saab must tubli puuraiuja!“ Mõeldud — tehtud! Ja säälmaski juba maas isa ilusaim kirsipuu.

Kui isa teisel päeval aeda tulles nägi, mis puuga juhtunud, sai ta pahaseks ja kurvaks ühtlasi. „Kes seda on teinud, seda peab raskesti karistama!“ hüüdis ta. Kuid kes seda on teinud, ei teadnud keegi päale ühe, kes seisis nurga taga, kuulis isa pahandamist ja läks tulipunaseks. „See on paha,“ mõtles ta, „aga kui nüüd vaikisin, oleks see vale, ja valetada ma ei taha.“ Ta astus ruttu aeda isa juure ja ütles: „Isa, mina raiusin puu maha. Mul on väga kahju, see oli rumal minust.“ Isa vaatas

pojale otsa, ta nägu oli küll tõsine, kuid mitte enam pahane.

Poiss elas Ameerikas, kasvas tubliks meheks ja tast sai viimaks kuulus kindral. Oma elus pole ta aga kunagi valetanud. Ta nimi oli Georg Washington.

Karistatud sõnakuulmatus.

Väikesel Heitil polnud suuremat soovi, kui saada merimeheks, nagu oli seda onu. Sageli jutustas onu talle, et merimees peab oskama hästi ronida, et kõrgemal mastidel purje üles tõmmata ja tormist ning meremõllust hoolimata jälle kokku panna. Nüüd oli Heiti päämure harjutada end ronimises. Ükski puu, ükski redel polnud talle kõrge — karmesti nagu orav ronis ta ja naeris rõõmsalt ülalt alla.

Heiti suurim sõber oli vana kirikuteener. See võttis väikese poisi sageli kaasa torni ja lasi tal helistada väikest kella. — Vahel ronis Heiti üksi või sõpradega tornikellani, jah, isegi kõrgemale veel, vaatas siis läbi torniluugi alla tänavale, kus inimesed näisid väikesed nagu sääsed.

Heiti isa aga kuulis neist kardetavaist käikudest ja keelis pojale kõvasti nende jätkamise.

Kuid ühel ilusal päeval ei suutnud Heiti vastu panna kiusatusele, ja ta otsustas minna üles. Kutsumus kaasa sõbra, ja ronisid mõlemad üles kellatorni ja — edasi, läbi torniluugi katuseharjale. Kitsal harjal libises ta edasi kui kass, sinna kus müürloodjoones järsku alla langeb. Oi, säääl oli tore! Kui pisitillukesed olid inimesed! Äkki kuulis ta seljataga hirmu hüüdu. Sõber, kes talle järele roninud hakkas värisema, ei saanud edasi ega tagasi, sulges aga ka Heitile tagasimineku tee.

All tänaval kogus aga murruna rahvast. Kõik vaatasid hirmuga kaht kogu kiriku kõrgel katuseharjal. Viimaks paar südikamat meest ronisid üles ja tõmbasid poisid kõie abil torni.

Kodu sai Heiti enne tubli nahatäie, ja siis ütles isa: „Kes tahab kaptenina teisi käskida, peab enne ise õppima sõna kuulma.“

Isa seitsme tumma pojaga.

Ühel isal oli seitse prisket poega, ags kõik seitse olid tummad. Laste õnnetus vaevas isa südant ööd ja päevad. Ta ei võinud mõista, miks oli Jumal pannud ta pääle nii raske koorma.

Kord läks ta teise tallu oma armsale naabrile kül- la ja võttis kõik seitse poega kaasa. Neile pandi sää- l vöid, leiba ja mett ette, mis väga poegade meelepärast oli. Isa süda aga, kui ta oma rõõmsaid lapsi nägi, sai täis ahastust sellepärast, et need prisked noored inimesed on tummad. Silmapisarad jooksid ta palgeid mööda maha, ja ta õhkas taeva poole: „Oh Jumal, mispärast olen seda ära teeninud!“ — Ta naaber, kes seda nägi, viis ta na- tukeseks kõrvale ja ütles: „Ma näen su kurvastust selle üle, et su pojad on tummad. Aga ma ei pane seda õnne- tust sugugi imeks. Kas sa siis enam sugugi ei mäleta, mis sa oma noorpõlves vaeste lindudega tegid? Sa püüd- sid vanad pesadelt kinni, lõikasid neil keeled suust ära ja lasid nad siis lahti. Nende pesad hukkasid sa igal kevadel ära ja suvel vaegasid nende poegi. Seda sa vist veel mäletad? Meie keelsime sind küll, aga meie sõnu sa ei pannud mikski. Vaata, vaesed linnud taeva all, kes enam Jumala auks ei võinud laulda, on su pääle Jumala ees kaebanud. Sellepärast on ta pannud su pääle selle suure nuhtluse, et su lapsed sind armsa isa nimega ei või ni- metada.“

Rikkus Jumalalt.

Üks mees, kes oma saatusega rahul ei olnud, nurises Jumala pääle.

„See hää Jumal annab teistele rikkust,“ ütles ta, „aga mulle ei anna ta midagi. Kuidas ma nüüd ilmas hakkama saan, kui mul midagi ei ole?“

Keegi vanamees kuulis neid sõnu ja ütles:

„Kas oled tõesti nii vaene kui arvad? Kas Jumal ei ole annud sulle noorust ja tervist?“

„Seda ma just salata ei või, olen koguni uhke oma noorusest ja jõust,“ kostis mees.

Vanamees võttis ta parema käe ja lausus:

„Kas laseksid selle käe tuhande krooni eest otsast maha raiuda?“ — „Ei ilmaski.“ — „Aga pahe-
ma?“ „Ei sedagi.“ „Kas oleksid nõus, et su silmade valgus kustutataks, kui tuhat krooni saaksid?“ „Jumal hoidku mind selle eest! Ma ei tahaks kaotada oma silmi, kui saaksin ka kõik maailma varandused.“ „Näed sa nüüd,“ ütles vanamees, „mis varandust Jumal sulle on kinkinud, ja ikka sa nurised veel.“

Parem kingadeta kui jalgadeta.

Vaene mees kõndis pikka teed, ja et ta endale saapaid ei jõudnud osta, käis ta palja jalu. Terav kruus torkis ta tallaaluseid valusasti, ja ta nurises Jumala pääle. et ta tema nii vaeseks oli loonud. Siis nägi ta korraga tee ääres mehe, kel mõlemad jalad puudusid. See tegi ta targaks. „Minu kaebamine oli jõledus,“ ütles ta, „sest mis olen ma parem sellest mehest, kes siin vaesena nagu uss ühest kohast teise ronib!“ — Ta langes põlvili, palus andeks oma patu ja astus siis rahulise südamega edasi. Pea olid ka ta jalad juba nii harjunud, et ta ilma vaevata oma teed võis käia.

Kooli õnneingel.

H. Valma.

Nagu paisust pääsnud voog tormab õpilaste hoog, unustades käsku, sundi, pääle viimast koolitundi koju, vallatumalt veel joostes, rüseledes teel.

Ainult üks ei torma nii: kannatlikult, vagusi ootab, kuni möödunud müra, vallatumad läinud ära, — siis vast kahe karguga kodu poole liigub ta.

Küll ta hüppaks, kargaks ka, aga seda ta ei saa: ta on põdur, jalutu, jooksus, mängus abitu.

Kuid ta sest ei kurvasta, saatusest ei pahanda.

Ääva tänulik on ta, et saab niigi liikuda.

Arvab: on ju neidki ka, kes ei iial kooli saa; ta võib siiski õppida, elu kaasa elada. —

Kui nii koolist viimsena koju karkudel läeb ta, rõõmusära silmades, rahulolu südames, — siis ta näib kui ingliske, kes toob õnne koolile.

Vabadusse.

Poisil oli puuris paar väikest linnukest. Need rabelesid ja kisendasid säääl haledasti. Poisile juhatus keegi kehvas riides mees vastu tulema. Ta vaatas kurvalt linnukeste pääle ja küsis:

„Mis maksab üks linnuke?“

Poiss küsis selle eest kümme senti.

Tundmatu mees andis talle raha, võttis ühe linnukese, silitas teda ja laskis lahti. Siis võttis ka teise ära ja tegi sellega niisamuti. Poiss vaatas imestusega vaese mehe tegu ja küsis siis:

„Miks sa niiviisi teed?“

Vaene vastas:

„Olen ise kaheksa aastat vangis olnud, ei saanud värsket õhku hingata, ei näinud oma vane-

maid. Tean omast käest, mis tähendab vangipõlv. Seepärast olen rõõmus, kui linnukestele võin vabaduse anda.“

Loodusepüha.

Joh. Trojani eeskujul
H. Valma.

Kuis haljendab mets, lilled ehivad aasa,
linnud hõiskavad kooris õitesünnile kaasa!
Kuis kitsaks jäänd tuba — nii hämar ja külm;
väljas sädeleb päike, sääl avar maailm!
Uue hommiku värskus hõljub murul ja veel.
Süda tundub nii kerge, süütult rõõmus on meel. . .
Kõikjal jumalik loodusepüha.

Viljapääd.

Põllumees läks oma väikese pojaga viljapõllule kõn-
dima. „Vaata, isa,“ ütles väike poiss, „kui püsti mõned
kõrred oma pääd kannavad! Need võivad küll kõige
paremad olla; teised, mis ennast nii sügavale kummarda-
vad, on vist palju halvemad.“

Isa kiskus mõne viljapääd ära ja ütles: „Rumal laps,
vaata ise! See pää siin, mis ennast nii kõrgele püsti
sirutas, on tühi ja kõlvatu; teine aga, mis ennast viisakasti
ülal pidas, on täis ilusaid teri. Seesama lugu on ka ini-
mestega. Näed sa inimest, kes ütleb enda olevat targa
ja ümber käib, nagu tahaks ta ennast taevani sirutada,
selle pääs on niisama palju tarkust, kui ses tühjas vilja-
pääs teri. Tark inimene on see, kes juba ära hakkab
tundma, et ta veel midagi ei tea.“

Uhkus ajab upakile, kõrkus käima käpakili.

Seitse venda.

Ühel taluperemehel oli seitse poega, kes ühtepuhku üksteisega riidlesid. Seejuures jätsid nad ka tihti töö seisma, nii et juba kurjad inimesed nende tüli oma kasuks hakkasid tarvitama.

Siis isa kutsus ühel päeval kõik seitse poega enese ette, andis nende kätte seitse keppi, mis olid köidetud ühte kimpu, ja ütles: „See, kes selle kimbu katki murrab, saab mu käest suure kingituse!“ Igaüks katsus nüüd oma õnne, kuid kõik ilmaaegu, sest kellelgi ei olnud nõnda palju jõudu, et ta isa soovi oleks võinud täita. — „Ja ometi on see kerge asi!“ ütles isa. Ta võttis kimbu lahti ja murdis kepid ilma suurema vaevata üksteise järele katki. — „Nõnda võib neid ju iga laps katki murda!“ hüüdsid pojad, — Aga isa ütles: Nagu on lugu nende keppidega, nii ka teiega. Kui kokku hoiate, siis ei saa keegi teie üle võimust; kui aga ühenduse pael teist lahkunud, siis käib teie käsi niisamuti kui neil keppidel, mida teie praegu siin katkimurtult endi ees maas näete.“

Ühendus teeb tugevaks.

Sõprus.

Bodenstedt'i järele H. Valma.

Kui kõneldakse sulle sõbrast halba
kui tahes usutavalt — ära usu!
Kui sõbral puudub kogu ilmas asu —
sa varja teda: sõpra ära salga!
Vaid see, kes nõnda suhtub sõpruselle,
võib Jumalalt üht tõsist sõpra loota.
Ei suuda kogu maailm aaret toota,
mis vastaks ainsa sõbra väärtuselle.
Kui oled vaesemastki vaesem, kerjus,
kuid omad truui sõbra — rikkam oled
siis kõigist rikkaist, — õnnes ületeled
kõik sõbratud, kes elavad kui varjus.

Võõrad roosid.

Aineil H. Valma.

Et roose istutada, seks aed vaid üksikuil;
kuid õitest rõõmustada on antud arvutuil.
Eks üle võõra aia neid näe ka rändaja;
lõhn täidab ilma laia, ei seda keelda saa.
Las ollagi, et murda neist keelat võõraile.
Ei keegi sellest kurda, — see kasuks paljuile.
Kes roosidesse armund on kõigi meeltega,
see kindlasti on harjund neid silmil noppima.
Nii igaühel osa on õitsvaist roosidest.
Nii maitsvad ühetasa kõik suverõõmudest.

Esimene sõna.

Keegi vaene töölisnaine sattus kord haigemajja kurguhalvatuse tõttu. Ta ei võinud kõnelda. Ta kurbus oli kirjeldamatu ja ta nuttis alatasa. Ülemarst tarvitas ta juures arstimisviisi, mis kaua aega ei näidanud mingit muudatust haige seisukorras, kuid viimaks, kui ta ühel ööl liigutas oma kangekaelseid keelepaelu, tuli ta suust jälle sõna kuulda-vale. Ta võis jälle kõnelda! Ta oli terve!

Mis tegi ta nüüd? Hüüdis muidugi oma toakaaslastele: Mina võin kõnelda! Ütles seda vaid selleks, et kuulda oma häälekõla? Ei sugugi, ta lamas üsna häälttegemata. Kell lõi kuus, lõi seitse. Haigetalitajad algasid oma toiminguid, ikka ta ei teinud häält; ainult paar korda tõmbas ta vaiba üle päa ja sosistas mõne sõna, et olla kindel oma paranemises.

Viimaks saabusid arstid, ja ülemarst astus ta voodi ääre. Siis avas ta suu ja ühtaegu naerdes ning nuttes sõnas ta:

„Mina võin jälle kõnelda; olen hoidnud esimesed sõnad oma arstile, kes mind terveks on teinud.“

Et võiks olla õnnelik!

H. Valma.

Et võiks olla õnnelik! — sest et süda seda ihkab, sest et loomus seda vihkab, sest et rõõm ürginimlik!
Et võiks olla õnnelik! — Elujõudu hinge püüda, kõigile häid soove hüüda! Muretu kui igavik.
Et võiks olla õnnelik igaüks — ja mina ühes!
Toogu elu siis mis tahes — ikka tuju jumalik!

Esimene vagu.

H. Valma.

Põllul kündvat vanaisa märgand õuelt pojapoeg:
tõstab rõõmsalt hõiskekisa, poiss on varsti kodunt vaeg.
Künnil, vanaisa kõrval, sääl on pojul parim paik.
Sääl ta kõnniks vao serval, küsiks, tahaks teada kõik.
„Vanaisa, oled juba päris väsind, higine! . .
Mind ka vagu a'ada luba, — õpeta mind künnile!“
„Et las käia, haara aga kinni, kui on jaksu sul!
Harju käima adra taga, eks siis abi kasva mul!“
Poiss on tragi, muud kui haarab kinni adra käsipuust.
Vaoharja üles kaarab; lõbusam see kõigest muust!
Hobunegi hoogu lisab hõbehõlmse adra ees;
taga rõõmsalt hõiskab, kisab vao põhjast künnimees.
Vanaisa ei jää maha, aitab atra hoida vaol.
Satub tera kivi taha, siis on abi kohe jaol.
Nii on lõppeks maha aetud esivagu kamaral.
Uusist tundeist tulvil laetud põksub süda kündijal.
Kujutlusis juba künnab üles kogu põllumaa.
Vanaisa seemet kannab, katab põllud külviga.

Kui siis tärkab oras haljas, siis on ses ka tema töö!
Rõõm siis vaadata on väljas, kuis see sirgund üle öö!
Küll siis isa, ema kiitvad, kiidab vanaisagi,
kui ta künnilt saaki niitvad, mis on kasvand kaunisti!
Noorte esimene vagu paneb mõnda mõtlema.
Meele tuleb töö ja tegu, mis ei kustu ajaga.
Mõtiskleb ka vanaisa, oma noorust mälestab.
Teab, et algus ikka visa, aga kõigest üle saab.
Mäletab, kuis isa kõrval hakkas tööle lapsena;
Teab, kuis talvel sängiserval õppis emalt lugema.
Nii on rühkind kogu elu, rühib vanul päivil veel.
Kuigi vahel vähe tulu, siiski rahul olnud meel.
Ajab vana viimast vagu, noorel esimesed ees,
ei siis teki leivas lagu, ega puudu peremees.
Annaks aga Jumal jõudu nooril tööle asuda;
juhiks sadu, tõrjuks põudu, küll siis toidab põllumaa!
Pojapoeg ja vanaisa ühes tööd siis jätkavad:
Esivaole rohkest lisa õhtuks juure lükivad.
Õhtul vanaisa palub tööle taeva õnnistust
ja siis rahus silmad suleb, liikmeid rõhub väsimus.
Pojapoeg ka pääle pikka päeva uinund magama,
Aga unenäos veel ikka esivagu künnab ta.

Jõulurõõm.

K. Fisleri järelle H. Valma.

Jõulukuuse küünlasära helgib läbi akna õue.
Kuuldub laste rõõmus kära, jõululaulu hoogne sõue.
Kõigile on jõuluvana salajamad soovid täitnud.
Lapsedki on kinkidena vanemaile mõnda peitnud.
Isa, ema hellitavalt laste noorusrõõmu kaitsvad.
Lapsed vastuarmastavalt jõulurõõmu täielt maitsvad.
Aga lähedal on maja, kus on kurbus külaliseks.
Jõuluheli säält ei kaja, mure asund majaliseks.

Ilsa, põdemas ja tööta, puudust tõrjuda ei suuda.
Ema püüab lapsi süüta, aga puudust see ei muuda.
Lapsed lõdisedes vaatvad aknal jõulukuma väljas.
Nende igatsusi saatvad pisarad, sest nad on näljas.

*

Kes meist tahab ingelolla — jõulurõõmu sinnakanda?
Kellel tahtmist abiks tulla — oma paljust pisut anda?
Jõulurõõmu kümnekordselt tunneb see, kes ar-
[muline.
Õnnistuse tuhatvõrdselt saadab Jõululapsukene!

Laulev raudteerong.

H. Valma.

Läbi soo ja lagendiku, karjamaade kadastiku,
üle aasa, läbi salu, mattes suitsu metsatalu,
tormab aina tüdimata, kuskil pikalt püsimate
laulev raudteerong.

Kool on lõppend, aland suvi; maalesõit nüüd ülilm
linna laste hulkadele, tuluks nende tervisele. [huvi
Rõõm sääl laulus pääsu nõuab, kuni sihile kord
laulev raudteerong. [jõuab

Sõitvad välja suvitama, loodusesse huvitama
lapsed suvekoloniisse, lauldes rõõmsaid lauluviise:
sajapäine hõisk kõik võidab, — üldist tähelpanu
laulev raudteerong. [kõidab

Rannal ootab liiv ja vesi, lilled, linnud hulgakesi
uusi sõpru ootvad metsas, lastel kannatus on otsas:
sellepärast tõttab jõuda, püüab tuuletiivul sõuda
laulev raudteerong.

Jakob Jürjev.

G. J. Bertram-Schultz.

Kas kirgab kaugel mereaul?
Kas on see vesinäki laul?

Kes võib sääl laulda rüha ees?
Kas on see uppund merimees?
Kõik rahvas kuuldes kahvatab:
oh, häda, mis see tähendab?!

Siis Jakob tuletornile
läks, vaatas ruttu kiikrisse,
ta vahtis, sihtis. — Taevake,
sääl rüha vahel paadike!
Ja selle väikse paadi sees —
näe, lamab pikali üks mees!

See surma ootab külma käes,
end varjates veel hirmu väes,
ja püha laulu laulab ta:
see on, mis kostis imena.

„Mis näha?“ teised küsisid.

„Mees hädas. Appi, appi nüüd!“

Ei kellelgi nii julge meel, —
jää-kirdeke ei kanna veel.
Siis ütles Jakob: „Lähen ma,
kui Jumal aitab, päästan ta!“
Nii ruttas, ühes laud ja köis,
kuid rahvas vaatas hirmu täis.

Ta naine ohkas kurvana:

„Oh olgu Jumal sinuga.“

„Ma tulen ka!“ veel keegi mees
tall' hüüdis, julgem teiste ees.

Nii vapralt läksid edasi,
ei vaadand enam tagasi.

Küll praksus jää ja pragises,
küll hõljus ring ja värises!
Kui teine kohkund, hirmuga
ei julgend enam astuda,
läks Jakob ikka julgemaks
ja jõudis rannast versta kaks.

Kus nüüd? Ei enam paista meest
ei kusagiltki mere seest!

Ah, sää! ta tõuseb laua pääl!

Veel teda Jumal hoidis tääl.

Vaat', jälle vaob, jälle vees! —

Nii seitse kord käis lainte sees.

Nüüd seisis Jakob paadi ees:

veel mehel õnneks elu sees.

Kuid ümber paadi jäätus nõrk,

see oli takistuse-võrk.

Ta hüüdis: „Jumal sinuga!

Nüüd ronimööda lauda sa!“

Ja teine: „Las' siin suren ma,

su laud ei mind saa aidata!“

Kuid Jakob: „Oarm alles veel,

ka aerud, purjed paadi pääl,

need pane risti lauaga,

siis julgelt võid sa astuda!“

Sää! mees siis kogus viimse jõu

ja katsus täita päästja nõu.

Kuid et ju jalad külmetand,

ja ise kõndida ei saand,

siis Jakob teda kõnnitas

ja igaviisi toibus.

Küll olnud suure häda sees

nii üliõnnetu see mees:

kaks päeva jää ja külma käes,

ja näljasurm ju silma ees.

Siis ahastuses laulnud ta —

Hääl kostnud randa tuulega.

Nüüd elab mees vast täna veel;

ta ühtepuhku mereteel.

Ja käsi on tal hästi käind,

ta elus palju õppind, näind.

Ja Jakob Jürjev? — Loeb auks,

et venna päästnud surma suust.

Väike rüütel.

Ühe võorkeelse nimeta eeskuju järele

H. V a l m a.

„Kui kasvan kord suureks, siis hakkan ma
just samuti rüütliks kui isa ka.
Ma sulaseid kogun ja sõda pean
ja naabrite lossid kõik põrmu sean.
Ei isegi kuningast hooli ma,
vaid võitlen, kui vaja, ka temaga!“
Nii õeksele jutustab mängu sees
noor rüütli poeg isade lossi ees.
Sääl tornide tipul on tiirlemas
suur tedrekull, saaki siin piirlemas.
Ta varitseb kana, kes poegega
on väljunud õuele siblima:
Nüüd hirmunult tiibu sääl laiutab,
ning pojukseid kogudes kaagutab . . .
Ta vaene on hädas, kuid valmis ka
kas pojukste kaitseks või surema.
On märganud seda noor rüütlike,
kui kärgatab: „Röövel, siit tagane!“
Ta paljastab mõõga, mis mänguks tal,
ja varsti on kana ta kaitse all. —
Kull taandub, ja kana näeb rõõmuga,
et möödunud oht poegele ohvrita.
Ka rahul on endaga poisike,
Kui mõtiskles mõõga lööb tupesse.
Ta õe poole säravi silmiga
siis pöördub ja hüüatab: „Kuule, sa! . . .
See asja ma mõtlesin teisiti — —
kui võidelda, siis juba õilsasti:
Las jääda kõik lossid ja kuningad, —
ma otsin kus nõrgad ja väetimid;
neid tahan ma kaitseda rüütlina
ja kangelasnime nii teenida!“

Õiglane meel.

Üks suurtsugu mees laskis oma tõlla ees sõita ja jalgutas ise maanteel järele. Sääl tuli väike külapoiss ta juure ja palus viis senti, et osta haigele emale leiba.

Reisija vastas, et tal viiesendilist ei ole.

„Kas teil sugugi raha kaasas ei ole, aus härra?“ küsis poiss.

„Mitte vähemat kui kroonilised,“ ütles härra, „ja kroon on sinu kohta palju.“

„Oh aus härra“, palus poiss, „andke mulle kroon; pool versta siit metsa taga on kauplus, ma vahetan ja toon teile peene raha tagasi.“

Härra naeris, andis krooni poisi kätte ja ütles: „Ma astun tasahiljukesi edasi, tule pea ja too mu raha tagasi.“ Aga iseeneses mõtles ta: „Ei see ennast enam näita, ta mõtleb, ega see võõras mind tunne, ta ei või mind ka enam üles leida, mis mind siis sunnib talle raha tagasi andma?“

Juba oli ta versta maad edasi läinud, sääl käskis ta tõlla seisma jätta, et sisse istuda ja tuhatnelja edasi sõita, sest ta mõtles: „Ega ta enam tule!“

Kuid poiss tuli joostes, tõi ümbervahetatud raha ja palus nüüd viit senti.

Härra küsis: „Ütle ometi, väike mees, mis pärast sa kõike raha endale ei pidanud, kroon on ju rohkem kui viis senti?“

„Ma ei ole varas!“ ütles poiss ruttu. „Mu ema ka ei varasta, ta ennem nälgib.“

See vastus rõõmustas härra südant ja ta kinkis poisile terve krooni. Kuid Jumal õnnistas seda poissi ja temast sai pärast kuulus mees.

Isa ja poeg.

Ühel päeval sai kuulus inglise riigimees ministriks olles teate, mis pidi kindlasti välja kutsuma suure riigiobligatsioonide languse. Mõni minut hil-

jemini tuli ta isa ta juure ja kõneles, et ta on suure ettevõtte osanik, mis on rajatud riigiobligatsioonide tõusule ja et ta oli mahutanud sinna suure osa oma varandusest. Mõned kuuldused rahaturul olid teinud ta siiski rahutuks, ja nüüd tuli ta poja juure, et kuulda saada, kas oli neil kuuldustel alust, et ta ilma kahjuta võiks obligatsioonid veel aegsasti ära müüa. Mis pidi poeg vastama? küsisin oma pojalt, kellele seda lugu jutustasin. — Nõu andma, muidugi, et ära müüks.

„Aga mõtle ometi! See teade on salajane, poliitiline saladus, mille ta ainult ministrina on saanud teada ja milliste üle ta oma ametivandega on töötanud vaikida. Avaldades selle, eksiks ta raskesti oma kohuste vastu riigiteenijana ja ohverdaks üldise hüve üksiku kasu hääks.“

„Kuid ta teeks seda selleks, et aidata isa.“

„Seda küll, kuid ta ei saa aidata isa ilma teisi hukatusse tõukamata.“

„Kuidas nii?“

„Kui ta isa müüb, siis ostab teine, ja see saab siis väärtpaberid, mis isa teadis olevat halva väärtusega, kuna ta nad ainult sellepärast müüb, et nad langevad. Ta petab niiviisi kedagi teadlikult, ja säädus peab niisugust pettust varguseks. Ministrist, riigiteenijast, saaks niiviisi isale nõu andes ta kaasroimar ja varguse toimepanija.“

„Mis poeg tegi?“ küsis mu poeg.

„Ta vastas, et ta ei või midagi öelda.“

„Ja mis isa tegi?“

„Ta ei münud ja kaotas — või õigemini nemad kaotasid, sest poeg oli ta ainus pärija.“

Mu poeg oli silmapilgu vait, siis ütles ta:

„See oli ilus tegu. . .“

„Ei, see oli vaid õige tegu, kuid seda juhtub nii harva, et ta mõjub suurepäraselt.“

Õige tegu.

Helveetsiamaal tuli ühel suvisel õhtul taluperemees oma naabri juure ja ütles: „Naaber, heinaaeg on käes, ja sa tead, et meil ühe heinamaa pärast on tüli. Kohus on homme koos, ja et me ise nii õpetatud mehed ei ole, et see asi oma vahel säädust mööda ära õiendada, sellepärast tule minuga kohtusse.“

„Sa näed,“ kostis naaber, et mul homme on suur loog üles võtta; ma ei või sinuga kahjuks kaasa tulla.“

„Ja mina,“ ütles esimene, „ei tohi lasta kohut nõnda koost ära minna, muidu läheb heinaaeg mööda, ja meie ei tea, kellel on õigus seda heinamaad kasutada.“

Järele mõteldes kostis teine: „Kas tead, mis me teeme? Mine sa homme üksi kohtusse ja räägi minu ja oma asjad kordamööda ära, nõnda kuidas nad on, küll siis kohus mõistab, kellel õigus.“

„Kui sul nõnda palju usaldust mu vastu on,“ ütles esimene, „siis tahan su eest niisama kui enese eest seista.“

Teisel päeval ta läks kohtusse ja seletas järgimööda oma ja teise mehe asjad ära, nõnda kuidas nad olid. Õhtul tuli ta naabri juure ja ütles: „Kohus on heinamaa sinule mõistnud; mina soovin sulle õnne ja olen rõõmus, et asi meie vahel ükskord selge on!“

Leib on püha.

Ühel päeval inglise kuulus kirjanik ja mõttetark Carlyle jäi äkki tänavaristil peatuma ja kummardudes maha tõstis tänavaporist midagi üles. Palja käega pühkis ta pori maast ülestõstetud esemelt ja käsitles seda niisuguse õrnusega, nagu oleks see olnud mingi kalliväärtuslik asi. Ta astus sellega kõnniteele ja pani ta maha puhtasse kohta müürisimsile.

„See,“ ütles vanake, hääles haruldane hellus, „on vaid leivapaluke. Kuid mu ema õpetas mulle,

et ei tohi kunagi lasta midagi raisku minna, liiatigi
veel leiba, mis on kallim kui kuld. Kindlasti see
leivapaluke läheb veel mõne väikese varblase või
näljase koera kõhutäiteks.“

Legend andestamisest.

H. Valma.

Kord Peetrus tuli Lunastaja juure
ja küsis: Õpetaja, seleta:
Kui keegi tahtes teinud roima suure,
Kas tuleb ikkagi tall' andesta?“

„Mis on sul, Peetrus, südamel siis kanda?“
talt küsis Jeesus armastusega.

„Kas, sõber sul siis raske andeks anda?
Kas kurja juhtunud on sinuga?“

Siis jutustas tall' Peetrus: Õpetaja,
et kuule siis, see lugu pöörane!
On sündind roim, ja iga kalastaja
on seda kuuldes tulivihane!

Kui läksin täna järve ääre alla,
et laotada püüseid kuivama,
siis nägin: paat mul lastud lautrist valla,
ja põhi sisse raiut kirvega!

See südamest mul löikas otse läbi, —
ma mõtlin: seda pole teinud rannamees!
Sest tegu säärane on suurim häbi,
mis juhtund meie järve rannavees.

Pea kogunesid teised kalastajad
mu ümber ülbet tegu vaatama.
Nad vandusid — ja otsisid kõik rajad
siis läbi, kus võiks roimar peituda.

Ja vaata! — jooksvat mägestiku poole
sää! oli nähtud võõrast kiiruga.
Ta tabati, ja selgust saadi loole:
toosama oligi see raiuja.

Siis selgus veel, et juba mõnda korda
ta oli kahju teinud minule:
Kord augu rebind uude kalamõrda,
kord ligi tikkund elumajale.

Ta näikse kandvat mingit vana viha,
mis põlveneb, võib olla, aegadest.
Või on tal pahateoks metsik iha,
Mis taga ajab teda igavest'.

Kui nooredmehed põgeniku püüdsid,
siis tahtsid teda kohe karista.
Mind rannaveerelt mägestikku hüüdsid, —
sää! katsusin neid veidi vaigista.

Ma ütlesin, et tuleks ikka minna
ja teost ülemaile teatada,
nad viigu roimar lähemasse linna;
eks kohus teda sää! siis karista.

Kuid, tõesti, kõigist vihasem ma olin,
ehk püüdsin end küll näita vaiksena.
Nüüd otsekohe sinu juure tulin,
et sündmust ühes läbi aruta.

Sa õpetasid meile andeksandmist,
kuid kuhu lõppeks viib meid välja see!
Sa nõuadsid paha meeles mitte kandmist,
kuid näib, et roimarit see hääks ei tee!

Eks tolle mehelegi mitu juhtu
ma olen andestanud kergesti,
kuid paremini minule ei suhtu
ta seegipärast mitte põrmugi! . .

Võiks olla nii, — et andestada tuleks,
kuid mitte tingimatult, alati,
vaid ainult siis, kui sellest kasu oleks,
Või kui on andeks palut koguni.

Kui Peetrus rääkis, Jeesus sõbralikult
tal kätt siis surus rahustusena
ja vastas, kuigi veidi murelikult:
„Sul, sõber, tegu halva asjaga!

Kuid hoidu seda veelgi halvendamast!
sa ära andu kurja kiusama!
See lakand taevariigi poole püüdmast,
Kes hinge koormab maise vihaga.

Kas mitte just ehk viimne kord ei olnud
seks määratud, et hinge haarata!
Võib olla, oleks nüüd just avaldunud,
mis enne jäänud välismõjuta!

Kui õigus karistab üht kuritegu,
ei kedagi see iial pahanda.
Kui aga leppimattus saadab lugu,
jääb mälestus sest meelega okkana!

See okas torkab sind veel valusamalt
kui seda, kellele see määratud.
Sa kannatad seejuures kibedamalt
Kui teine, tuimusest vast haaratud.

Seepärast, sõber, oma südant säästa,
ja hoidu viha kandmast vennale!
Veel enam, — mine, venna hingki päästa,
ja andestamist paku temale!

On inimene sõber sõpradele,
Siis on see hää, kuid üpris inimlik.
Kui aga andeks annad vaenlasele,
siis teotseb sus säde jumalik.

Sa seda sädet õhuta ja püüa,
et kõik sus toimuks selle mõjudes.
Kui sa ei suuda — palves abi hüüa,
siis võidad raskused kõik iganes!“

Nii tegi Peetrus; tõsiselt end sundis:
ja olgu roimgi ebaharilik,
ta siiski andestusest rõõmu tundis
ning oli Jeesusele tänulik.

Kui pärast sammus järve poole alla,
sää! paadirikke rahu parandas,
siis tundis, nagu oleks pääsnud valla
kui painast, millest ennist kannatas.

Jairuse tütar.

A. Oengo-Johanson legend.

Kord kuri haigus sügisõhus sõudis.
Ta majast majja säadis sünge tee,
ja lapsukesi väikseid tema ohvriks nõudis
ning sundis kõikjal jooksmata silmavee.

Ka majja toredasse turu ääre
jäi jõuka mehe kotta peatuma
ja hingeldama raskelt surus surma veere
siin väikse peretütre ainsama.

See, kelle hääle hõbedane helin
on olnud isale vist võluvam
kui aulik amet, ilma kiituskõlin
ja kelle tuju päiksest heledam,

nii soendas, ehtis terve suure maja,
kes lilli väljas rõdul korraldas
ja keda emal juba vahest vaja, —
mõnd väikest tööd ta hoole usaldas, —

nüüd lamab haigena ja palged kaetud
tal palaviku õudse punaga.
Vist vanemal on viimne lootus maetud, —
last ootab raske heitlus surmaga.

Ja uhke isa halastuse meeli
on küüru vajund, murtud, sõnatu.
Kuid ruttab tema juure, räägib nutukeeli
ta naine, vaene ema õnnetu:

„Sa tead, nüüd jõuetu on abi maine.
Ei suutnud päästa ükski meie last. . .
Kuid väljas rääkis praegu keegi võõras naine,
sää! kaugel olla imeline arst.

Tal olla nõnda armuline nägu,
ta silmis vaikseis valgus taevalik.
Ta iga sõna suur ning vägev tegu,
kuid süda olla hell tal, lapselik.

Ja igalpool ta õnnetumaid hooldab,
Ta suurest armust räägib alati.
Ning lapsukesi nõtru eriti ta pooldab. . .
Ehk meidki aitab tema viimati? . . .“

„Miks räägid mulle temast nõnda hilja?“
Nii hüüdis isa, saades jõudu uut.
Kõik kiirelt korraldas ja ruttu sõitis välja
ning otsis hoolsalt Arsti võrratut.

Ta tõttas kogu öö ja teise päeva
kõik peatumata, mures, kärsitu.
Siis viimaks — väsinud ja näinud palju vaeva —
ta kaugel kõrves leidis otsitu.

„Suur Arst ja Õpetaja, häda sunnil
ma kaugeilt mailt su juure ruttamas.
Mu palvet kuule, tule päästa viimsel tunnil
mu kallid ainus laps, kes suremas!“

Kuid juba linna eel neid kohtas ori
ning lausus nukralt: „Milleks rutata?
Mu peremees, su väike tütar eile suri. . .
Nüüd asjata on võõrast vaevata.“

„Sa veelgi usu, usu taeva abi!“
Nii kuulis isa võõra troostihäält.
Nad leinajate hulgast läksid kiirelt läbi
ning saatsid üleliigsed välja säält.

„Miks nutate? Laps magab, alles elus!
Ta juures olgu vanemad vaid siin!“
Ja valges siidis, lillehtes õrn ja ilus
laps lamab rahus — mööda valu, piin.

Suur Laste Sõber vaatab väikest laipa,
siis — „Tõuse üles!“ ütleb korraga. . .
Laps ärkab, naeratleb ning sugugi ei taipa,
mis ime suur on sündind temaga.

„Te lapsele nüüd ruttu süüa andke!“
nii kuuleb ema tardund kokkudes:
„Ja kõmu sest, mis näinud, ärge välja kandke!“
veel keelab Võõras majast lahkudes.

Suust suhu siiski lugu vägev läinud
ja meie päivinigi ulatand
nii mõnelgi ta meele sügav-härdaks teinud,
ja südameidki kõvu sulatand.

Ja sellest päevast iga haige lapse ema
Ta poole tõstab palvetavad käed
ning arsti suure kutsub ravitsema,
kel käsutada taevalised väed. . .

Sisujuhataja.

I. Suurmeeste elu.

Sokratese elu ja surm.

lhk.

1. Sokratese nooruspõlv	3
2. Sokrates sõjas	4
3. Sokrates avalikus elus	4
4. Sokrates eraelus	6
5. Sokrates rahva õpetajana	7
6. Sokrates mõistetakse surma	9
7. Sokratese märtrisurm	12
8. Jooni Sokratese elust	14
Dioogenes.	18
Jooni Dioogenese elust	25
Dioogenese mõtteid	30
Jutt inimesest, kes alati naeris	31
Aleksander Suur	53
Mägede võitmatu vägilane	42
Tule ja raua mees	50
Jutt poisist, kes leiutas õhu	68
Läbi vaeva ja viletsuse	70
Imelaps	79
Servantes — „Don Guijote'i“ looja	81

II.

Naine isamaa ja inimkonna teenistuses.

Orleani neitsi	82
Naine kodukaitses. J. Parijõgi	85
Kuidas võin teenida oma isamaad. L. E.	88
Emajõe Ööbik. E. Raudsepp	90
Neeprite kuninganna. Ainetel. V. Lao.	95

Elukutse.

III.

Kutsevalik. Eug. Mülleri j. V. Lao	100
Kolm töotust. J. Parijõgi	102
Töö — elumõte.	
Kaks töömeest. J. Parijõgi	
1. Ojavere Madis	105
2. Vana müürissepp	108
* Teadlane ja õpetlane. Freiligrathi j.	110
Puhtus.	
Kahekordne rööm	110
Inetu tegu	110
Allikas	112
Alkohol.	
Kuidas vanglasse võib sattuda. Ainet. E. Enno.	113
Araabia muinasjutt. J. Elango. „Päikese poole“.	115

	lhk.
Joomise tagajärg. J. Elango „Päikese poole“ . . .	116
<i>Suitsetamine.</i>	
Pildilatern. Ainetel	116
<i>Avameelsus.</i>	
Avameelsus üle kõige. Ainetel. V. Lao	118
Kirves	119
<i>Sõnakuulmine.</i>	
Karistatud sõnakuulmatus	120
<i>Loomakaitse.</i>	
Isa seitsme tumma pojaga. C. R. Jakobson	121
<i>Rahulolu.</i>	
Rikkus Jumalalt. Leo Tolstoi	122
Parem kingadeta kui jalgadeta. C. R. Jakobson	122
* Kooli õnneingel. H. Valma	123
Vabadusse	123
<i>Metsapäevaks.</i>	
* Loodusepüha. Trojani j. H. Valma	124
<i>Kõrkus.</i>	
Viljapääd. C. R. Jakobson	124
<i>Ühendus.</i>	
Seitse venda. C. R. Jakobson	125
* Sõprus. Bodenstedt'i järele H. Valma	125
* Võõrad roosid. Aineil H. Valma	126
<i>Tänumeel.</i>	
Esimene sõna	126
* Et võiks olla õnnelik. H. Valma	127
<i>Töö.</i>	
* Esimene vagu. H. Valma	127
<i>Kaasinimeste aitamine.</i>	
* Jõulurõõm. K. Fisleri järele H. Valma	128
* Laulev raudteerong. H. Valma	129
<i>Eneseohverdus.</i>	
* Jakob Jürjev. G. J. Bertram-Schultz	129
<i>Nõrkade kaitse.</i>	
* Väike rüütel. Ainetel H. Valma	132
<i>Ausus.</i>	
Õiglane meel. C. R. Jakobson	132
Isa ja poeg	132
Õige tegu. C. R. Jakobson	135
<i>Kokkuhoidmine.</i>	
Leib on püha	135
* Legend andestamisest. H. Valma	136
* Jairuse tütar. A. Oengo- Johanson'i legend	139

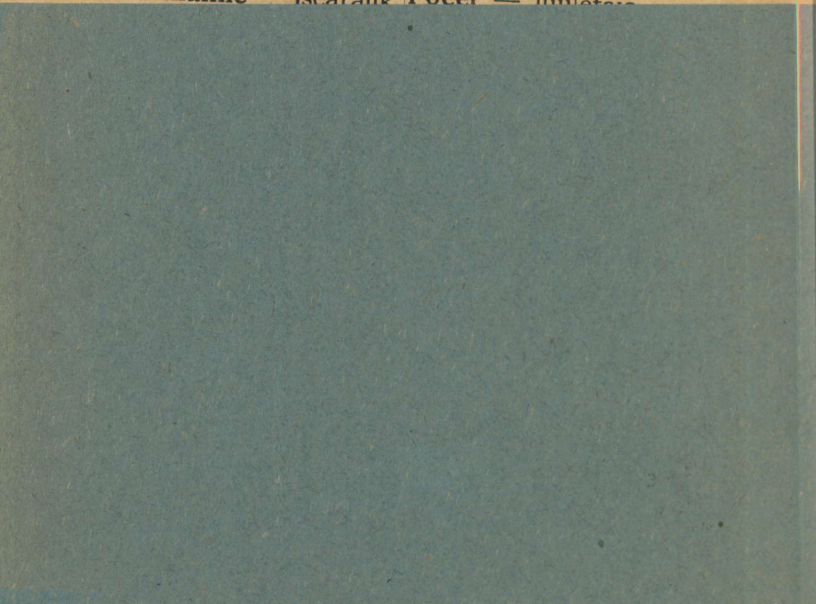
Sõnaseletusi.

- Aadlik, -u** — kõrgest soost.
aare, aarde — kallis va-
 randus.
algupära — päritolu.
Debüüt -- esmakordne esi-
 nemine.
Eksootiline — lõunamaine.
eriskummaline — iseäralik.
Hajameelne — mõtetega
 laiali, mitte tähelepanelik.
hankima — nõutama, mu-
 retsema.
hetk, -e — silmapilk.
hukutama — ahvatlema,
 meelitama.
hüve — hääduš, hää asi.
Ind, -nu — vaimustus, agarus.
improviseerija — kes võib
 pidada kõne või mängida
 muusikatüki ilma etteval-
 mistamata.
Jälgima — otsima, uurima,
 jälgi mööda järele minema.
Kiinduma — (kellegi, millegi)
 poole hoidma.
kirgas, -rka — hele, klaar,
 säravselge.
kohtlane — otsekohene,
 avalik, lihtsameelne, lollakas.
kohtlema — ümber käima.
kummaline — imelik, ise-
 äralik.
käituma — end ülal pidama.
kätkema — peitma.
Leevendama — pehmendama,
 mahendama.
lembe — mahe, hell, lahke,
 armas.
- lökkima** — ritta ajama
 (helmi lõngale.)
Masenduma — rõhutud olema.
mullistus — revolutsioon,
 pahupidi pöörmine.
Oratoorium — suurem vai-
 mulik heliteos.
Poeet — luuletaja.
Range — vali, karm.
refk, -e — sõit, teekond.
roim, -a — kuritöö.
roimar — kurjategija.
ründama — tormi jooksma,
 tormama.
Saavutama — kätte saama.
sisendama — sisse panema;
 (mõtet) sisse andma.
sooritama — ära õiendama
 (maksu); ära tegema (eksa-
 mit, tööd, ülesannet).
süvim — kõige sügavam.
Teesklema, teeselda — sil-
 makirjaliselt näitama, te-
 gema nagu oleks.
Uljas — julge, vahva.
Vaeg — vajak, kadunud.
vaist, -u loomusund.
veenma — uskuma panema.
vihjama — tähendamiste
 kaudu, kaudselt märku
 andma.
vältima — kõrvale hoidma
 (millegi eest).
Õilne — suursugune, aus.
Üha — ikka, ühtelugu.
ületama — üle käima, üle
 ulatuma.

Enne raamatu tarvitamist palutakse häätahtlikult parandada järgmised vead:

Lhk.	69	ülalt	10	rida :	õppis	—	peab	olema:	lõppis
"	"	"	19	"	rõõmsai	—	"		rõõmsail
"	127	"	6	"	seda vihkab	—	"		kurbust vihkab
"	138	"	10	"	kiusama	—	"		kiusata
"	"	"	12	"	Kes	—	"		kes
"	"	alt	9	"	Kui	—	"		kui

Sama 138 lhk. esimene ja neljas salm tulevad kustutada.

A
6877

155 338

